

DISKURZUS

A Batthyány Lajos Szakkollégium tudományos folyóirata

ELEKES DÓRA

A mozgóképszínházak megjelenése és a társadalomra gyakorolt hatása

HÉVÍZI ENIKŐ

A diagnosztikai tévedés

KARCAGI ADÉL

Diszkrimináció az algoritmusos döntéshozatalban

SZABÓ TAMÁS

Az ügyvédi iroda formái- kitekintéssel az amerikai ügyvédekre

VÁGI KATA

Az erőszakos jellegű szexuális bűncselekmények szabályozása, valamint az elkövetők kezelésének kérdése

DISKURZUS

A SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMÁNAK TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA | GYŐR

TIZENEGYEDIK ÉVFOLYAM | 2021/1. SZÁM.

KÉZIRAT LEZÁRVA | 2021. JÚNIUS 30.

FŐSZERKESZTŐ | NAGY NIKOLETT ANNA
OLVASÓ SZERKESZTŐ | BECK JUDIT
ELEKES DÓRA
NAGY NIKOLETT ANNA
PREISINGER NIKOLETTA
VEREBÉLYI VIKTÓRIA

A KIADÓ KÉPVISELŐJE | DR. KIRÁLY PÉTER BÁLINT

A BORÍTÓ DR. KESERŰ BARNA ARNOLD MUNKÁJA.

MINDEN JOG FENNTARTVA. BÁRMILYEN MÁSOLÁS, SOKSZOROSÍTÁS, ILLETVE ADATFELDOLGOZÓ
RENDSZERBEN VALÓ TÁROLÁS A KIADÓ ELŐZETES ÍRÁSBELI HOZZÁJÁRULÁSÁHOZ VAN KÖTVE.

MEGJELENIK | FÉLÉVENTE

FELELŐS KIADÓ | SZÉCHENYI ISTVÁN EGYETEM DEÁK FERENC ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUMA
CÍM | 9026 GYŐR, ÁLDOZAT UTCA 12.

HONLAP | [HTTP://BLSZK.SZE.HU](http://BLSZK.SZE.HU)

ISSN | 2062 –5715 (NYOMTATOTT)

ISSN | 2064 –6992 (ONLINE)

© BATTHYÁNY LAJOS SZAKKOLLÉGIUM, 2021.

© A SZERZŐK, 2021.

E KÖTET AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA MEGBÍZÁSÁBÓL AZ EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ ÁLTAL MEGHIRDETETT NEMZETI TEHETSÉG PROGRAM KERETÉBEN
AZ NTP-SZKOLL-21-0048 KÓDSZÁMÚ PÁLYÁZATI TÁMOGATÁSBÓL VALÓSULT MEG.



TARTALOM

ELEKES DÓRA

A mozgóképszínházak megjelenése és a társadalomra gyakorolt hatása 3

HÉVÍZI ENIKŐ

A diagnosztikai tévedés 9

KARCAGI ADÉL

Diszkrimináció az algoritmusos döntéshozatalban..... 18

SZABÓ TAMÁS

Az ügyvédi iroda formái- kitekintéssel az amerikai ügyvédekre 29

VÁGI KATA

Az erőszakos jellegű szexuális bűncselekmények szabályozása, valamint az elkövetők kezelésének kérdése 40

A MOZGÓKÉPSZÍNHÁZAK MEGJELENÉSE ÉS A TÁRSADALOMRA GYAKOROLT HATÁSA

Absztrakt

Jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy bemutassa az olvasónak az 1895-ben megjelenő mozgóképek és mozgóképszínházaknak a társadalomra gyakorolt hatását. Felmerül a kérdés, miben más ez az iparág, mint a színház? A gyors fellendülést elősegítette, hogy a társadalom számára új, lenyűgöző, olcsó szórakozási és művelődési formát kínált és nem utolsósorban naprakész nemzetközi híradásokkal látta el a népes számú publikumot. Mindezekre a teátrumokban nem került sor. A sok pozitívum mellett azonban a társadalomra negatív hatást gyakorló jelenségek is felszínre kerültek.

Kulcsszavak: mozgóképszínház, Lumière-fivérek, némafilm, műfajok, társadalmi hatások

BEVEZETÉS

Napjainkban a mozikomplexumok gazdag és változatos műsorról várják a nézőket, akik a modern technológia adta lehetőségeknek köszönhetően a film részeseinek érezhetik magukat. A hanghatások, 3D szemüvegek és ún. 8D mozik vetítései során már látják, hallják és érzékelhetik -pl.: szagok, hőmérséklet, mozgások- is az egyes jeleneteket. Nem volt ez azonban mindig így. Sőt, a mozi atyainak, a Lumière-fivéreknek A vonat érkezése című filmje, ami egyike volt az első mozgóképeknek, akkora riadalmat váltott ki a nézőkből, hogy a legendák szerint kimenekültek a teremből, mert attól tartottak elüti őket a száguldó jármű. Mind ezek ellenére rendkívül rövid idő alatt terjedtek el mozik, igaz eleinte kávéházakban tekinthette meg a kíváncsi közönség az előadásokat. Később aztán megnyitották a nagy népszerűségnek örvendő mozgóképszínházak is a kapukat, ám a vizsgált időszakban – a 20. század első évtizedeiben – csak némafilmekről beszélhetünk, amik vetítése alatt eleinte helyenként zenei aláfestéssel szolgáltak, később már feliratokkal láttak el az egyes jeleneteket, így azok szórakoztatóbbak lettek, a híradások pedig pontosabbak.

1. A MOZI MEGJELENÉSE ÉS A TÁRSADALOMRA GYAKOROLT HATÁSA

1.1. A mozi, a film és filmgyártás korai időszakának története, jellemzői

A modern mozikészülékek 1895-ben a Lumière fivérek franciaországi lyoni műhelyéből kerültek a nyilvánosság elé.¹ A kezdetekben megjelenő filmek viszonylag rövidek, mindösszesen 1-3 perc hosszúságúak voltak, rendezett cselekménnyel. Az első sikert „A megöntözött öntöző” című mozgóképsor hozta meg, ami arról szólt, hogy a kertész a virágjait egy locsolócsővel öntözi és az arra járó kisfiú elzárja a csapot. Ekkor a kertész maga felé fordította a vezetékét, ám közben a legény újra megnyitotta a vízcspapot, így az arcon locsolta a szorgos kertészt. A leleményes üzletemberek felfedezték a mozgóképekben rejlő potenciált.²

Mozikat nyitottak a nagyvárosokban, volt ahol bolthelyiségeket alakítottak át, vagy egyéb beltéri területeket béreltek.³ Gombamód szaporodtak a kinematográfok a világban. Budapesten az első világháború kitörése előtt száztizennégy, 1922-ben nyolcvanhét helyen várták az érdeklődőket.⁴ Míg 1900-ban Németország csak két állami mozi volt, addig 1910-ben már 480. Főleg az Amerikai Egyesült Államokban volt nagymértékű a fejlődés, ahol ebben az időszakban New York 680 mozgóképszínházzal büszkélkedhetett. Szinte minden csődbe ment kávéház, étteremtulajdonos kinematográfiát nyitott.⁵ A rádió kivül eddig nem volt még olyan

¹ Ebben az időben nemcsak az előbb említett testvérpár, hanem amerikai és kis idő elteltével német tudósok is önálló kutatásokat folytattak, de csak az követően, hogy Thomas Edison az ún. preferált filmkészüléket felfedezte, akkortól vált lehetővé a mozikészülék gyakorlati használata. Ugyanakkor kétségtelen, hogy a különböző vívmányok összefoglalása Auguste és Louis Lumière-hez kapcsolható, így őket tekintjük a szerkezet feltalálóinak. – KÖRMENDY- ÉKES Lajos: A mozi, in. *Városi Szemle*, 8.évf./1915., 457.o.

² FEJÉR Tamás: *Film- A film gyártása, esztétikája és jövője*, 1943, On-Nyomba, Budapest, 7.o.

³ FEJÉR Tamás: *im.*, 7.o.

⁴ LAJTA Andor: A „mozi” magyarországi térhódítása- a találmány 40 éves jubileuma alkalmából, in. *Filmkultúra*, 1936/1., 3.o.

⁵ KÖRMENDY- ÉKES Lajos: *im.* 502.o.

vívmány, ami ilyen rövid idő alatt ekkora karriert futott volna be. Ezt az állítást az is alátámasztja, hogy a filmipar az amerikai ipar ranglistájának a hetedik helyét birtokolta.⁶

Maguk a Lumière fivérek sem gondolták, hogy találmányuk ilyen rövid idő alatt nemcsak bejárja, hanem meg is hódítja a világot.⁷ Ennek háttérében a társadalom átalakulása is megfigyelhető. Az első világháború előtt már végbement az ipari forradalom és megszülettek a munkásokat védő első törvények, rendeletek is, amik többek között a napi munkaidő hosszát és a fizetést szabályozta. Így a dolgozó rétegnek több szabad ideje és jövedelme volt, mint az elődjeinek, aminek következtében megengedhették maguknak, hogy esténként moziba járjanak.⁸ Pár évvel korábban az ilyesfajta szórakozás egyetlen lehetősége a színház volt, aminek a borsos belépőjegyeinek a kifizetését csak a gazdagabbak engedhették meg maguknak. Ezzel szemben a mozgóképszínházak jóval olcsóbbak voltak, Amerikában kezdetben az intézményeket nem cinemanak, hanem Nickelodeonnak hívták, mert a belépő ára egy nickel pénz, vagyis öt cent volt.⁹ A mozgóképszínházak pontosan ezzel a tényezőjükkel, vagyis az olcsóságukkal tették a művészetet tömeges áruvá és lettek képesek a tömegek véleményének formálására, adott esetben irányítására is.¹⁰

Az eltérő társadalmi rétegek igényeit igyekeztek kielégíteni a mozgóképszínház-tulajdonosok, így különbségeket figyelhetünk meg a nagyvárosi és kisvárosi mozgóképszínházak között. A nagyvárosok központjaiban, ahol a társadalom felső osztálya lakott, ott elegáns mozikkal találkozhattunk. Az épületekben nemcsak a pompával, világítással, kényelmes bársony székekkel és páholyokkal próbálták becsábítani a gyakran estélyi ruhában érkező nézőket, hanem a műsorok színvonalát is a „fejlett ízlésűkhöz” igazították. Ezzel szemben a városok peremvidékén, ahol a munkásosztály lakott, kisebb, szerényebb mozikat találhattunk, ahol „szenzációs” filmekkel igyekeztek közönségre szert tenni.¹¹

A némafilm történetét három periódusra, az első világháború előtti, alatti és az azt követő szakaszra bonthatjuk. Az első korszakban döntően mozgást és történetet megelevenítő jelenetekkel találkozhatott a nézőközönség. A világháború kitörése idején kezdetek változatosabb tartalommal bíró filmeket gyártani, a Quo Vadis forgatása is erre az időintervallumra tehető. Az utolsó, harmadik periódusban pedig a felfelé ívelés volt megfigyelhető, mint művészetileg, mint gazdaságilag, ekkor kezdtek el ugyanis „milliósi filmeket” gyártani és került a mozgóképszínházakba a Nyomorultak, Ben Hur és nem utolsósorban Charlie Chaplin némafilm alkotásai például a Cirkusz és az Aranyláz. Mind ezek ellenére sem vitatható, hogy a háború kitörése is érezte hatását a filmgyártás területén is, igaz, továbbra is születtek az újabbnál-újabb alkotások. Ekkor veszítették el a franciák a vezető szerepüket Európában és került át a hegemonia az olasz, illetve északi államok vállalatához. Ebben az időszakban jelentek meg az első filmgyárak Magyarországon és a korszak végén már tizenhárom vállalattal büszkélkedhettünk. A fejlődés háttérében állt, hogy nem engedték be az országba az ellenséges nagyhatalmak által készített filmeket, így hogy a közönség igényeit kielégítsék támogatták a filmgyárak alakulását.^{12 13}

1.2. Műfajok

A levetített filmek témája különböző volt. A műsoron szerepeltek irodalmi művek, ókori görög mitológiai feldolgozások, drámák, vígjátékok, mesefilmek, oktatófilmek, burleszkek, erkölcsstelen ún. szennyfilmek és a híradást is levetítették. Franciaországban a nézők ideákat küldtek be a filmgyárakba, amiket természetesen honoráltak Németországban az írók döntő többsége elutasította az új műfajt, így nem voltak hajlandók forgatókönyveket készíteni. A probléma orvosolása érdekében 1912-ben létrehozták a Verein deutscher

⁶ FEJÉR Tamás: im., 6.o.

⁷ KELETI Adolf: A mozgóképszínház (mozi) mint a népműveltség eszköze, 1913, Pallas Rt., Budapest, 3.o.

⁸ KÖRMENDY-ÉKES Lajos: im., 499.o.

⁹ KELETI Adolf: im., 6-10.o.

¹⁰ Kertes Pál: Filmáru és filmművészet, 1943, Unitas Kiadó, Budapest, 46.o.

¹¹ KÖRMENDY-ÉKES Lajos: im., 488.o.

¹² KISPÉTER Miklós: im., 82-87.o.

¹³ Fontos leszögezni, hogy 1927-ig nem beszélhetünk hangosfilmekről a mozikban. Igaz, hogy a megvalósítása már az 1910-es évek második felében lehetséges lett volna, de a gépek és gyárak átalakítása óriási költségeket vont volna maga után. Így a változások bevezetése nem volt a tulajdonosok érdeke, amíg a közönség megalégedett a némafilmekkel. 1927-ben egy bukó félben lévő gyár birtokos utolsó esélyként hangosfilmet készített, amit a közönség nagy örömmel fogadott, így a versenytársak is kénytelenek voltak átállni az új technikára. Ezt a műszaki újítást nem engedhette meg magának minden állam, minden vállalkozás, aminek a következtében bizonyos országokban leáll a filmgyártás. - FEJÉR Tamás: im., 13.o.

Schiffstellers- a Német Írók Egyesületét -, így ösztönözték őket az alkotásra.¹⁴ Magyarországon többek között filmvászonra kerültek Arany Jánosnak a Balladáit, a Bánk Bán és Petőfi Sándor több verse is, például: A falu végén kurta kocsmá.¹⁵ Az amerikai közönség nagy kedvence volt a dráma műfaja, ami később Európában is elterjedt. A főhős rendszerint szélsőséges értékeket jelenített meg, mint az önfeláldozás, nagylelkűség az emberi kapzsisággal és gonoszúsággal szemben. Szinte kötelező elemként szerepeltek a cowboy üldözések, indiánok szerepeltetése. A történetekben a bajba jutott nőt – rendszerint indián támadóival szemben – a hirtelen megjelenő, túlerő felett győzelmet arató lovagja mentette meg.

Oktató filmek készültek különböző témákban. Természetfilmeket forgattak, így lehetősége nyílt a hazai közönségnek a távoli tájak, kontinensek növény és állatvilágának, domborzatának a megismerésére, valamint a természetben túl lassan, vagy éppen túl gyorsan lejátszódó folyamatok megfilmesítésére.¹⁶ Megszűntek a távolságok, többé nem kellett a képekkel és a leírásokkal az oktatás folyamán megelégedni, láthatóvá vált a Niagara vízesés, Japán, a Nílus. A gyermekek nagy kedvenceiként vetítésre került például a Hófehérke és a hét törpe, Piroska és a farkas, és a Csizmás Kandúr.¹⁷

Kedvelt műfaj volt a burleszk is, amit azonban nem a film kiteljesedésének, csupán csak egy állomásának nevezhetünk a filmszerű filmek között. Jellemzője a végtelen naivitás, gondolati abszurditás, logikai ellentmondás, a valósággal, kultúrával, általános társadalmi szokásokkal szöges ellentétben álló jelenetek ábrázolása.¹⁸

Sokak azzal támadták a mozgóképszínházakat, hogy erkölcstelen filmeket vetítenek, így megrontják a fiatalságot a szexuális tartalmú jelenetekkel és növelik a kriminalitást. Kimutatták, hogy az elkövetett bűncselekmények száma megnőtt az ilyen típusú filmek vetítése óta, valamint azt is, hogy a megvalósított cselekmények módjait a vásznon látottak mintájára követték el. A német szakirodalom elkülönítette az ún. Schundfilm- és Schmutzfilm-szennyfilm- kategóriáját. Az előbbi lehetett tudományos, például ábrázolhatott egy műtétet, de ez a gyermekek lelki világát roncsolhatta, míg az utóbbi – ekkori felfogás szerint – etikátlan, ízléstelen jeleneteket tartalmazott, többek között az erotikus vagy bűnügyi képsorokat.¹⁹

Káros hatását jól mutatja az az eset, amikor a gyermekek egy detektívfilmet láttak a kinematográfiában és megfogadták, hogy egyszer ők is kipróbálják. Így történt meg, hogy a kovácmester házába betörték és elloptak 28 koronát. Ezek után pedig a piacra vezetett útjuk, ahol a cukorárusnál Dáriusként költekeztek, ami feltűnt a kovácmesternek, így miután észrevette hazatérve, hogy hiányzik a pénzösszeg az ingatlanából, kérte a rendőrséget, hallgassák ki a fiúkat, akik végül mindent bevallottak.²⁰ Alátámasztja ezt Walther Conrad Kirche und Kinematograph című műve, amelyben 250 filmet vizsgált meg, amik 1908-1910 között voltak láthatóak a mozgóképszínházakban. A drámák 97 gyilkosságot, 45 öngyilkosságot, 51 házasságtörést, 19 kerítést, 22 szöktetést, 25 kéjnőt, 176 tolvajt és 35 iszákost ábrázolt. Ezek alapján nem csoda, ha a hamburgi tanárok megalapították a Gesellschaft der Freunde des vaterländischen Schul- und Erziehungswesens -Hazafias Nevelés Barátainak Társasága-. Célul tűzték ki a szennyfilmek reformjait és az ifjúsági előadások számának a növelését. 1911-re már eredményeket értek el és mozgalmukat maguk a moztulajdonosok is támogatták, aki szaklapokban nyílt-leveleket jelentettek meg és azt kérték a gyáraktól, hogy csak erkölcsös filmeket küldjenek, mert a rendőri cenzúra miatt csak azokat játszhatják le. A gyermekek védelme érdekében bevezették a férfiestélyeket, ahol erotikus jeleneteket vetítettek le. A belépés nagykorúsághoz volt kötve, de a jegypénztáraknál senkitől sem kértek keresztlevelet.²¹

A vizsgált időszakban a kinematographokban a műsorújságon szerepeltek a hírek is, amiket a filmek előtt vetítettek le. Így a nézők a világ minden táján történt eseményekkel tisztában voltak. Ezeknek az adásoknak kiemelkedő szerepe volt a világháború alatt. Nemcsak megörökítették a felvételek az egyes csaták fontos pillanatait, de sok város elfoglalásáról a filmvászonról korábban értesültek az emberek, mint az ellenséges

¹⁴ KÖRMENDY- ÉKES Lajos: im., 467.o.

¹⁵ KISPÉTER Miklós: im., 79-80.o.

¹⁶ KÖRMENDY- ÉKES Lajos: im., 459-470.o.

¹⁷ KELETI Adolf: im., 3-9.o.

¹⁸ GÓR Lajos: *A film útja*, 1927. Általános Tankönyv Kiadó, Budapest, 4-17.o.

¹⁹ SCHILLING Endre: *A mozi hatása a fiatalkorúak kriminalitására*, letöltés dátuma: 2020.09.05.

(https://mtda.hu/books/schilling_endre_a_mozsi_hatasa_a_fiatalkoruk_kriminalitasara.pdf)

²⁰ A gyerekek betörő bandája- Utánozták a mozifilmet-: in. *Dunántúl*, 1916.08.02., 3.o.

²¹ KÖRMENDY- ÉKES Lajos: im.,473-482.o.

vezérkarok papíralapú jelentései által. Ugyanakkor a csatajelenetek képsorait a kiképzéseknél is használták, elemezték az egyes megmozdulásokat. A filmek nem csak a katonaelet borzalmait örökítették meg, hanem a pozitív oldalát is, így próbálták ezeket a felvételeket az újoncozások alkalmával felhasználni.²² Dokumentumfilmek is készültek, amik a háború borzalmait például Ferenc Ferdinánd halálától 1916-ig mutatták be.²³ A világvárosokban heti jelentések voltak láthatók, amik többek között a legfrissebb táviratokról, tőzsdei jelentésekről, szoborleplezésekről tájékoztattak. A Gaumont cég például szerződést kötött a vasúttársasággal, hogy V. György angol király koronázása után azonnal expressz vonatot indítson, aminek az egyik kocsjában egy laboratóriumot rendeztek be, így menet közben elkészült a film, aminek következtében a koronázás után hat órával már a moziban nézték az állampolgárok a ceremóniát.²⁴ Jól látható módon tehát a film alkalmas volt a tömeghangulat befolyásolására, propaganda tartalom közvetítésére is. A hírek megfelelő találásával, elvárt témájú filmek készítésével és vetítésével a mozi a politika akaratképzés tökéletes terepévé vált.

A mozgóképszínházak ilyen formában már nem csak tájékoztatták a lakosokat, de a segítségüket is kérték. 1910-ben Prágában a rendőrség szövetkezett a kinematográfok tulajdonosaival, akik levetítették az előadások előtt a gyilkosok, rablók, körözötték arcát, így a lakosságot bevonták a bűnüldözésbe, az elkövetők elfogásába, ami meggyorsította és növelte az eljárások sikerességét. Ezzel a lépéssel pedig az államhatalom is elismerte a mozi fontosságát. Ettől kezdve már kvázi újsággént funkcionáltak a mozgóképszínházak, ahol politikai állásfoglalásokat is levetítettek a publikumnak.²⁵

A háború kitörésével a propaganda filmek teret hódítottak maguknak a vetítővásznakon. A német Birodalmi Gyűlés egyik képviselője arról tájékoztatta a képviselőket, hogy Anglia harcok megkezdése előtt olyan képsorokat rögzített, majd terjesztett, amik torz képeket adtak Németországról az egész világban. Egyfajta válaszként megalakult a Deutsche Lichtbild Gesellschaft, ami német szellemű filmeket készített, ellensúlyozva a britek törekvéseit.²⁶ Azt is nyíltan elismerték, hogy a mozi a legfontosabb kormányzati eszközökhöz tartozik.²⁷ Oroszországban 1917-ben amikor kitört a forradalom százötven millió koronát kapott a Propaganda Bizottság, hogy a háborús kedvet élesszék újjá a népben. A cél megvalósítása érdekében nem csak szórólapokon, hanem a mozikban is próbálták a lakosságot a háború folytatására sarkalni. Az angolok biztosították a bizottság vezetőségét, amennyiben sikert érnek el, hajlandóak további összeget folyósítani az igazgatóság számára.²⁸ Gyakran készültek az államok megrendelésére olyan filmek, amikben a hadikölcsönök pozitív oldalára világítottak rá, így próbálták a felvételét elfogadtatni a társadalommal és megnyerni a támogatásukat.²⁹ „A film tehát az ismeretek demokratizálódásának, népszerűsítésének, általában a nemzetnevelésnek nagyszerű s leghatásosabb eszköze lett.”³⁰

1.3. Filmgyártás

A film hódító útjának megindulásához a filmszínházak, filmek mellett kiemelten fontos területét képezték a filmgyárak, a filmipar, amelynek korai viszonyairól, állapotairól, rájuk vonatkozó szabályokról szintén érdemes megemlékezni. A Pathé Frères párizsi cég, akik megvásárolták a Lumière fivérek kinematográf szerkezetét csakhamar abba a kecsgetető helyzetbe kerültek, hogy hosszabb filmek gyártásába kezdhettek. A cég piacon való egyeduralma és egyedülléte nem tartott sokáig, más cégek is megjelentek. Monopol helyzetét továbbra is szándékozott megtartani, ehhez azonban valami újdonságot kellett mutatnia a nézőknek. Így született meg az első dráma a filmvászonon 1900-ban. 1909-ig gyakorlatilag két piacvezető cég konkurált egymással az „öreg kontinens” piacán. A már említett Pathé Frères és a Léon Gaumont. Mivel ezek a vállalatok a világ minden mozijába exportálták filmjeiket, így különös gondot kellett fordítaniuk a nemzetek között fennálló kulturális különbségekre. Hiszen ami az egyik társadalom világképében elfogadott, az nem feltétlenül igaz egy másik országban is. Ennek következtében az elkészült anyagok indifferensek, egyhangúak voltak. A versenytársak ezt igyekeztek kihasználni, így ismét valami újat kellett a nézők elé vinni és a megoldás az

²² A film a háború szolgálatában: in. *Pesti hírlap*, 1916.02.13., 23.o.

²³ A világháború története filmen: in. *Pesti Hírlap*, 1916.02.13., 23.o.

²⁴ KÖRMENDY- ÉKES Lajos: in.,469-470.o.

²⁵ A hódító mozi: in. *Pesti Hírlap*, 1910.10.14., 9.o.

²⁶ A mozi az entente-politika szolgálatában, in. *Színházi Élet-Színházi Hét*, 1917.09.09., 30.o.

²⁷ A film- Nikita a filmen, in. *Pesti Napló*, 1916.01.30., 23.o.

²⁸ Foly, mint a patak, az angol pénz Oroszországban, in. *Ellenzék-Független Politikai Napilap*, 1917.05.09., 2.o.

²⁹ A hadikölcsön: in. *Az Ujság*, 1917.12.06., 5.o.

³⁰ ÁVÉDIK Félix: *Mozi és közönsége*, 1942, Kis Akadémia, Budapest, 7.o.

irodalom felé fordulás, a színpadi művek megfilmesítése lett. A francia filmek magukon hordozták a franciákra jellemző vonásokat, így az ilyen-fajta nacionalitás más népek filmjeiben is megjelentek. A közönség nagy szeretettel fogadta többek között az amerikai képkockákat, amik nem csak érdekesítőek voltak, de a világ más táján élők számára szokatlan, gyönyörű tájak is elbűvölték a közönséget.³¹ Nem csoda, ha az Amerikai Egyesült Államok filmiparának központjává Hollywood vált, hiszen a filmgyárak olyan helyszíneket kerestek, amik természeti adottságai gazdagok, hogy ne kellejen nagy távolságokat megtenni a forgatások alkalmával, így jelentős kiadásoktól mentesítették magukat. Hollywoodban pedig fellelhető síkság, dombosság, hegység, tenger s még homok sivatag is és nem utolsósorban csupán két hónapig tart az esős évszak, így az év nagy részében zavartalanul készíthették a felvételeket a szabadban.³² Az Amerikai Egyesült Államok kiemelkedő filmgyártó vállalkozása volt a vizsgált időszakban Edison cége, hasonlóan a francia, illetve német Messter kollégáihoz.

A német filmipar viszonylag későn, tíz évvel a Lumiére fivérek első vetítése után, csatlakozott a filmgyártáshoz. Említést érdemel a Neue Photographische Gesellschaft in Steglitz vállalat, ami elsősorban tudományos kutatásokat folytatott és filmesített meg, mint például az emberi vérnek az elváltozásait kutatta különböző betegségek esetében. Nagy nézettségnek örvendtek a német természetfilmek is. Vagyis nem csak szórakoztató, hanem tudományos oktatófilmeket is gyártottak.

A gyártók között továbbra is megőrizte monopol helyzetét a francia Pathé-cég, akinek az alaptőkéje 1898-ban egymillió frank volt, tíz év alatt hatszorosára emelkedett az összeg, míg 1912-ben már harminc millió alaptőkével büszkélkedhetett. Egy nap 80 kilométer hosszúságú filmet vettek szalagra, pont kétszer annyit, mint Németországban. Az első világháború előtti időszakban a világ összes filmgyárában hetente körülbelül ötszáz film készült el és került a vetítővásznakra. Azonban a nézők éhségét nem lehetett csillapítani, mindig újabbnál újabb dolgokra voltak kíváncsiak. Így Amerikában 1907-ben a kölcsönző vállalkozásokkal trösztöt hoztak létre a Pathé, Edison, Eclipse, Gaumont, Radios és Úrban gyárak, s megalapították az American Moving Picture Trust-öt. Ennek hatására egy évvel később a piacon fennmaradók, létrehozták a Manufactures Association-t. A két tröszt látta el a tízen-négyezer amerikai mozit filmekkel, de az első egyesülés a cinema-k kétharmadát szolgálta ki. Az említett szövetségek főként a gyártók érdekeit tartották szem előtt, válaszul 1912-ben a mozgókép tulajdonosok is megállapodást hoztak létre maguk között és a megvásárolt filmeket cserélgették.

A filmkereskedelem monopolizálására Németországban is láthatunk hasonló példát, ahol csak úgy, mint az Amerikai Egyesült Államokban, a legnagyobb érdekeltséggel a megegyezés létrejöttében a gyártók bírtak. Az egyesülés a Fiag nevet kapta, amiben azonban nem valósult meg a gyártók túlsúlya, így nem tudtak olyan monopol helyzetet kialakítani, mint ahogyan azt Amerikában láthattuk.³³

A profit utáni hajszában a filmgyártó cégek igyekeztek egymást túllícitálni és elkezdtek „mamut-filmeket” készíteni, amikben mindenből a „legjobbat”, legnagyobbat, leggyorsabbat”, egy szóval a „leg-et” szerették volna bemutatni. Ennek a próbálkozásnak azonban bukás lett a vége, így visszatértek a piacon maradt vállalkozások a sablonfilmek gyártásához. Ugyanakkor rájöttek arra is, hogy ha a közönség egy színészt megszeret, akkor megnézik a műsorait akkor is, ha azok minősége nem minden esetben a legtökéletesebb. Ennek tükrében elkezdtek a színészeket sztárolni, marketinget építettek ki körülöttük.³⁴ Így váltak a mozgóképszínházak az emberek életének mindennapi mozzanatává és jelent meg egy új iparág, ami gyorsan fejlődött, valamint nagy hatást gyakorolt a társadalom minden rétegére, így szabályozásuk is hamar szükségessé vált.

ÖSSZEZÉS

Megállapítható, hogy a mozgóképszínházak pár év alatt elterjedtek a világban és formálták a társadalmat. Az oktatófilmek hozzájárultak a tudás elmélyítéséhez, a drámák, vígjátékok a kikapcsolódást biztosították, míg a híradások hasznos információkkal látták el a publikumot. Azonban a szennyfilmek megjelenésével szükségessé vált a szabályozás kialakítása, ami elsősorban a gyermekek védelmét és a kriminalitás, társadalmi

³¹ KÖRMENDY- ÉKES Lajos: im.,457-459.o.

³² FEJÉR Tamás: im., 9.o.

³³ KÖRMENDY- ÉKES Lajos: im.,461-463.o.

³⁴ FEJÉR Tamás: im., 10-11.o.

züllés kialakulását célozta megakadályozni. A mozgóképszínházak a legnagyobb népszerűségüket a háború idején érték el. Egyfelől az otthonmaradottak tájékoztatására szolgálta a harctéri eseményekről, másfelől nem csak a városokban, hanem a tábori mozikban is biztosították a mindennapos borzalmak, nehézségek az elfeledtetését az előadások idejére. Így a hadsereg számára a vetítógép a katonák regenerálása érdekében ugyan olyan immanens részévé vált, mint a fegyverek, élelmiszerek. A tábori mozikban kevés harctéri jelenetet vetítettek le, sokkal inkább a humoré, kikapcsolódásé volt a főszerep.

FORRÁSJEGYZÉK

- [1] ÁVÉDIK FÉLIX: *Mozi és közönsége*, 1942, Kis Akadémia, Budapest.
- [2] FEJÉR TAMÁS: *Film- A film gyártása, esztétikája és jövője*, 1943, On-Nyomba, Budapest.
- [3] GÓR LAJOS: *A film útja*, 1927, Általános Tankönyv Kiadó, Budapest.
- [4] KELETI ADOLF: *A mozgósínház (mozi) mint a népműveltség eszköze*, 1913, Pallas Rt., Budapest.
- [5] KERTES PÁL: *Filmáru és filmművészet*, 1943, Unitas Kiadó, Budapest.
- [6] KISPÉTER MIKLÓS: *A győzelmes film- film, tudomány, művészet*, 1938, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- [7] SCHILLING ENDRE: *A mozi hatása a fiatalkorúak kriminalitására*, (https://mtda.hu/books/schilling_endre_a_mozi_hatasa_a_fiatalkoruk_kriminalitasara.pdf letöltve: 2020.09.05.).

Folyóiratok

- [1] A film a háború szolgálatában: in. *Pesti hírlap*, 1916.02.13.
- [2] A film- Nikita a filmen, in. *Pesti Napló*, 1916.01.30.
- [3] A gyerekek betörő bandája- Utánozták a mozifilmet-: in. *Dunántúl*, 1916.08.02.
- [4] A hadikölcsön: in. *Az Ujság*, 1917.12.06.
- [5] A hódító mozi: in. *Pesti Hírlap*, 1910.10.14.
- [6] A mozi az entente-politika szolgálatában, in. *Színházi Élet-Színházi Hét*, 1917.09.09.
- [7] A világháború története filmen: in. *Pesti Hírlap*, 1916.02.13.
- [8] Foly, mint a patak, az angol pénz Oroszországban, in. *Ellenzék-Független Politikai Napilap*, 1917.05.09.

A DIAGNOSZTIKAI TÉVEDÉS

Absztrakt

Vajon a diagnosztikai tévedések mennyiben felróhatóak az orvosoknak? A beteg hozzáállása miatt bekövetkezett sérelmek miatt az orvos is kérdőre vonható? Az orvosi felelősség mettől meddig terjed? Ehhez hasonló kérdéseket próbálok megválaszolni és fényt deríteni a magyar orvosi műhibaperek egyik jellemző forrására, a téves diagnózis felállítására. Míg „hétköznapi bűncselekmények” kapcsán tévedésekkel szinte minden nap találkozunk, az újságban, a híradóban, a rádióban, addig a kisebb orvosi pereknek nem adnak akkora visszhangot a médiumok. Csak az igazán nagy port kavaró orvosi hibákról értesülünk, és azok is több tíz évig képesek elhúzódni, hiszen nagyon nehéz a megítélésük. Ennek egyik fő oka, mint azt később taglalom, hogy az orvosokra nem csak egy egységes jogszabály hatálya vonatkozik, hanem ki kell kérni szakértő véleményeket, illetve rengeteg keretpozícióban kell felkutatni az adott esetben alkalmazható normákat. Ennél fogva az igazán nagy visszhangot kapó esetek elbírálása hosszadalmas és bonyolult.

Kulcsszavak: büntetőjog, orvos felelőssége, tévedés, diagnosztikai tévedés, jogesetek

1. AZ ORVOS BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGE

Valamennyi orvosi egyetemen elhangzó eskünek alapja a Hippokratészi eskühez fűződik. Eredetileg latin nyelven íródott és az orvosi egyetemeken különböző fordításokban ám tartalmilag megegyezően hangzik el az eskü. Maga az eskü is kihangsúlyozza az orvosok által vállalt komoly feladatot, tehát hogy a beteg testi és lelki gyógyítását tekintik foglalkozásuk központi elemének. Ennél fogva az orvos tevékenysége során céltudatosan, magas fokú szakmai tudással jár el, ami a társadalomtól elválaszthatatlan jogi jelentőségű munka is, hiszen a felelősséget mindenkor ténykedéséért ő vállalja.³⁵

Ahhoz, hogy a diagnosztikai tévedést alaposabban megvizsgáljuk, első sorban az orvosok büntetőjogi felelősségével kell megismerkednünk, hogy ez miben áll, mettől meddig terjed. Mivel a Btk. nem tartalmaz kifejezetten orvosok felelősségéről szóló rendelkezéseket, meg kell vizsgálnunk a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés tényállásának speciális alakzatát.

A polgári jogi és büntetőjogi elhatárolás azért is fontos, mert két teljesen különböző aspektusból közelíti meg az orvosi felelősségi alakzatot. Míg a polgári magánjogi vonatkozású, a büntetőjogi a közjog területén érvényesül. Elsődlegesen ha valami orvosi tévedés vagy hiba történik akkor magánjogilag kezdik vizsgálni az ügyet és csak végső esetben indokolt a büntetőjogi felelősségre vonás.

- I. A felelősségre vonás és az orvostól elvárható magatartás szintje teljesen különbözik a polgári jogi és a büntetőjogi megközelítésben. A polgári jogi felelősség alapja az orvosnak való felróhatóságban rejlik, tehát a központi kérdés nem az, hogy tudatában volt e a cselekményének hanem hogy neki a cselekménye felróható e, számon kérhető e az illetőn.

A régi Polgári Törvénykönyv rendelkezései szerint: „Ha ez a törvény szigorúbb követelményt nem támaszt, a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az, az adott helyzetben általában elvárható.”³⁶ Ha valaki nem így járt el akkor magatartása felróhatóan tekinthető.

Ezzel szemben a büntetőjogban nem a felróhatóság a fő kérdés, hanem a vétkesség. Ha vétkességről beszélünk, akkor az orvosnak tudatában kell lennie cselekedetével, tehát tudati kategóriáról van szó.

- II. Más az elvárhatósági szint a két esetben. Elvárhatóságnak 3 szintjét különböztethetjük meg: általában elvárható (általános szint), az adott helyzetben általában elvárható (különös szint), és az adott helyzetben az egyes egyéntől elvárható- tőle elvárható (egyes szint).

Különös elvárhatósági szintet üti meg a polgári jogi felelősségi mérce, míg a büntetőjogi felelősségre vonás az egyes szintből indul ki.

³⁵ SÓTONYI PÉTER (szerk): *Orvosi felelősség*, 2010, Semmelweis Kiadó, Budapest, 1-49.

³⁶ Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 4. § (4) bekezdés

- III. Ahhoz hogy egy orvost polgári jogi értelemben felelősségre lehessen vonni nem elég a veszélyhelyzet megvalósulása, mindenképp ténylegesen kárnak kell keletkeznie, csak ez lehet a felelősségre vonás alapja. Ezzel szemben büntetőjogilag már a veszélyhelyzet fennállásáért is felelősségre vonható az orvos, mint foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés, és már akkor is bűncselekményt valósít meg, nem kötelező a tényleges kár bekövetkezése.
- IV. A büntetőeljárásban érvényesül minden esetben az ártatlanság védelme, így a bizonyítás ebben az esetben a vádlót illeti. Polgári jogi tényállásban viszont a felperes és alperes egyenlő mértékben vállalják a bizonyítási terhet. A felperes bizonyítja, hogy kár keletkezett és hogy a kár bekövetkezte és az orvos magatartása között ok-okozati összefüggés van, míg a vádlott, jelen esetben orvos, bizonyítja, hogy magatartása nem volt jogellenes és nem volt neki felróható.³⁷
- V. A büntető eljárásban csak azokat a tényeket lehet a terhelt terhére értékelni, amik kétséget kizáróan bizonyítva vannak, tehát érvényesül az in dubio pro reo elv. Ezzel ellentétben a polgári jogban ilyen elv nem érvényesül, a jelenlegi bírói gyakorlat szerint, a teljes körű okozatosság felől halad a bírói mérlegelés a minimális okozatosság irányába. Ez egyértelműen az alperes hátrányára válik.
- VI. Polgári jogi eljárásban a felperes a per ura, míg büntető eljárásban a felperes szerepét az ügyészség és rendőrség veszi át.³⁸

Orvosi tevékenységgel kapcsolatos büntetőeljárások rendszerét alapvetően 2 kategóriára bonthatjuk. Az egyik kategóriában olyan bűncselekmények szerepelnek, amik nem csak az orvosokat érintik, de ők is lehetnek az elkövetők, a másik csoportba pedig specifikusan szakmai jellegű bűncselekmények tartoznak.

- öngyilkosságban közreműködés (162.§)
- magzatelhajtás (163. §)
- foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés (165.§)
- járványügyi szabályszegés (361. §)
- kuruzslás (187. §)

Emellett a Btk. személy elleni bűncselekményekkel kapcsolatos fejezete 1998-ban kibővült egy új II. címmel, mely Az egészségügyi beavatkozás, orvostudományi kutatás rendje és az egészségügyi önrendelkezés elleni bűncselekmények címet viseli. Az itt szabályozásra kerülő tényállások úgynevezett keretdiszpozíciók. Tehát ezeket a tényállásokat más jogszabályok töltik ki tartalommal, ezek általában az Eütv. rendelkezéseiben található jogszabályok.

- Beavatkozás az emberi génállományba
- Emberi ivarsejt tiltott felhasználása
- Születendő gyermek nemének megválasztása
- Emberen végezhető kutatás szabályainak megszegése
- Embrióval vagy ivarsejttel végezhető kutatás szabályainak megszegése
- Egészségügyi önrendelkezési jog megsértése
- Emberi test tiltott felhasználása

A magyar Btk. nem tartalmaz kifejezetten orvosokra vonatkozó büntetőjogi rendelkezéseket, az orvosok felelősségét, hanem általánosan fogalmaz. Ezért az orvosokra és az orvosi felelősségre a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés tényállásának speciális alakzatát tekinthetjük irányadónak, ez fogalmazza meg hogy mi számít „műhibának”.

Foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés jelenlegi szabályozása a magyar Btk.-ban:

165. § (1) Aki foglalkozási szabály megszegésével más vagy mások életét, testi épségét vagy egészségét gondatlanságból közvetlen veszélynek teszi ki, vagy testi sértést okoz, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

³⁷ MÉSZÁROS BENCE: *Primum non nocere – Az orvos büntetőjogi felelősségéről*; in: Dezső László emlékkönyv, 2005, PTE-ÁJK, Pécs, 122.

³⁸ ÁDÁM GYÖRGY: *Emberi lények-e a bírók? Ítékezés orvosi műhiba perekben*, 2003, Hibiszkusz Könyvkiadó, Solymár, 25.

(2) A büntetés

- a) három évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény maradandó fogyatékoságot, súlyos egészségromlást vagy tömegszerencsétlenséget,
- b) egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény halált,
- c) két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha a bűncselekmény kettőnél több ember halálát okozza, vagy halálos tömegszerencsétlenséget okoz.

(3) Ha az elkövető a közvetlen veszélyt szándékosan idézi elő, büntett miatt az (1) bekezdésben meghatározott esetben három évig, a (2) bekezdésben meghatározott esetben - az ott tett megkülönböztetés szerint - egy évtől öt évig, két évtől nyolc évig, illetve öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(4) E § alkalmazásában foglalkozási szabály a lőfegyver, a robbantószer és a robbanóanyag használatára és kezelésére vonatkozó szabály is.

Ebben az esetben van egy jogi tárgy, egy elkövetési tárgy, elkövetési magatartás, egy alany, egy cselekménynek az eredményéről beszélhetünk és megjelenik a bűnösség kérdése is.

I. Jogi tárgy

Az élet, testi épség és egészség, mint védett jogi tárgyak kiemelt fontossággal bírnak a jogalkotó fokozott védelmet biztosít. Ez abban nyilvánul meg, hogy a felelősség határait előrébb hozza és nem csak a bekövetkezett kárért felelős a terhelt, hanem magáért a veszély előidézéséért is. Ezáltal a büntetőjog megelőző, preventív szerepét erősíti. Amennyiben több ember életét és egészségét sodorja veszélyhelyzetbe nagyobb felelősséggel felel.³⁹

II. Elkövetési tárgy

Ennek a bűncselekménynek passzív alanya csakis természetes személy, azaz ember lehet, nemtől, kortól függetlenül. Ha az orvos szenved el valami sérülést, ő nem lehet passzív elszenvető személye saját tettének, azért nem kell felelősséget vállalnia.⁴⁰ Illetve, ha többen veszélyeztetik közös munkájukkal egymást azért sem.

III. Elkövetési magatartás

Foglalkozási szabályszegést tekintjük a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges magatartásnak, ezért elsősorban azt kell megvizsgálnunk mi minősül foglalkozásnak és foglalkozási szabálynak. Foglalkozásra minden olyan tevékenység gyűjtőfogalmaként tekintünk amire írott és íratlan szabályok vonatkoznak, függetlenül attól, hogy kedvtelésből, ingyenesen, vagy főállásban, mellékállásban végzi az illető az adott tevékenységet. Ez a magatartás tevéssel és mulasztással is megvalósítható.⁴¹ A tényállás meghatározásához keretdiszpozíciók alkalmazására van szükség, hiszen az Eütv. mellett számos jogszabály tartalmazza a foglalkozási szabályokat, mint például: hatósági rendelkezések, munkaköri leírások, szakmában kialakult szokások. Ahhoz, hogy egy foglalkozási szabály érvényes legyen nem feltétlenül szükséges az írásba foglalás, ezért amikor szabályszegés tárgykörét vizsgáljuk minden esetben javallott, szükség van szakértő bevonására.⁴² Az orvosok tanúsítandó magatartását főleg az Eütv. tartalmazza, de sok más ide vonatkozó folyóirat, tankönyvi szöveg, betegtájékoztató is vonatkozik az orvosokra. Alapvetően ha azt vizsgáljuk egy adott jogeset kapcsán hogy az orvos jogszerűen járt e el, az Eütv. 129. § (1)-(2) bekezdése az irányadó.

129. § (1) A kezelőorvos joga, hogy a tudományosan elfogadott vizsgálati és terápiás módszerek [119. § (3) bekezdés b) pontja] közül - a hatályos jogszabályok keretei között - szabadon válassza meg az adott esetben alkalmazandó, általa, illetve az ellátásban közreműködő személyek által ismert és gyakorolt, a rendelkezésre álló tárgyi és személyi feltételek mellett végezhető eljárást.

(2) A választott vizsgálati és terápiás módszer alkalmazhatóságának feltétele, hogy

- a) ahhoz a beteg e törvény szabályai szerint beleegyezését adja, valamint
- b) a beavatkozás kockázata kisebb legyen az alkalmazás elmaradásával járó kockázatnál, illetőleg a kockázat vállalására alapos ok legyen.⁴³

³⁹ NAGY FERENC (szerk): *A magyar büntetőjog különös része*, 2009, HVG ORAC, Budapest, 111.

⁴⁰ KERESZTY BÉLA – MARÁZ VILMOSNÉ – NAGY FERENC – VIDA MIHÁLY: *A magyar büntetőjog különös része*, 2004, Korona Kiadó, Budapest, 123.

⁴¹ FEHÉR LENKE – HORVÁTH TIBOR – LÉVAY MIKLÓS: *Magyar büntetőjog különös rész 1.*, 2005, KJK Kerszöv, Budapest, 114.

⁴² BELOVICVS ERVIN – MOLNÁR GÁBOR – Sinka Pál: *Büntetőjog különös rész*, 2002, HVG ORAC, Budapest, 112.

⁴³ 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről

Amíg a kezelő orvos nem sérti a foglalkozása szabályait a gyógymód megválasztása teljesen szabadon történik.⁴⁴

Orvosi tevékenység során nem csak siker sztorikat tudunk elkönyvelni, hanem ide tartoznak azok a bekövetkezett eredmények, amik nem kívánatosak, ezeknek három csoportját különböztetjük meg. Azért fontos ezt a három csoportot most elhatárolni egymástól, mert dolgozatom további részében a három fajta egyikére szeretnék részletesebben kitérni.⁴⁵

- A beavatkozással együtt járó kockázatok csoportja
- Diagnosztikus tévedések
- Foglalkozási szabályszegés tárgyköre

IV. Eredmény

A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés bűncselekményéhez eredményre is szükség van, tehát ez egy eredmény bűncselekmény. Eredménynek minősül maga a veszélyeztetés is. Ez azt jelenti, hogy maga a sérelem még nem következett be, de a bekövetkezésének reális lehetősége fennáll.⁴⁶ Foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés csak akkor állapítható meg ha maga a veszélyeztetés nem távoli, nem absztrakt, továbbá akkor sem minősül szabályszegésnek, ha az orvos úgy szegi meg a foglalkozási szabályokat, hogy az a beteg életét, testi épségét nem veszélyezteti.⁴⁷

Az okozott sérelem 8 napon belül, illetve túl gyógyulásának megállapítása a kiszabott büntetés szempontjából lesz súlya, míg, ha olyan testi sértés keletkezik ami maradandó fogyatékoságot vagy súlyos egészségromlást eredményez az már a minősített esetek közé tartozik.

V. Alany

Ennek a bűncselekménynek alanya speciálisan csak az lehet, aki foglalkozást gyakorol ennél fogva a foglalkozási szabályok hatálya alatt áll. Az Eütv. értelmező rendelkezései alapján egészségügyi dolgozónak minősül az orvos, a fogorvos, a gyógyszerész, az egyéb felsőfokú szakképesítéssel rendelkező személy, az egészségügyi szakképesítéssel rendelkező személy, továbbá az egészségügyi tevékenységben közreműködő, egészségügyi szakképesítéssel nem rendelkező személy. Ennél fogva nem minősülhet a bűncselekmény alanyának a tanuló, aki más irányítása alatt állva végzi feladatát, viszont más speciális bűncselekményt ettől függetlenül megvalósíthat, de az nem fog foglalkozási szabályszegésnek minősülni.⁴⁸

VI. Bűnösség

A foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés lehet gondatlan vagy szándékos. A Btk. 165. § -a rendelkezik róla.

2. A DIAGNOSZTIKAI TÉVEDÉS

A következőkben azt a témakört szeretném végigjárni, hogy az orvos által felállított diagnózisban lévő hiba milyen esetekben felróható az eljáró orvosnak és mikor nem jogosult kártérítésre a sértett. A kártérítési felelősséget alapvetően nem alapozza meg az orvos által felállított diagnózisban való tévedés. Minden esetben, ahhoz, hogy a felróhatóságot a bíróság meg tudja állapítani, egy gondossági mércét vesz alapul. Elsősorban azt a folyamatot mérlegeli a bíróság, amely során az orvos a diagnózist felállította.

„az adott esetben az I. r alperes felelősségét önmagában nem a diagnosztikus tévedése alapozza meg, hanem azok a mulasztások, amelyek a megalapozott döntéshozatal (választás) feltételeit nem teremtették meg.”⁴⁹

Nagyon vékony a határ a felróhatóan és a nem felróhatóan hozott téves diagnózis meghozatala kérdésében. Amennyiben az orvos mulasztása miatt nem volt birtokában elég adat, ismeret (mert nem végezett el elég vizsgálatot) a helyes diagnózis felállítása érdekében, akkor neki felróható a téves diagnózis meghozatala, tehát a kórház felelőssége az eljáró orvos gondosságán múlik. Viszont magában véve nem mentesül az orvos a felelősség alól azáltal, hogy a kellő vizsgálatokat elvégezte, de nem ismerte fel a diagnózist, hiszen egy

⁴⁴ NAVRATYIL ZOLTÁN: DEZSŐ LÁSZLÓ – *Az orvos büntetőjogi felelőssége, Iustum, aequum, salutare*, 2009/1., 211.

⁴⁵ BUSCH BÉLA: *Az orvosi tevékenység büntetőjogi szabályozása*; In: Sótornyai Péter (szerk.): *Orvosi felelősség*, 2006, Semmelweis Kiadó, Budapest, 233

⁴⁶ BH 2003. 312.

⁴⁷ BH 2006. 77.

⁴⁸ KERESZTY – MARÁZ – NAGY – VIDA : i.m. 127.

⁴⁹ Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 26.023/2000

bizonyos szintű szaktudást várunk el tőle. Az ő dolga helyesen értelmezni a begyűjtött információkat, és orvosi ismeret hiányának minősül, ha ezt nem jól teszi.⁵⁰

2.1. Szüléset- nőgyógyászat területén elkövetett tévedések

Leggyakoribb diagnosztikai tévedések közé soroljuk a szüléset területén elkövetett téves helyzet felismeréseket. Tipikus példa erre amikor későn dönt az orvos a császármetszés mellett, ennek számos oka lehet, például: nincs megfelelő CTG észlelés, korai vagy kései szülés, születek számától, a szülés időtartamától is függhet stb.

Ha későn dönt az orvos a császármetszés megkezdéséről, és bármiféle komplikáció lép fel a szülés közben, akkor utólag a bíróságon neki kell igazolnia, hogy az adott helyzetben tőle elvárhatóan járt el, tehát a sérelem akkor is bekövetkezett volna, ha ő nem késlekedik, tehát tőle függetlenül következett be a sérelem.

Nem csak a szülés megkezdésekor léphetnek fel komplikációk és adhatnak lehetőséget az orvosi tévedés megjelenésére, hanem már a terhesség korábbi stádiumaiban is, a terhes gondozás során már adott a lehetőség a diagnosztikai tévedések meghozatalára. Például nem kerülnek időben felismerésre genetikai betegségek, mint például a Down-kór, a nyitott gerinccel születés, a végtaghiány. Ez nem csak az orvos hibájából nem kerülhet felismerésre, hanem nagy mértékben függ a vizsgáló készülékek, ultrahangok modernségétől. A genetikai károsodások kizárásához minden lehetséges módszert igénybe kell venni, amit a technikai fejlettség, illetve a magyar kórházak felkészültsége biztosítani képes. Érdemes bizonyos vizsgálatokat időközönként ismétetni, az orvos feladata, hogy erről tájékoztassa a várandós nőket.⁵¹

2.2. Geréb Ágnes ügye

Magyarországon az egyik legnagyobb port kavará, és legismertebb szüléset-nőgyógyászati műhibaper gyanánt szeretném megemlíteni a Geréb Ágnes ellen indított eljárást. Ebben az ügyben nem csupán diagnosztikai tévedésről beszélhetünk, hanem valóban olyan tényállásról, ahol megkérdőjelezhető az orvos szakmai felelőssége. Nem véletlenül tartott több mint 10 évig az ügy elbírálása hiszen nagyon megosztó véleményen volt mind a szakmai apparátus, mind a bíróság.

Az ügy kapcsán fontos először is tisztázunk, hogy Geréb Ágnes pszichológus, szüléset-nőgyógyász és független bába, 1977-től az apás szülés, majd az otthoni szülés hazai úttörője.⁵²

A diagnosztikai tévedés is egy otthon vezényelt szülés kapcsán merült fel. Viszont tudni kell hogy ekkoriban még az otthoni szülésnek nem voltak az Eütv.-ben pontosan szabályozott keretei, a bába központok akik erre vállalkoztak büntetőjogilag még a sötétben tapogatólóztak, hiszen a jogalkotó még nem hirdette ki se törvényben se rendeletben az erre vonatkozó jogszabályokat. Első jogerős szabályozás a 35/2011. (III. 21.) Korm. rendelete az intézeteken kívüli szülés szakmai szabályairól, feltételeiről és kizáró okairól. Ebben a rendeletben már részletesen le van írva, hogy milyen körülmények között ki szülhet otthon, kinek kell jelen lennie, milyen feltételeknek kell adótnak lenniük. Ma már tudunk erre a jogszabályra hivatkozni, de Geréb Ágnes esetében még nem.

Az egyik tragikus végkimenetelű eset 2003-ban történt, amikor is a kórházi szülés helyett az anyuka otthoni szülést tervezett és erre Geréb Ágnes és csapatát kérték fel. Az ikreket váró anya első babáját gond nélkül világra segítette ám a másik babánál komplikációk léptek fel. Ma már tudjuk, hogy ikerterhesség esetén tilos az otthoni szülés levezényelése, pont az adandó komplikációk miatt. Tehát jelen esetben a második baba szívhangja gyengülni kezdett a méhben ezért Geréb felnyitotta a méhburkot és oxitocin injekciót adott be. Ezek után levezette a szülést, viszont a baba már nem lélegzett. Megkezdtek az újraélesztést, sikerrel is jártak ám a baba visszafordíthatatlan agykárosodást szenvedett. Közben értesítve lett a Cerny-mentőegység akik a babát kezelésbe vették. Az ügyben Gimes Ágnes bírónő járt el. Próbálta felmérni, hogy ki milyen szinten felelős a történetért, többek között megkérdte miért használt Geréb oxitocin injekciót és hogy ez mennyiben felelhet a méhben belüli oxigén hiányért. Számos további kérdést szegeztek Geréb Ágnesnek, mint például mit tartalmazott az orvosi táskája, miért csak a felső légutakat tette szabaddá. Geréb úgy nyilatkozott, hogy teljesen a szakmai protokoll szerint járt el. 1992-es rendelet alapján az ikerterhesség olyan komplikációkkal járhat, ami miatt az otthoni szülés tilos levezényelni, ám erről Geréb nem tudott. Felmerülhet a kérdés, hogy ez vajon gondatlanságnak, mulasztásnak, vagy tévedésnek minősül.

⁵⁰ <https://petrassydr.hu/diagnosztikus-tevedes-orvosi-muhiba-teves-diagnozis/>

⁵¹ <http://www.384ugyvediroda.hu/index.php/gyakori-orvosi-muhibak/13-diagnosztikai-tevedes.html>

⁵² Home births in Hungary - Difficult delivery. The Economist, 2009. március 11. (Hozzáférés: 2010. március 19.)

<https://www.economist.com/europe/2010/03/11/difficult-delivery>

Másik megbotránkoztató eset, ami szintén az ő nevéhez fűződik, az 2007-ben történt. Szintén otthon szülés keretein belül szeretne volna levelezni egy 4,5 kilós baba világra hozatalát. Ám a rendelet alapján a 4,5 kilós baba esetén nem engedélyezett az otthon szülés. A babát nem sikerült világra hozni időben, kórházi körülmények között végül 38 perc múlva a baba világra jött, de az életét már nem lehetett megmenteni.

Sokan támadják Gerébet gondatlan eljárás miatt, de szakmai körökben is megosztó a jelenség. Rendszeres tüntetésekkel tiltakoztak az ítélet ellen, nem csak laikusok, hanem a szüléseterén jártas orvosok egy része is ártatlannak gondolják. Ebben az esetben is, mint korábban is említettem az orvosnak azt kell bizonyítania, hogy ha minden megfelelő eljárás alapján történt volna, a sérelem akkor is bekövetkezik. A végső ítélet meghozatala is azért tartott sokáig mert nehezen eldönthető miben vétkes és miben nem, illetve nem kis szakmai múlttal rendelkező orvostól van szó jelen esetben. A végső döntésre 2018. június 28-án került sor, amikor is Áder János részleges kegyelemben részesítette Geréb Ágnest, tehát a szabadságvesztést nem kell letöltenie, ám a büntetett előlethez fűződő joghátrányok alól nem mentesítette, illetve a szülésznői szakma gyakorlásától való eltávolítást is meghagyta.⁵³

Szüléseterületén számos ezekhez hasonló ügyekkel találkozhatunk, és a fő kérdés minden esetben az hogy az orvos felelőssége meddig terjed, hogy a protokolláris eljárást betartotta-e és hogy a tragédia bekövetkezte elkerülhetetlen lett volna-e.

2.3. Aneszteziológus tévedése

Diagnosztikai tévedés nem csak a szüléset-nőgyógyászat, de az aneszteziológia területén is megtörténhet, és meg is történik. Ki is az aneszteziológus? Ő az, az orvos, akit a hétköznapi nyelv altatóorvosnak hív, de feladatai közé nem csak a műtét közbeni altatás tartozik, hanem ő felel a fájdalomcsillapításért műtét előtt, közben és után is. Felügyeli a beteg életműködését és fenntartja azt.⁵⁴

Következő eljárás a foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetés vétsége miatt indult meg egy aneszteziológus ellen. 150 000Ft pénzbüntetést ítélték oda, amit 75 nap fogházra lehet cserélni. A tényállás nagyon röviden arról szól, hogy a vádlott aneszteziológus az intubáláshoz használt „8” méretű tubust nem a légsőbe, hanem a nyelősőbe helyezte, a tubust rögzítették és megkezdték a műtétet. A műtét során észrevették, hogy a sértett véroxigén szintje egyre alacsonyabb ám az altatóorvos ragaszkodott hozzá, hogy a tubust jó helyre helyezte fel. A műtét során többször is megpróbálták korrigálni a helyzetet, kicserélték az altatógépet, a kapnográf monitort is, ám a tubust nem bántották mert az orvos 100%-osan meg volt győződve, hogy az jó helyre van felhelyezve. Végül a műtő orvos feltárta a sértett géégjét és felfedezte, hogy a tubus nem jól van felhelyezve. A műtétet azonnal leállították, egy új tubust helyeztek fel és a beteg állapota javulni kezdett. Ám az oxigénhiányos állapotban töltött idő miatt maradandó egészségkárosodást szenvedett. Jelen esetben az ügyészség az eljárást gondatlanságból elkövetett veszélyeztetés miatt indította meg, ám az orvost képviselő védelem, tévedésre hivatkozik.

Azt véleményem szerint valóban meg lehet állapítani, hogy a tubus felhelyezése tévedésből nem került megfelelő helyre, mivel az altatóorvosnak több mint 40 éves szakmai múlt áll a háta mögött, okkal gondolhatta, hogy szakszerűen járt el. Viszont abban az ügyben valóban gondatlan volt, hogy a műtét közben elhagyta a műtőt, viszont mérséklésre szól, hogy a tévedés még ez előtt bekövetkezett, tehát a műtőteremből való távozása ellenére is bekövetkezett volna a sérelem.

Ez ügy kapcsán nyilatkozott a vádlottat képviselő ügyvéd, aki már évek óta egészségügyi intézményeket képvisel. Ezen ügyekben nem az orvos vagy maga a kórház fizet, hanem bevett módszer hogy a kórházak kötnék biztosítást. Így amikor egy műhibaper elindul akkor nem magát az orvost vagy az intézményt terheli a kártérítés megfizetése, hanem egy bizonyos összegig a biztosítót. Bizonyos megszabott összeghatár után maga az intézmény próbálja kigazdálkodni saját költségvetéséből az összeget majd végső soron a társadalombiztosítótól nekik elutalt összegből.⁵⁵ Magánkórházak esetén más a helyzet, ott nehezebb hozzájutni a jogosan megillető kártérítéshez.⁵⁶

2.4. Hibás diagnózis mint kártérítés alapja

„A kórház kártérítési felelősségét megalapozza, ha olyan leletet készít, amely alkalmatlansága folytán nem ad alapot arra következtetésre, hogy a betegnek jó- vagy rosszindulatú daganatos megbetegedése van, és ezért a

⁵³ https://index.hu/belfold/2018/06/28/kegyelmet_kapott_gereb_agnes/

⁵⁴ <https://ogk.hu/tevekenyseg/jarobeteg/aneszt-ambulancia/>

⁵⁵ <https://www.veol.hu/hirek/szazotvenerbe-kerul-egy-orvosi-tevedes-1644091/>

⁵⁶ <https://baleseti-karterites.com/muhiba/#close>

szükséges terápia megkezdésére késedelemmel kerül sor, ami a gyógyulás esélyét csökkentette” – a Kúria eseti döntése.

A döntés (Kúria Pfv.III.20.083/2016.) a Kúriai Döntések 2017/2. számában 54. szám alatt jelent meg.

A jogeset röviden úgy hangzik, hogy a sértett, tehát a felperesek hozzátartozója 2010. május 12-én sebészeti szakrendelésre jelentkezett az alperes jogelődjénél mert csomó lett észlelve a bal mellében. A kezelőorvos, jóindulatú csomókat talált, kettőt és további vizsgálatokat javasolt a betegnek, be is utalta de a beteg nem vett részt júniusban a vizsgálaton. Viszont továbbra is jóindulatú csomóként lett diagnosztizálva, szövettani mintát nem vett egészen 2011. január 6-áig amikor is a beteg súlyosbodó panaszokkal jelent meg az orvosnál. Ekkor az orvos sürgősen szövettani mintát, CT, ultrahang és tumormarkerre irányuló vizsgálatokat végzett, ami egyértelműen kimutatta az emlőrákot. A kezelést meg is kezdték, de nem járt eredménnyel és a beteg 2011. augusztus 4-én elhunyt.

A kereseti kérelem szerint az alperes mulasztásával áll összefüggésben a sértett halála, az ő mulasztása okozta, hogy már az első adandó alkalommal elmulasztotta a szövetminta levételét. Az alperes azzal védekezett, hogy a beteg nem jelent meg azokon a vizsgálatokon, amik alapján egyértelműen meg lehetett volna állapítani a diagnózist, ez okozta a téves diagnózis felállítását. A felperes vagyoni és nem vagyoni kártérítést kér.

Az elsőfokú bíróság nem adott helyet a keresetnek, elutasította azt. Indoklásában kifejtette, hogy az egészségromlást a beteg saját gondatlanságával okozta, mivel nem tett eleget együttműködési kötelezettségének.

A másodfokú bíróság megváltoztatta az elsőfokon eljáró bíróság ítéletét és megállapította az alperes kártérítési felelősségét, mivel az orvos nem megfelelő vizsgálatokat végzett és ezek alapján feltételezte, hogy a csomó jóindulatú. A betegnek nem lehet ilyen mondanivaló információ hiányában, se pozitívan se negatívan nem lehetne értékelni a kialakult helyzetet megfelelő mennyiségű és minőségű adat hiányában. A bíróság szerint az orvost terheli a felelősség. Továbbá a bíróság azt is megkérdőjelezte, hogy az ultrahang vizsgálaton 3 csomó látszódik míg a mammográfiai felvételen csak 1. Mivel a beteget úgy tájékoztatták hogy az elváltozások, a csomók jóindulatúak, ezért nem lehet neki felróni hogy nem felelősségteljesen járt el, az, hogy nem jelent meg a vizsgálatokon nem lehet ügydöntő jelentőségű. A beteg mivel abban a tudatban élt, hogy az elváltozásai jóindulatúak, ha helyes lett volna a diagnózis akkor nem lett volna feltétlenül szükség a vizsgálatokra, a terápia mellett javulást kellett volna tapasztalnia az egészségügyi állapotában. Tehát a vizsgálatok csak rutin szerűek lettek volna, abban az esetben, ha a diagnózist helyesen mondja ki az orvos.

Alperes álláspontja szerint, ha a beteg elment volna a megbeszéltek vizsgálatokra, teljesen más leletek alapján tudott volna az orvos konklúzióra jutni. Véleménye szerint nem helyes, ha minden felelősséget az orvosra hárítanak hiszen a beteg mulasztásán múlott az hogy a vizsgálatok elmaradtak. Pusztán feltételezés azt megállapítani, hogy a további vizsgálatok eredménye után sem folytatta volna a kezelést az orvos, és nem ismerte volna fel a korábban meghozott téves diagnózist.

Kúria megállapításai az ügygel kapcsolatban:

„A Kúria úgy ítélte meg, hogy a hozzátartozóként, saját jogon érvényesítettek kártérítési igény, mint jogalap mellett szükségszerű lett volna a sérült személyhez fűződő jog, a teljes családban éléshez való jog megsértésének megállapítása is, mert ez adja a nem vagyoni kártérítés alapját.”⁵⁷

A Kúria véleménye szerint az orvos azokból a leletekből, adatokból tud dolgozni, amiket más orvosok, vizsgálatok alapján meg tudnak állapítani. Tehát ebben az esetben elengedhetetlen lett volna, hogy a beteg a vizsgálatokon részt vegyen és a helyes leleteket továbbítsa a kezelő orvosra felé, hiszen az alapján lehet diagnózist felállítani.

Másodfokú bírósághoz hasonlóan a Kúria is megkérdőjelezi a homályos mammográfiai eredményeket. Igazságügyi orvos szakértő által lett elemezve a daganat jóindulatú voltát elemző vizsgálatok összes hibáját. Ez a szakértői vélemény alapján meg lehet állapítani, hogy az orvos által hozott konklúzió alaptalan volt, nem volt elég adata hozzá és nem voltak elég minőségűek és tiszták a felvételek. Tehát a leletezés alkalmatlan volt arra, hogy a daganat jó vagy rosszindulatú abból ki lehessen olvasni. Tehát akkor sem lehetett volna jó diagnózist felállítani belőle, ha a beteg nem követi el a mulasztását és elviszi a leleteket a kezelőorvoshoz.

A Kúria egyetért azzal, hogy a jó diagnózis felállítása esetén, ha időben ismerik fel a daganatok rosszindulatú voltát, a kezelést meg lehetett volna kezdeni és a beteg gyógyulására lett volna valamiféle esély. Azt a Kúria is elismeri, hogy a daganatok későn lettek felismerve, tehát a teljes gyógyulást, ha nem is lehetett volna elérni, de az egészségromlás folyamatát le lehetett volna lassítani. Tehát ebben az esetben az orvos a beteg életének

⁵⁷ <https://jogaszvilag.hu/szakma/karteritest-alapozhat-meg-a-hibas-diagnozis/>

elvételeért felel, hiszen megfelelő diagnózis felállításával, megfelelő kezelést kaphatott volna, és hosszabb életet élhetett volna a beteg.⁵⁸

ÖSSZEGZÉS

Összegzésként fontos kihangsúlyozni, hogy a diagnosztikai tévedés csak abban az esetben állapítható meg, ha az orvos a kezelés során a tőle elvárható magatartást tanúsította, tehát megfelelő mennyiségű és minőségű vizsgálatot, szakszerűen folytatott le és a diagnózist azok alapján okkal állította fel. Amennyiben a vizsgálat nem megfelelő vagy annak kiértékelése neki felróható, - tehát a képzése alapján rendelkeznie kellene azzal a képességgel, hogy a téves diagnosztizálást elkerülje - akkor gondatlanságért felel, persze csak akkor, ha az elkövetett bűncselekmény kapcsán a jogszabály a gondatlanságot is büntetni rendeli. Ha a tévedés a megfelelő eljárás ellenére is bekövetkezik, abban az esetben az elkövető büntethetősége kizárt. Megállapíthatjuk, hogy a diagnosztikai tévedés egy speciális esete a büntetőjogi tévedés fogalomnak, és a kártérítési perek szempontjából jelentős a tévedés megléte vagy hiánya.

FORRÁSJEGYZÉK

Szakirodalmi források

- [1] ÁDÁM GYÖRGY: *Emberi lények-e a bírók? Ítékezés orvosi műhiba perekben*, 2003, Hibiszkusz Könyvkiadó, Solymár.
- [2] BELOVICS ERVIN – MOLNÁR GÁBOR – Sinka Pál: *Büntetőjog különös rész*, 2002, HVG ORAC, Budapest.
- [3] BUSCH BÉLA: *Az orvosi tevékenység büntetőjogi szabályozása*; In: Sótonyi Péter (szerk.): *Orvosi felelősség*, 2006, Semmelweis Kiadó, Budapest.
- [4] FEHÉR LENKE – HORVÁTH TIBOR – LÉVAY MIKLÓS: *Magyar büntetőjog különös rész 1.*, 2005, KJK Kerszöv, Budapest.
- [5] KERESZTY BÉLA – MARÁZ VILMOSNÉ – NAGY FERENC – VIDA MIHÁLY: *A magyar büntetőjog különös része*, 2004, Korona Kiadó, Budapest,
- [6] MÉSZÁROS BENCE: *Primum non nocere – Az orvos büntetőjogi felelősségéről*; in: Dezső László emlékkönyv, 2005, PTE-ÁJK, Pécs.
- [7] NAGY FERENC (szerk): *A magyar büntetőjog különös része*, 2009, HVG ORAC, Budapest.
- [8] NAVRATYIL ZOLTÁN: DEZSŐ LÁSZLÓ – *Az orvos büntetőjogi felelőssége, Iustum, aequum, salutare*, 2009/1.,
- [9] SÓTONYI PÉTER (szerk): *Orvosi felelősség*, 2010, Semmelweis Kiadó, Budapest.

Internetes források

- [1] <https://petrassydr.hu/diagnosztikus-tevedes-orvosi-muhiba-teves-diagnozis/>
- [2] <http://www.384ugyvediiroda.hu/index.php/gyakori-orvosi-muhibak/13-diagnosztikai-tevedes.html>
- [3] Home births in Hungary - Difficult delivery. The Economist, 2009. március 11. (Hozzáférés: 2010. március 19.) <https://www.economist.com/europe/2010/03/11/difficult-delivery>
- [4] https://index.hu/belfold/2018/06/28/kegyelmet_kapott_gereb_agnes/
- [5] <https://ogk.hu/tevekenyseg/jarobeteg/aneszt-ambulancia/>
- [6] <https://www.veol.hu/hirek/szazotvenerbe-kerul-egy-orvosi-tevedes-1644091/>
- [7] <https://baleseti-karterites.com/muhiba/#close>
- [8] <https://jogaszvilag.hu/szakma/karteritest-alapozhat-meg-a-hibas-diagnozis/>
- [9] <https://jogaszvilag.hu/szakma/karteritest-alapozhat-meg-a-hibas-diagnozis/>

Jogszabályi és jogi források

- [1] Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény 4. § (4) bekezdés
- [2] 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről
- [3] BH 2003. 312.

⁵⁸ <https://jogaszvilag.hu/szakma/karteritest-alapozhat-meg-a-hibas-diagnozis/>

- [4] BH 2006. 77.
- [5] Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 26.023/2000

DISZKRIMINÁCIÓ AZ ALGORITMUSOS DÖNTÉSHOZATALBAN

Absztrakt

Manapság az élet számtalan területén találkozunk algoritmusos döntéshozatallal – olykor ráadásul úgy, hogy észre sem vesszük. Éppen ezért elengedhetetlen, hogy ezek a rendszerek a döntéshozatal során jól működjenek és megfelelő döntést hozzanak. A mindennapi életünk átszövő hátrányos megkülönböztetés azonban már ide is „beszivárgott” akarva-akaratlanul. Olykor már a betáplált adatok „elfogultak”, de elképzelhető olyan eset is, amikor a rendszer működése során tanulja meg a hátrányos megkülönböztetést. Tanulmányomban ezt a problémakört igyekszem körüljárni. Először egy rövid bevezetőt követően alapfogalmakat tisztázok, majd kitérek az algoritmusos döntéshozatallal összefüggő problémákat és ezt követően emelem ki a diszkrimináció kérdéskörét.

Kulcsszavak: Mesterséges intelligencia, diszkrimináció, algoritmusos döntéshozatal, átláthatóság, ellenőrzés, adatok

BEVEZETÉS

Robert McDaniel egy átlagos amerikai, 22 éves, színesbőrű, chicagói férfi, aki békésen élt South Side-i lakásában, amikor 2013 nyarán a Chicago Police Department egyik rendőre megjelent az otthonánál. Mikor Mr McDaniel ajtót nyitott, a rendőrségtől érkezett hölgy figyelmeztette, hogy tartózkodjon a további bűncselekmények elkövetésétől, mert ellenkező esetben súlyos következményekkel kell szembenéznie. A fiatalember nem igazán értette, miről van szó és miért figyelmeztetik, hiszen korábban nem követett el semmilyen bűncselekményt és más okból sem került összetűzésbe a hatóságokkal. Bár a város azon részén lakott, ami ismert volt a gyakori utcai vérontásról és a bűnözésről, de elmondása szerint nem követett el semmit, amit más ne tett volna meg gyerek- és tinédzser korában.

Azt azonban akkor még nem tudta, hogy felkerült a chicagói rendőrség úgynevezett „heat list”-jére, amin a potenciális erőszakos bűnelkövetők szerepeltek. Nagyjából 400 főt tartalmazott a lista, amit egy algoritmus állított össze korábbi esetek és különböző paraméterek alapján. Ilyen volt az esetleges büntetett előélet, a nem, a kor, a lakóhely és más hasonló, releváns információ. Robert McDaniel nem fejezte be a középiskolát, hanem dolgozni kezdett már a tinédzser éveitől. Rossz környéken lakott, és mivel a statisztikában az szerepelt, hogy az erőszakos bűncselekmények elkövetői gyakran színesbőrű állampolgárok, így könnyedén felkerülhetett erre a bizonyos listára.⁵⁹

Ez az eset ékes példája a hátrányos megkülönböztetésnek, csak most nem közvetlenül emberek, hanem egy algoritmus előítéletességének vált Mr McDaniel az áldozatává, hétköznapien szólva, „ezt dobta a gép”. Azonban nem ő az egyedüli, aki hasonló cipőben jár. Bár nem mindenkit köszönt a rendőrség az ajtajában (tévesen) azzal, hogy lebeszélje a törvények be nem tartásáról, sokakat ér hátrányos megkülönböztetés az élet minden területén az algoritmusos döntéshozatal miatt. Ez jelentheti azt, hogy nem, vagy csak nagyon drágán kap hitelt valaki az Amerikai Egyesült Államokban, de könnyen előfordulhat az is, hogy az önéletrajzát dobják vissza valakinek anélkül, hogy az eljutna hús-vér humán erőforrás-szakemberekig.

Az egyre gyorsuló és információ-, valamint adatközpontú világunkban persze rendkívül sok pozitívuma van az algoritmusoknak és a mesterséges intelligenciának (angol nyelven „artificial intelligence”, azaz AI), hiszen időt, energiát és nem utolsósorban pénzt lehet velük spórolni. Azonban mint mindennek, ennek is van árnyoldala. Egy algoritmus által hozott döntés nehezen ellenőrizhető, hiszen kevesen értenek csak annyira hozzájuk, hogy megfelelő módon tudják felülvizsgálni a működését. Emiatt az átláthatósággal is adódnak problémák. Sokan nem is tudják, hogy a háttérben adatok gyűlnek róluk és ezen adatok alapján milyen következtetéseket von le egy algoritmus, ki, mire és hogyan használja fel azokat az információkat. Ha pedig mégis tudják, akkor sem biztos, hogy értik a rendszer működését. Továbbá, amint a fentebb tárgyalt példán keresztül bemutattam, egy algoritmus is lehet diszkriminatív. Ennek több oka is lehet, például az, hogy már a „beáramló” információ maga sem mentes az előítéletességtől, de az algoritmus működési mechanizmusa is okozhatja a hátrányos megkülönböztetést vagy felerősíthet egy már meglévő egyenlőtlenséget.

⁵⁹ LUM, Kristian: *To predict and serve?*, in Significance Magazine Vol. 13. Issue 5., 2016, 14.

Ebben a dolgozatban elsősorban azt szeretném bemutatni, hogy milyen problémákat és aggályokat rejt magában az algoritmusos döntéshozatal főként az alapvető emberi jogok, azon belül is a hátrányos megkülönböztetés tilalmának szemszögéből. Azt azonban mindenképpen érdemes leszögezni, hogy a dolgozat megírása folyamán nagyrészt amerikai forrásokat használtam fel, amelyek az Egyesült Államok gyakorlatára, vonatkozó jogszabályaira és eseteire épülnek, így a dolgozat szempontjából fontos következtetéseket és megállapításokat is csak ezek alapján lehet levonni. Ahhoz azonban, hogy ezt meg lehessen tenni, elengedhetetlen, hogy az elején tisztázzak néhány fontosabb alapfogalmat a könnyebb megértés érdekében.

1. ALAPFOGALMAK

Ahhoz, hogy a dolgozat témáját teljes mértékben körül lehessen járni, feltétlenül szükséges néhány, ha úgy tetszik alapfogalom kifejtésére, megmagyarázására és körüljárására. Lesz szó arról, hogy ha adatokról beszélünk, akkor pontosan milyen fajta adatok lehetnek ezek. Magyarázatra szorulhat az is, hogy pontosan mi az a mesterséges intelligencia, a Big Data és az algoritmusos döntéshozatal, és mivel a dolgozat fő témája a hátrányos megkülönböztetés, így a diszkrimináció is bővebb kifejtésre kerül majd a továbbiakban.

1.1. Adatok

Az adat, amelyet a Big Data típusú analízis során használnak fel, igencsak sokféle lehet, sokféle forrásból származhat. Ezen paraméterek alapján négy csoportra lehet osztani őket: hard data, soft data, metadata és az „Internet of Things” jellegű adatok.

A hard data különféle intézmények és hivatalos adminisztratív hatóságok által termelt adatot jelent. Ilyen lehet például az ingatlannyilvántartás, születési, házassági és halotti anyakönyvi kivonatok adatai, vezetői engedéllyel kapcsolatos információk, de a bírósági döntésekből és a banki tevékenységgel kapcsolatos feljegyzésekből is származhatnak. A hard data típusú adatok képződése a hivatalos dokumentumaink folyamatos digitalizálása során egyre jobban felgyorsul, hiszen lassan minden ilyen iratunkat feltöltik valamilyen számítógépes adatbázisba.

Soft data alatt az egyének által előállított adatokat értjük. Ez az előállítás történhet tudatosan vagy akaratlanul is. Tudatosan akkor, amikor az emberek különböző blogokon, a közösségi médiában vagy egyéb fórumokon osztanak meg információt a nagyvilággal. Az egyén akaratától azonban teljesen függetlenül is rögzülhetnek adatok róla. Ez megtörténhet az online vagy offline mozgásunk során, amikor a tevékenységünk úgynevezett digitális lábnyomot hagy maga után. Az ilyen adatokat sokszor egy eszköz az alapértelmezett működése során rögzíti, például a térfigyelő kamerák, közlekedést figyelő rendszerek, műholdak képei, GPS nyomkövetők az okostelefonokban vagy akár a banki tevékenységet és tranzakciókat ellenőrző rendszerek is. Ezeket az adatokat nagyon különböző célok érdekében gyűjtik, tárolják és használják fel. Sok esetben az ember nincs is tudatában ennek a rögzítésnek éppen akkor, amikor az adott tevékenységet végzi.

Amikor metadata típusú adatról beszélünk, akkor az alatt lényegében azt értjük: „adat az adatról”. Ilyen metadata tartalma lehet például adat az adat helyszínéről, az adat típusáról vagy forrásáról, az időpontról, amikor rögzítették. Ezek mind ahhoz szükségesek, hogy a rögzített adatot végül fel lehessen használni.

Az „Internet of Things” olyan adatokat jelöl, amelyeket az „okos” eszközeink állítanak elő. Ezek az adatok az adott eszköz tulajdonosának, használójának mozgásáról, tevékenységéről, energia felhasználásáról, életviteléről és életmódjáról stb. tartalmazznak információt. Minél több ilyen eszköze van valakinek és minél jobban bevonja ezek működését a mindennapi életébe, annál több információ megtudható róla. Az ilyen típusú adatok mennyiségének radikális növekedése manapság a technológia fejlődésének és az „okos” eszközök elterjedésének a szükségszerű velejárója, azonban sokan szinte egyáltalán nincsenek tudatában annak, mennyi mindenről árulkodik az így rögzített információ.⁶⁰

1.2. Mesterséges intelligencia

Mesterséges intelligenciának egy gép, program vagy mesterségesen létrehozott tudat által megnyilvánuló intelligenciát nevezzük. A fogalmat legtöbbször a számítógépekkel társítjuk.

A köznyelvben több külön jelentésben is használjuk:

⁶⁰ ROUVROY, Antoinette: „Of Data and Men”. *Fundamental Rights and Freedoms in a World of Big Data*, 2016, Council of Europe, Directorate General of Human Rights and Rule of Law, Vol. T-PD-BUR(2015)09REV, 6-8.

- A mesterségesen létrehozott tárgy állandó emberi beavatkozás nélkül képes legyen válaszolni környezeti behatásokra (automatizáltság).
- A mesterségesen létrehozott tárgy képes legyen hasonlóan viselkedni, mint egy természetes intelligenciával rendelkező élőlény, még ha az azonos viselkedés mögött eltérő mechanizmus is húzódik meg.
- Végül, a mesterségesen létrehozott tárgy képes legyen viselkedését célszerűen és megismételhető módon változtatni (tanulás) – ez utóbbi jelentés az, ami a modern mesterséges intelligencia-kutatásban előtérbe került és jelenleg a mesterséges intelligencia fogalmával legjobban azonosítható.

Bár a mesterséges intelligencia a tudományos-fantasztikus irodalom terméke, jelenleg a számítógép-tudomány jelentős ágát képviseli, amely intelligens viselkedéssel, gépi tanulással és a gépek adaptációjával foglalkozik. Így például szabályozással, tervezéssel és ütemezéssel, diagnosztikai és fogyasztói kérdésekre adott válaszadás képességével, kézírás-, beszéd- és arcfelismeréssel. Egy olyan tudományággá vált, amely a valós életbeli problémákra próbál választ adni. A mesterséges intelligencia rendszereket napjainkban elterjedten használják a gazdaság- és orvostudományban, a tervezésben, a katonaságban, de az önvezető autókban és az algoritmusos döntéshozó rendszerekben is alkalmazzák.⁶¹

1.3. Big Data

A Big Data mint kifejezés közel két évtizedes múltat tekint vissza, azonban a köztudatba csupán néhány éve került be, elsősorban az analitikai megoldásokat szállító nagy IT-vállalatok marketingtevékenységének köszönhetően.⁶² A Big Data fogalmának nem igazán létezik egységes meghatározása. Történtek kísérletek olyan átfogó definíció megalkotására, amely figyelembe veszi az eddig megszületett megközelítéseket, ezek azonban túl összetettek lettek és így nem igazán lehet őket használni.⁶³

Egy konkrét fogalom meghatározás így hangzik:

„A Big Data fogalma alatt azt a komplex technológiai környezetet (szoftvert, hardvert, hálózati modelleket) értjük, amely lehetővé teszi olyan adatállományok feldolgozását, amelyek annyira nagy méretűek és annyira komplexek, hogy feldolgozásuk a meglévő adatbázis-menedzsment eszközökkel jelentős nehézségekbe ütközik.”⁶⁴

Egyszerűbben megfogalmazva tehát nagy mennyiségű, nagy sebességgel változó és nagyon változatos adatok feldolgozásáról szól. A Big Data nem konkrét technológia, hanem régi, bevált és új technológiák szintézise. Ezek a technológiák együttesen képesek biztosítani hatalmas mennyiségű, változatos adat gyors feldolgozását és kezelését, valamint biztosítják a valós idejű kiértékelést és amennyiben szükséges, a megfelelően gyors eljárást.

A Big Data három meghatározó jellemzője angolul a „3 V” vagyis a Volume, Velocity és Variety, azaz nagy adatmennyiség, gyors adatfeldolgozás és változatos adatok.⁶⁵ Ezt egészítette ki Bögel György még egy negyedik jellemzővel, az adatok megbízhatóságával, igaz mivoltával, ez a Veracity.⁶⁶

1.4. Algoritmusok

A számítástechnika világában az algoritmus egy számítási folyamat absztrakt, formalizált leírása. Ezt a fogalmat pár évvel ezelőttig valószínűleg nagyrészt csak a matematika és a számítástechnika világában jártas emberek ismerték és használták. Manapság azonban a digitalizáció és az adatközpontú világunknak köszönhetően az egy legfontosabb kulcsszóvá nőtte ki magát, egyre inkább a közbeszéd részévé vált. A széleskörű ismertség azonban azt is eredményezi, hogy az eredeti jelentése a szónak elhomályosult és részben át is alakult. Emiatt az algoritmusok „algoritmusok egyre inkább úgy jelennek meg, mint az életünk részévé vált misztikus – tehát az emberek többsége számára ismeretlen és átláthatatlan – „dolgozó”⁶⁷.

⁶¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Mesters%C3%A9ges_intelligencia (megtekintve: 2019. október 30.)

⁶² GANDOMI, Amir: *Beyond the Hype. Big Data Concepts, Methods, and Analytics*, in International Journal of Information Management 35(2) (2015), 137–144.

⁶³ PUSCHMANN, Cornelius and Burgess: *Metaphors of Big Data*, in International Journal of Communication 2014/8, 1690–1709.

⁶⁴ https://hu.wikipedia.org/wiki/Big_data (megtekintve: 2019. október 30.)

⁶⁵ LANEY, Douglas: *3D Data Management: Controlling Data Volume, Velocity and Variety*, 2001, Gartner

⁶⁶ BÖGEL, György: *A Big Data ökoszisztémája.*, 2015, Typotex Elektronikus Kiadó Kft., Budapest

⁶⁷ SÁGVÁRI Bence: *Diszkrimináció, átláthatóság és ellenőrizhetőség*, in Replika 2017/3 61-79.

A gyakorlat felől megközelítve a legjobban példákon keresztül lehet elmagyarázni, mi is az algoritmus és mi a lényege. A két legismertebb példa a Google weboldal-rangsoroló programja és a saját Facebook hírfolyamunk, hiszen ezekkel nap mint nap találkozunk. Azonban az élet számos más területén is találkozunk algoritmusokkal, mindenhol jelen vannak, ahol a digitális világ által generált nagy mennyiségű adatban kell mintákat keresni, ahol adatokat vagy felhasználókat kell csoportokba rendezni vagy rangsorolni, előre jelezni viselkedéseket és ezek alapján teljesen automatizált döntéseket hozni, esetleg ezeket a döntéseket előkészíteni emberek számára. Erre jó példa a már a bevezetésben említett Robert McDaniel esete, ahol a meglévő adatok alapján kvázi megjósolva Mr McDaniel jövőbeli magatartását az algoritmus felrakta a „heat list” névsorára őt is. De hasonlóan működő algoritmusok szűrik ki azokat a személyeket is, akiket származásuk, bőrszínük, nevük, vallásuk, utazási mintázataik és más adataik alapján külön biztonsági ellenőrzésnek vetnek alá a reptéren vagy végső esetben nem engednek felszállni egy repülőjára.

1.5. Hátrányos megkülönböztetés

A hátrányos megkülönböztetés tilalma régtől fogva szerepel a demokratikus államok alkotmányaiban, mint alapjog. Ez talán amiatt is szükséges, mert ennek hiányában az emberi jogok léte kérdőjeleződne meg. Emiatt az ENSZ Alapokmánya, az Emberi Jogok Európai Egyezménye a 14. cikkében és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata a 2. cikkében tartalmazza, az utóbbi az alábbi szövegezéssel: „Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyoni, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.”⁶⁸

Hazánkban az Alaptörvény XV. cikke kimondja, hogy az alapvető jogok mindenkit különbség nélkül megilletnek és állami célul tűzi ki az esélyegyenlőség előmozdítását. Az Alaptörvény 11 védett tulajdonságot (nem, faj, bőrszín, nyelv, vallás, fogyatékoság, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni vagy születési helyzet) nevesít, de a felsorolás nem taxatív. Az elmúlt időszakban védett tulajdonságnak minősítette az Alkotmánybíróság a szexuális beállítottságot két határozatában is [20/1999. (VI.25.) AB. határozat és 37/2002. (IX.4.) AB. határozat] az egyéb helyzet alapján történő diszkrimináció kategóriába sorolásával.

Az Alaptörvényen kívül a 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előremozdításáról (továbbiakban: Ebktv.) szabályozza a hátrányos megkülönböztetés tilalmát. E törvény a hátrányos megkülönböztetés öt fajtáját különbözteti meg:

- a) *„Közvetlen megkülönböztetésnek* minősül az olyan rendelkezés, amelynek eredményeként egy személy vagy csoport valós vagy vélt neme, faji hovatartozása, bőrszíne, nemzetiségi, nemzetiséghez való tartozása, anyanyelve, fogyatékosága, egészségi állapota, vallási vagy világnézeti meggyőződése, politikai vagy más véleménye, családi állapota, anyasága (terhessége) vagy apasága, szexuális irányultsága, nemi identitása, életkora, társadalmi származása, vagyoni helyzete, foglalkoztatási jogviszonyának vagy munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyának részmunkaidős jellege, illetve határozott időtartama, érdekképviselőhez való tartozása, egyéb helyzete, tulajdonsága vagy jellemzője miatt részesül kedvezőtlenebb bánásmódban, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport részesül, részesült vagy részesülne.
- b) *Közvetett megkülönböztetésnek* minősül az a közvetlen hátrányos megkülönböztetésnek nem minősülő, látszólag az egyenlő bánásmód követelményének megfelelő rendelkezés, amely a 8. §-ban meghatározott tulajdonságokkal rendelkező egyes személyeket vagy csoportokat lényegesen nagyobb arányban hátrányosabb helyzetbe hoz, mint amelyben más, összehasonlítható helyzetben lévő személy vagy csoport volt, van vagy lenne.
- c) *Zaklatásnak* minősül az az emberi méltóságot sértő, szexuális vagy egyéb természetű magatartás, amely az érintett személynek a 8. §-ban meghatározott tulajdonságával függ össze, és célja vagy hatása valamely személlyel szemben megfélemlítő, ellenséges, megalázó, megszégyenítő vagy támadó környezet kialakítása.
- d) *Jogellenes elkülönítésnek* minősül az a rendelkezés, amely a 8. §-ban meghatározott tulajdonságai alapján egyes személyeket vagy személyek csoportját a velük összehasonlítható helyzetben lévő személyektől vagy személyek csoportjától - anélkül, hogy azt törvény kifejezetten megengedné - elkülönít.

⁶⁸ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948. december 10.) 2. cikk

- e) *Megtorlásnak minősül az a magatartás, amely az egyenlő bánásmód követelményének megsértése miatt kifogást emelő, eljárást indító vagy az eljárásban közreműködő személlyel szemben ezzel összefüggésben jogsérelemet okoz, jogsérelem okozására irányul vagy azzal fenyeget.*⁶⁹

2. AZ ALGORITMUSOS DÖNTÉSHOZATAL PROBLÉMÁI, KÉRDÉSEI

Amint az már a bevezetésben is említésre került, az algoritmusos döntéshozatal az életünk meghatározó részében jelen van. Nem is biztos, hogy minden olyan esetről tudunk, amikor egy háttérben dolgozó program befolyásolta a mindennapjainkat. Ehhez elég csak a Facebook hírfolyamára gondolni, ahol a korábbi keresési előzményeink alapján kapjuk a hirdetéseket. Ezek a mechanizmusok egyfelől rendkívül hasznosak, hiszen rengeteg időt és energiát spórolnak meg nekünk és azoknak, akik ilyen programokat használnak például az üzlet fellendítése érdekében. Azonban a sok jó mellett sem lehet figyelmen kívül hagyni azokat a hátrányokat és esetleges veszélyeket, amelyeket magukban hordoznak.

2.1. Az átláthatóság hiánya

Az adatokat emberek gyűjtik, tárolják és dolgozzák fel, az algoritmusok lépéseit emberek tervezik és programozzák, még akkor is, ha egyre inkább teret kapnak a gépi tanulás (machine learning) és a mély tanulás (deep learning) elvein alapuló algoritmusok is.⁷⁰ Ennél az utóbbinál, vagyis a deep learning elvén működő algoritmusoknál egyre nehezebb szétválasztani az ember és a gép felelősségét. Ez azért van így, mert bár a kezdeti ismeretanyagot és az elérni kívánt célt a mérnökök határozzák meg és emberi beavatkozásra indul el a tanulási folyamat is, azt, hogy a végeredmény milyen folyamat útján jött létre, milyen magyarázatokat kapcsolt az algoritmus egy-egy döntéshez, nagyon nehéz feltárni, hiszen a nagyrésze ennek az emberek számára értelmezhetetlen. Ettől az átláthatatlan folyamattól lesznek az ilyen döntések rendkívül nehezen indokolhatók. Konkrét, kézzelfogható magyarázat hiányában pedig a döntés legitimitása sem áll stabil alapokon. Emiatt az erre képzett szakemberek és a jogtudomány is kiemelkedő figyelmet fordít erre a kérdéskörre, hogy a jövőben esetlegesen előforduló problémákra már most megoldást találjanak vagy legalább az odáig vezető folyamatot elősegítsék mind jogi, mind technikai oldalról.

Az ilyen algoritmusok elterjedése tehát egyre inkább előtérbe helyezi azt a kérdést, hogy milyen módon lenne lehetséges az algoritmusok készítői és az általuk érintett emberek számára magyarázatot adni a döntési folyamatról, az abban szereplő ok-okozati viszonyokról, illetve az esetleges etikai vagy egyéb dilemmákról, amelyek hatással voltak a döntések meghozatalára. Ez azonban nem olyan egyszerű feladat.

2.2. Az ellenőrzés kérdése

Amiatt, hogy ilyen nehezen átlátható folyamatok során jut el egy deep learning elveken működő algoritmus a döntésig, az ellenőrzés is rendkívül nehézkes. Ez több tényezőn is nyugszik.

Elsősorban a nehézséget az adja, hogy viszonylag kevesen értenek annyira az ilyen algoritmusokhoz, hogy ellenőrizni is tudják őket. Alapvetően is nagy verseny folyik az olyan szakemberekért, akik létre tudnak hozni ilyeneket, arra pedig végképp alig van kapacitás, hogy az ellenőrzésükre is külön szakértőket alkalmazzanak. Hiszen ha valaki meg akar vizsgálni egy algoritmust, legalább olyan tudásszinten kell lennie, mint annak készítője.

A másik nagy problémát az veti fel, hogy egy ilyen algoritmus, annak működése és az adatok, amelyek alapján dolgozik, szerzői jogok által védettek, konkrét tartalmuk üzleti titkot képez. Így, ha külsős ellenőrzést eszközölnének, akkor külsős személyek birtokába jutnának olyan információk, amelyekkel ha visszaélnék, nemcsak óriási gazdasági és üzleti kárt okoznak, hanem azoknak és árthatnak, akikkel kapcsolatban az adatokat gyűjtötték, tárolták, felhasználták, illetve feldolgozták.

A fentiek alapján látható, hogy az ilyen algoritmusok ellenőrzése sem technológiailag, sem jogilag nem olyan egyszerű. A legkülönbözőbb szakemberek most is azon vannak, hogy miképpen lehetne a legkönnyebben és egyben a leghatékonyabban kivitelezni az ellenőrzést, hiszen minél több helyen kerülnek alkalmazásra, annál több és nagyobb gond adódhat velük kapcsolatban.

⁶⁹ 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előremozdításáról 8. § - 10. §

⁷⁰ SÁGVÁRI: i.m., 61-79.

3. AZ ALGORITMOS DÖNTÉSHOZATAL ÉS A HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS

Egy újabb problémája az algoritmikus döntéshozatalnak a diszkrimináció. Joggal merülhet fel a kérdés, hogy vajon egy algoritmus, amit azért hoztak létre, hogy pusztán adatok alapján, a racionalitás talaján maradva, mindenféle részrehajlást és emberi érzést nélkülözve hozzon döntést, hogyan lehet diszkriminatív. Erre a válasz az, hogy pont a mérlegelés hiánya miatt.

3.1. Hogyan lehet diszkriminatív az algoritmikus döntéshozatal?

Alapvetően kétféle módon okozhat hátrányos megkülönböztetést egy algoritmus. Az egyik esetben már a betáplált adat önmagában megkérdőjelezhető, valamilyen negatív előítéletet tartalmaz, „rossz”. Ilyenkor teljesen mindegy, hogyan működik az algoritmus, az eredmény mindenképpen problémás lesz, hiszen már a kezdetekben is ott volt a diszkriminatív adat. Rosszul megválasztott, hibás, vagy a valóságot csak részben lefedő adatokból jó eséllyel rossz eredmények fognak születni. De az algoritmus felhasználói is okozhatják az adatok torzulását a különféle társadalmi előítéletek miatt. Erre jó példa az Uber értékelési rendszerének működése. Azok a sofőrök, akiknek az értékelési pontszáma egy meghatározott szint alá kerül, alacsonyabb fizetést kapnak, vagy esetleg a rendszer számukra nem kínál fel olyan lehetőségeket, amelyek bizonyos „célok” elérése (pl.: meghatározott számú kiváló értékelés az utasoktól) esetén kiemelt bérezésben részesítik a sofőrt. Ha pedig valaki tartósan alacsony pontszámmal rendelkezik, azt kizárják a rendszerből, vagyis elbocsátják.⁷¹ A hátrányos megkülönböztetés úgy érvényesülhet, hogy például egy színesbőrű sofőrt nagyobb valószínűséggel értékelnek rosszabbra a nem színesbőrű utasaik, így ők nagyobb eséllyel esnek el a magasabb fizetéstől, sőt nagyobb eséllyel kerülhetnek elbocsátásra is.⁷²

A második esetben magával a feldolgozást végző algoritmussal, vagyis annak működésével van baj. Ez röviden összefoglalva annyit jelent, hogy „a matematikai-statisztikai alapon működő döntések vagy az egyre inkább az emberi agy működéséhez hasonló neurális hálózatok elvén nyugvó mesterséges intelligencia (Artificial Intelligence – AI), az eredeti szándéktól akár teljesen függetlenül is, a bennük megjelenő „kulturális kód” következményeként a meglévő társadalmi igazságtalanságokat erősítik fel vagy hoznak létre újfajta diszkriminatív helyzeteket.”⁷³ Erre jó példa a már a bevezetőben leírt Robert McDaniel esete.

A mesterséges intelligenciával működő rendszereknél, mint ahogyan ez már korábban kifejtésre került, sokszor nem teljesen egyértelmű, miért hozta éppen azt a döntést az adott személyre nézve, amit. Éppen az ilyen átláthatatlanság miatt nehéz eldöntenie az embernek, hogy vajon hátrányos megkülönböztetésben volt-e része például a származása miatt. Ez a diszkrimináció sokféleképpen megtörténhet, Barocas és Selbst viszont a fent említett kettőt kibővítve öt módját határozta meg annak, hogyan következhet ez be akaratlanul. Így tehát szerintük a probléma kapcsolódhat:

- a „célváltozó” és a „címkék” meghatározásához,
- az úgynevezett tanuló adatok osztályozásához,
- a tanuló adatok gyűjtéséhez,
- a döntési folyamatban használandó kritériumok kiválasztásához
- és a proxykhoz, azaz az áttételes információkhoz.⁷⁴

Az algoritmikus döntéshozatal olyan számítógépekkel működik, amelyek összefüggéseket találnak adatkészletek között. Például, amikor egy vállalat kifejleszt egy spam szűrőt, a vállalat betáplálja a számítógépbe azokat az e-mail üzeneteket, amelyeket emberek spamnek és nem-spamnek jelöltek – ezek lesznek az úgynevezett tanuló adatok, amelyek alapján a számítógép más e-mailekben hasonlóságokat keres a már felcímkézettekkel és ezáltal azokat is csoportosítani tudja a spam és nem-spam kategóriákba. A felfedezett összefüggések készletét gyakran hívják „modellnek” vagy „előjelző modellnek”. Ennél a példánál könnyen meg lehetett határozni, hogy melyik e-mail melyik csoportba kerüljön. De a mindennapjainkban már vannak ennél sokkal komplikáltabb szituációk is, még ha nem is tűnnek annak. Erre jó példa, amikor egy munkáltató mesterséges intelligenciával működő programot használ az önéletrajzok szortírozásához. Ilyenkor meg kell adni, milyen paraméterek alapján válassza ki a megfelelő jelentkezőket. De vajon mi alapján lesz valaki jó munkavállaló? Az, aki több terméket ad el? Vagy aki sosem, vagy csak ritkán késik? Ha ez utóbbit választják ki, a pénzügyileg kevésbé jó helyzetben lévők máris hátrányba kerülnek, hiszen ők gyakran a város külsőbb

⁷¹ ROSENBLAT: *Discriminating Tastes. Customer Ratings as Vehicles for Bias*, in *Intelligence & Autonomy* (2016)

⁷² ROGERS, Brishen: *The Social Costs of Uber*, in *The University of Chicago Law Review* 82(1), 2015, 85–102.

⁷³ SÁGVÁRI: i.m., 61-79.

⁷⁴ BAROCAS S.: *Big Data's disparate impact*, in *California Law Review*, 2016/104, 671.

területein élnek, ezáltal a forgalmi dugók és a tömegközlekedés miatt gyakrabban késnek el, mint az anyagi helyzetükben szerencsésebb társaik. Amikor pedig ezek a szegényebb dolgozók, akik a munkahelyüktől távolabb élnek még esetleg színesbőrűek is, máris a bőrszín miatti hátrányos megkülönböztetésről beszélhetünk abban az esetben, amennyiben a „sosem késik” kritériumot választják ki a megfelelő jelentkező csoportba való kerülés feltételeként.

Az algoritmosus döntéshozatalnak szintén lehet diszkriminatív eredménye, ha a rendszer már alaphoz diszkriminatív adatokból tanul. Barocas és Selbst leírják két utat, amiben elfogult tanuló adatnak lehetnek megkülönböztető hatásai. Az első esetben lehet, hogy a mesterséges-intelligencia rendszert torzított adattal tanítják. A másik esetben a problémák felmerülhetnek, amikor a mesterséges-intelligencia rendszer elfogult mintából tanul. Mindkét esetben folyamatosan újra fog termelődni a hátrányos megkülönböztetés. A tanuló adatok például azért lehetnek diszkriminatívok, mert már alaphoz ilyen emberi döntéseket képviselnek. Egy ehhez hasonló helyzet alakult ki az 1980-as években egy orvosi egyetemen Angliában. Sokkal többen jelentkeztek, mint ahány hallgatót fel tudtak venni. Ezért az iskola kifejlesztett egy programot, ami a jelentkezések szortírozásában segített. A számítógépes program tanuló adatai a korábbi évek olyan felvételi adatai voltak, amikor emberek választották ki azokat a jelentkezőket, akik felvételt nyertek. Ezek az adatok mutatták meg a programnak, hogy mely jellemzők (input) mutatnak korrelációt a kívánt outputtal, vagyis a sikeres felvétellel. Így aztán a program elkezdte szaporítani ezt a kiválasztási rendszert.

Később kiderült, hogy a számítógépes program diszkriminálta a nőket és a bevándorló háttérrel rendelkező jelentkezőket. Mint erre fény derült, azokban az években, amelyekből a tanuló adatokat beszerezték, azok az emberek, akik a felvételizők közül kiválasztották a felvételt nyert hallgatókat, elfogultak voltak a nőkkel és a bevándorló háttérrel rendelkezőkkel és hátrányos megkülönböztetésben részesítették őket. Ahogyan egy brit orvosi folyóirat akkor megírta: „a rendszer nem megalkotott egy újfajta elfogultságot, hanem egy már meglévőt erősített fel”. Ebből tehát látszik, hogy ha alaphoz diszkriminatív adatból tanul a program, ez a megkülönböztetés könnyen felerősödhet, vagy tovább szaporodhat.

A tanuló adat gyűjtése is befolyásolhatja a döntéshozatal eredményét. A mintavételi eljárás során is könnyen keletkezhet diszkriminatív adat, amely alapján a döntéshozatali eljárás végén diszkriminatív lesz a döntés. Erre jó példa a már sokszor említett Mr McDaniel esete. Hiszen ha a rendőrségi ellenőrzések során a járőrök a más bőrszínű vagy etnikai kisebbséghez tartozó embereket nagyobb eséllyel állítják meg és igazoltatják például, a rendőrségnek az erre vonatkozó adatbázisában felülreprezentáltak lesznek ezek az etnikai csoportok. Így viszont a program azt fogja megtanulni, hogy ezek az emberek nagyobb eséllyel válnak bűnelkövetőkké, emiatt pedig a rendőrség nagyobb figyelmet fordít a járőrzések során azokra a területekre, ahol többségben van a más etnikumú lakosság annak ellenére, hogy lehetséges, hogy ott a bűnelkövetési ráta teljesen átlagos.

Ha egy szervezet automatikus döntéshozatali eljárást szeretne alkalmazni abból a célból, hogy automatikusan megjósoljanak valamit, lényegében annyira le kell egyszerűsíteni a világot, hogy megfogható legyen adatokkal. Barocas és Selbst ezt úgy írta le, hogy a szervezetnek el kell döntenie, hogy milyen attribútumokat figyelnek meg és illesztnek bele az elemzési folyamatba.⁷⁵ Az előzőekben is felhozott példát véve, miszerint a vállalat több munkavállaló jelentkezése közül akarja kiválasztani a legjobbat, szinte lehetetlen, de legalábbis rendkívül költséges lenne elérni, hogy a döntéshozatali program az összes jelentkező összes adatához és teljes jelentkezési lapjához hozzáférjen. Emiatt ki kell választania bizonyos tulajdonságokat vagy jellemzőket, amelyek alapján meg tudja ítélni az egyes jelentkezőket. Az Egyesült Államokban például rendkívül népszerű, hogy azokat a jelentkezőket részesítik előnyben, akik híres és drága egyetemeken tanultak. Azonban elképzelhető, hogy bizonyos etnikai csoportokhoz tartozók körében kevesebben járnak ilyen egyetemre. Ezáltal akaratlanul is hátrányosabb helyzetbe hozhatják az adott etnikumú jelentkezőket, mint azokat, akik nem tartoznak ahhoz a csoporthoz.

Egy másik probléma a proxykat, azaz az áttételes információkat érinti. Egyes, a tanuló adatkészletben szereplő adatok korrelálhatnak a védett tulajdonságokkal. Amint Barocas és Selbst rámutatnak, néha vannak olyan kritériumok, amelyek valóban relevánsak az ésszerű és tájékozott döntések meghozatalában, valószínűleg megbízható áttételes információként szolgálnak a bizonyos csoporthoz, csoportokhoz tartozás megállapításához.

Tegyük fel, hogy egy bank algoritmosus döntéshozatali rendszert használ, amelyet az elmúlt 20 év adatai alapján „tanítottak be” arra, hogy előre jelezze, mely kölcsönigénylőknek lesznek problémái a hitel visszafizetésével. A tanuló adatok azonban nem tartalmaznak információkat a védett tulajdonságokról, például a bőrszínről. Az algoritmosus döntéshozatali rendszer megtudja, hogy az F-67075 irányítószámú emberek

⁷⁵ Uo. 671.

valószínűleg nem teljesítik a kölcsönöket, és ezt a korrelációt használja a mulasztás előrejelzésére. Ezért a rendszer az első pillantásra semleges kritériumot (irányítószámot) használja a hitelek nemteljesítésének előrejelzésére. De tegyük fel, hogy az irányítószám korrelál a nemzetiségi eredettel. Ebben az esetben, ha a bank ezen előrejelzés alapján cselekszik, és megtagadja az adott irányítószám alatt élő embereknek nyújtott hiteleket, akkor ez a gyakorlat bizonyos nemzetiségi eredetű embereket károsítana. A probléma abból származik, amelyet a kutatók "redundáns kódolásoknak" hívnak. Ez lényegében azt jelenti, amikor egy védett csoporthoz való tartozást más adatokba kódolnak. Ez akkor fordul elő, amikor egy adott adat vagy annak bizonyos értékei szorosan korrelálnak a meghatározott védett csoportokhoz való tartozással.

Az áttételes információk problémáját nehéz megoldani. A számítógépes tudósok sem teljesen biztosak abban, hogyan kezeljék a redundáns kódolást az adatkészletekben. Ezeknek a változóknak az adatbányászati gyakorlatból való egyszerű visszatartása gyakran eltávolítja azokat a kritériumokat, amelyek a bizonyítható és indokolható relevanciát mutatják meg a szóban forgó döntéssel kapcsolatban. Az egyetlen módszer annak biztosítására, hogy a döntések ne hozzák szisztematikusan hátrányos helyzetbe a védett csoportok tagjait, az a meghatározások általános pontosságának csökkentése.

A fentebb felsoroltakon túl még egy lehetséges módon lehet diszkriminatív az algoritmusos döntéshozatal: ez pedig a szándékos hátrányos megkülönböztetés. Egy szervezet szándékosan is használhat áttételes információkat etnikai származás alapján történő megkülönböztetés céljából. Mint Kroll és szerzőtársai megfigyelték: "az előítéletes döntéshozó eltorzíthatja a tanuló adatokat, vagy megválaszthatja a védett csoportokhoz alkalmazott áttételes információkat azzal a szándékkal, hogy diszkriminatív eredményeket érjen el."⁷⁶

Ha egy szervezet vagy vállalkozás áttételes információkat használ, sokkal nehezebben lehet felfedezni a hátrányos megkülönböztetést, mintha nyíltan tenné ezt. Az amerikai Target állítólag körülbelül 25 termékre alapozva készített egy „terhesség előrejelző” pontszámot az ügyfelek vásárlási viselkedésének elemzése alapján. Az elemző csapat észrevette például, hogy azok közül, akik feliratkoztak a bababónusz programra, sokan vásároltak illatmentes testápolót a terhesség harmadik hónapja körül, valamint kis idővel később nagyjából hasonló ételkiegészítőket. Ez alapján válogatták ki azt a körülbelül 25 terméket, amelyek közül ha egy nő néhányat vásárol, a Target ésszerű pontossággal előre tudja jelezni, hogy ő bizony terhes. A Target reklámozással kívánta elérni az embereket az élet olyan pillanataiban is, amikor nagyon valószínű, hogy megváltoztatják vásárlási szokásaikat. Elmondásuk szerint „tudtuk, hogy ha azonosíthatjuk őket a második trimeszterükben, akkor nagy esély van arra, hogy évekre magunkhoz kössük őket (vásárlási célból).”⁵⁴ Ennek eredményeképpen egy napon egy minnesotai férfi rendkívül feldúlt állapotban megjelent az áruházban és számonkérte az ott dolgozókat, hogy a 14 éves lánya miért kapott kuponokat babaruhákra. Később azonban kiderült, hogy a rendszer nem hibázott, a lány valóban terhes volt, így a mérges apuka bocsánatkérésre volt kénytelen. A Target a célzott marketing céljára alkalmazta az előrejelzést, de egy szervezet ezt diszkriminációra is felhasználhatja.

3.2. Milyen területeken lehet diszkriminatív?

Az algoritmusos döntéshozatal, mint ahogy ez a példákön keresztül is látható volt, az élet sokféle területén hozhat diszkriminatív döntéseket. A következőkben ez kerül egy kicsit bővebb kifejtésre.

Ez a jelenség rendkívül gyakori a rendőrség bűnmegelőzési munkája során. Egy, az Egyesült Államokban használatos rendszer, a „Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions” (a továbbiakban COMPAS) segít megjósolni, hogy az adott bűnelkövető vajon a jövőben el fog-e követni újabb bűncselekményt vagy bűncselekményeket. Az elképzelés szerint a COMPAS segít a bírónak annak eldöntésében, hogy valakit feltételes szabadlábra helyezzen-e vagy sem. Ez a rendszer nem használ a etnikai eredetre vagy bőrszínre vonatkozó információkat bemenő adatként. De egy 2016-ban készült kutatás szerint a COMPAS rendszer bizony elfogult a színesbőrűek ellen. Eszerint „a program az esetek 61 százalékában helyesen mondja meg előre, ki fog újra bűncselekményt elkövetni, azonban a színesbőrűek esetében csaknem kétszer akkora a valószínűsége annak, hogy magasabb kockázati tényezőnek minősítik őket, mint fehér társaikat anélkül, hogy ténylegesen újra elkövetőkké válnának.”⁷⁷ Az is kiderült továbbá, hogy a színesbőrűeket kétszer akkora valószínűséggel minősítik magasabb kockázatú erőszakos visszaesőnek, mint fehér társaikat. Mindkét esetben igaz az is, hogy a fehéréknél pont fordítva hibázott a rendszer: őket sokkal

⁷⁶ KROLL, JA: *Accountable algorithms*, in University of Pennsylvania Law Review, 2016/165, 633-705.

⁷⁷ ANGWIN J.: *Machine bias: There's software used across the country to predict future criminals. And it's biased against blacks*, in ProPublica, May 23, 2016, online: <https://www.ProPublica.org/article/machine-bias-riskassessments-in-criminal-sentencing> (megtekintve: 2019. december 10.)

nagyobb valószínűséggel kategorizálták alacsonyabb kockázattal bírónak annak ellenére, hogy végül újból elkövettek bűncselekményt. A COMPAS kitalálója tagadja, hogy a program diszkriminatív lenne, de leginkább abban nem ért egyet a kutatással, hogy milyen méltányossági szintet kellene használnia a program értékeléséhez. Statisztikusok szerint bizonyos esetekben a különböző méltányossági szintek matematikailag inkompatibilisek, ez pedig kihatással van arra, hogyan tud és hogyan kellene működnie a diszkrimináció megelőzésének. A kutatást végző ProPublica leginkább az úgynevezett „disparate mistreatment” miatt aggódott. Ez azt jelenti, hogy a különböző csoportok különféle típusú hibákat kapnak aránytalanul, tehát például a színesbőrűek annak ellenére kapnak magasabb kockázati kategóriát, hogy egyébként újra bűncselekményt követnének el.

A bűncselekmények előrejelzéséhez is gyakran használnak mesterséges intelligenciát, melynek eredményeképpen automatizált előrejelzéseket kaphat a rendőrség arról, hogy ki fog bűncselekményt elkövetni, valamint hogy mikor és hol következhet ez be. Ez a rendszer azonban, ahogyan ez már többször kifejtésre került, újratermelheti és felerősítheti a már meglévő hátrányos megkülönböztetést vagy esetleg új tényezőket alkothat, amelyek alapján végül sor kerül a diszkriminációra.

Az automatikus döntéshozatal és a mesterséges intelligencia nemcsak a közszférában, hanem a privát szektorban lehet diszkriminatív. Erre jó példa a munkavállalók vagy a felvételizők kiválasztására használt programok.

Reklámozási célokra is felhasználható a mesterséges intelligencia – a célzott online reklámozás igencsak jövedelmező lehet számos vállalat számára (pl.: Facebook, Google). Azonban ezen a területen is megjelenik a diszkrimináció. Példának okáért egy 2013-ban készült kutatás kimutatta, hogy amikor afrikai-amerikai nevű emberek kerestek a Google-n keresztül, olyan reklámokkal találták szembe magukat, amelyek azt feltételezték, hogy büntetett előéletük van. Azonban amikor fehér csengésű névvel rendelkezők kerestek rá valamire, a Google jóval kevesebb ilyen reklámot dobott fel nekik. Ez valószínűleg úgy történhetett meg, hogy a Google programja analizálta az emberek internetezési és keresési szokásait és így „megörökölte” az abban rejlők előítéleteket.⁷⁸ Gyakran az ilyesfajta hátrányos megkülönböztetés fel sem tűnik az embereknek, hiszen nagyon nehéz felfigyelni arra, ha valamiből kihagynak minket. Például ha a program csak férfiak számára dob fel egy munkalehetőségről reklámot, a női felhasználók, mivel nekik az nem jelenik meg, valószínűleg észre sem veszik, hogy éppen diszkrimináció áldozatai lettek.

A holland adatvédelmi hatóság vette észre, hogy a Facebook engedélyezte a szenzitív adatokon alapuló célzott reklámozást, tehát például a felhasználók szexuális beállítottsága alapján is érkezhettek a különféle hirdetések. Ezután a hatóság közölte, hogy a Facebook végül módosította a gyakorlatát és lehetetlenné tette az ilyesfajta célzott hirdetést.⁷⁹ Egy másik kutatás során az is kiderült, hogy a Facebook a hirdetőknél azt is megengedi, hogy etnikai hovatartozás alapján zárjanak ki embereket bizonyos hirdetésekől, valamint hogy bizonyos állásajánlatokat egy meghatározott kor felettieknek már nem jelenít meg a hírfolyama.⁸⁰

ÖSSZEGZÉS

Ezek alapján láthattuk tehát az algoritmosus döntéshozatal diszkriminatív hatásait. Azonban ezek a rendszerek és programok nem feltétlenül teljesítenek rosszabbul ezen a téren mint az emberek, hiszen sajnos számtalan esetben hoznak ők is diszkriminatív és előítéletes döntéseket. Vannak esetek persze, amikor azért születik diszkriminatív döntés, mert a program olyan adatokon alapul, amelyek az emberi előítéletességet tükrözik. Ennélfogva különbséget kell tenni aközött, amikor az algoritmosus döntéshozatalt a való világ emberi döntéseivel hasonlítjuk össze (amelyek sajnos néha diszkriminatívak) és amikor hipotetikus döntésekkel egy ideális, előítélet-mentes világból. Persze a célnak egy igazságtalanság és diszkrimináció nélküli világnak kellene lennie.

Amíg azonban ez nem következik be, mindenképpen gátat kell ennek vetni, de legalábbis meg kell próbálni korlátok közé szorítani. Ez persze nem könnyű feladat. Ahogyan a dolgozat elején is kifejtésre

⁷⁸ SWEENEY, L.: *Discrimination in online ad delivery*, 2013, 11(3) ACM Queue, 10.

⁷⁹ DUTCH DATA PROTECTION AUTHORITY 2017a: *Informal English translation of the conclusions of the Dutch Data Protection Authority in its final report of findings about its investigation into the processing of personal data by the Facebook group*, 23 February 2017, online: https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/sites/default/files/atoms/files/conclusions_facebook_february_23_2017.pdf (megtekintve: 2019. december 10.)

⁸⁰ ANGIN J.: *Dozens of companies are using Facebook to exclude older workers from job ads*, in ProPublica, December 2017 <https://www.propublica.org/article/facebook-ads-agediscrimination-targeting> (megtekintve: 2019. december 10.)

került, a mesterséges intelligencia és az algoritmusok önmagukban olyan szakértelmet kívánnak meg, amivel kevesen rendelkeznek csak. Ha pedig ezeket döntéshozatali eljárásban szándékozzuk használni, ahhoz még inkább szükséges a hozzáértés. Nemcsak az alkalmazás kérdése miatt, hanem az ellenőrzés és a folyamatos használat érdekében is. Emiatt a döntések felülvizsgálata is rendkívül nehézkes, a jogi szabályozást pedig megfelelő felülvizsgálat nélkül aligha lehet hatékonyan megalkotni.

Churchill egyszer azt mondta: „Csak annak a statisztikának hiszek, amit én magam hamisítok.”. Ha ebből indulunk ki, hamar eljutunk a tanuló adatok előítéletességének és esetleges megbízhatatlanságának problémájáig. Ezek miatt a meghozott döntések könnyen lesznek diszkriminatívak. Ezt kiküszöbölni azonban szintén nem egyszerű. Az emberi tényezőt nem lehet kivenni a folyamatból, ahol pedig emberek vannak, ott az előítéletesség is megjelenik. Korlátozni és a lehető legeffektívebben minimalizálni azonban lehet és kell is, ezzel igyekezve egy hátrányos megkülönböztetés-mentes világ felé.

Vannak helyzetek azonban, amikor elengedhetetlen a megkülönböztetés. Ilyen például az esélyegyenlőség – amikor azokat, akik hátrányosabb helyzetből indulnak, ugyanarra a szintre hozzuk, mint ahol a velük összehasonlítható helyzetben lévő társaik alából vannak. Valahogyan ezekre a szituációkra is meg kell tanítani a mesterséges intelligenciával működő döntéshozatali rendszereket. Azonban ha ez a hátrányosabb helyzet valamilyen védett tulajdonsággal is társul, olyan általánosításokat szűrhet le a rendszer, amelyek később nem biztos, hogy minden szituációra passzolni fognak és akár át is fordulhat az egész negatív diszkriminációvá.

Véleményem szerint a (már nem is olyan távoli) jövő egyik legnagyobb kihívása megtalálni a, ha nem is tökéletes, de a legmegfelelőbb szabályozását az algoritmos döntéshozatalnak. Azt a szabályozást, ami a diszkriminációt a lehető legminimálisabb szintre szorítja, miközben biztosítja az esélyegyenlőséget is. Amivel a döntéshozatali folyamat átlátható és ezáltal ellenőrizhető, felülvizsgálható lesz, ugyanakkor az alkalmazók üzleti, gazdasági titkait és az emberek személyes adatait is megőrzi, biztonságos keretek között kezeli. Jelenleg is zajlik a próbálkozás ennek a megoldására a különböző ágazati jogszabályok, európai uniós rendeletek és irányelvek és egyéb eszközök segítségével. Azonban hosszútávon szükségessé fog válni egy átfogó szabályrendszer, ami képes lesz keretek közé szorítani az algoritmos döntéshozatalt és annak működését nemcsak általánosságban, hanem konkrét helyzetekben is.

Mivel az algoritmos döntéshozatal egyre szélesebb körben terjed el, így egyre több embert érintenek az általuk meghozott döntések. Ez azonban azt is jelenti, hogy teljes társadalmi csoportok kerülnek megbélyegzésre és részesülnek hátrányosabb bánásmódban, mint velük összehasonlítható helyzetben lévő társaik. Ez pedig tovább mélyítheti az egyenlőtlenséget bizonyos társadalmi csoportok között. Emiatt feltétlenül szükséges ennek a nemzetközi szabályozása, hiszen az internet segítségével a világ bármely pontján kapcsolatba kerülhetünk ilyen rendszerekkel és eshetünk áldozatául a diszkriminatív döntéseknek. Természetesen elengedhetetlen az államok saját, belső szabályozása is. De egy keretrendszer, amitől a negatív irányú eltérés nem lehetséges, nagyban megkönnyítené az emberek és végsősoron az algoritmos döntéshozatalt alkalmazók életét is a jövőben.

FORRÁSJEGYZÉK

Felhasznált irodalom

- [1.] ANGWIN J.: *Machine bias: There's software used across the country to predict future criminals. And it's biased against blacks*, in ProPublica, May 23, 2016, interneten: <https://www.ProPublica.org/article/machine-bias-riskassessments-in-criminal-sentencing> (megtekintve: 2019. december 10.)
- [2.] ANGWIN J.: *Dozens of companies are using Facebook to exclude older workers from job ads*, in ProPublica, December 2017 <https://www.propublica.org/article/facebook-ads-agediscrimination-targeting> (megtekintve: 2019. december 10.)
- [3.] BAROCAS S.: *Big Data's disparate impact*, in California Law Review, 2016/104
- [4.] BÖGEL, GYÖRGY: *A Big Data ökoszisztémája.*, 2015, Typotex Elektronikus Kiadó Kft., Budapest
- [5.] DUTCH DATA PROTECTION AUTHORITY 2017a: *Informal English translation of the conclusions of the Dutch Data Protection Authority in its final report of findings about its investigation into the processing of personal data by the Facebook group*, 23 February 2017, online: https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/sites/default/files/atoms/files/conclusions_facebook_february_23_2017.pdf (megtekintve: 2019. december 10.)

- [6.] GANDOMI, AMIR: *Beyond the Hype. Big Data Concepts, Methods, and Analytics*, in International Journal of Information Management 35(2), 2015
- [7.] KROLL, JA: *Accountable algorithms*, in University of Pennsylvania Law Review, 2016/165
- [8.] LANEY, DOUGLAS: [3D Data Management: Controlling Data Volume, Velocity and Variety](#), 2001, Gartner
- [9.] LUM, KRISTIAN: *To predict and serve?*, in Significance Magazine Vol. 13. Issue 5., 2016
- [10.] PUSCHMANN, CORNELIUS AND BURGESS: *Metaphors of Big Data*, in International Journal of Communication, 2014/8
- [11.] ROGERS, BRISHEN: *The Social Costs of Uber*, in The University of Chicago Law Review 82(1), 2015
- [12.] ROSENBLAT: *Discriminating Tastes. Customer Ratings as Vehicles for Bias*, 2016, Intelligence & Autonomy
- [13.] ROUVROY, ANTOINETTE: „*Of Data and Men*”. *Fundamental Rights and Freedoms in a World of Big Data*, 2016, Council of Europe, Directorate General of Human Rights and Rule of Law, Vol. T-PD-BUR(2015)09REV
- [14.] SÁGVÁRI BENCE: *Diszkrimináció, átláthatóság és ellenőrizhetőség*, in Replika 2017/3
- [15.] SWEENEY, L.: *Discrimination in online ad delivery*, 11(3) ACM Queue, 2013

Felhasznált jogforrás

- [1.] Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948. december 10.) 2. cikk

Felhasznált internetes források

- [1.] https://hu.wikipedia.org/wiki/Mesters%C3%A9ges_intelligencia (megtekintve: 2019. október 30.)
- [2.] https://hu.wikipedia.org/wiki/Big_data (megtekintve: 2019. október 30.)
- [3.] <https://www.ProPublica.org/article/machine-bias-riskassessments-in-criminal-sentencing> (megtekintve: 2019. december 10.)
- [4.] <https://www.propublica.org/article/facebook-ads-agediscrimination-targeting> (megtekintve: 2019. december 10.)
- [5.] https://autoriteitpersoonsgegevens.nl/sites/default/files/atoms/files/conclusions_facebook_february_23_2017.pdf (megtekintve: 2019. december 10.)

SZABÓ TAMÁS

AZ ÜGYVÉDI IRODA FORMÁI-KITEKINTÉSEL AZ AMERIKAI ÜGYVÉDEKRE

Absztrakt:

A munkám megírásakor mindvégig az vezérelt, hogy mi az a más felfogásmód, amit az USA-ban az ügyvédek és ügyvédek irodák képviselnek, és ezt szembe szerettem volna állítani a hazai ügyvédi ezirányú gyakorlattal. Mindezt az ügyvédi irodára koncentrálva vizsgálom ebben a dolgozatban. Kitérek az angol ügyvédségnek az előképére, amiből szárbá szökkent az amerikai ügyvédi munkavégzési modell. Megvizsgálom a hazai jogszabályi környezetet az ügyvédi iroda, mint jogi személy vonatkozásában. Összefoglalom a speciális alakzatokat és előnyökkel párosítom azokat, hogy melyik típusú iroda ilyen cél ellátását segíti elő a leginkább. Ez a felfogás egyben a dolgozat hipotézise is amire a dolgozat végén található a kutatás eredményei után adható válasz.

Kulcsszavak: ügyvédi iroda, attorney, ügyvéd, USA, lawyer, Üttv.

BEVEZETÉS

Jelen munkám elkészítésének célja nem kevesebb, minthogy áttekintsem az ügyvédi hivatásrend hazai szervezeti oldalát, annak megoldásait, a kutatásom fókuszába helyezve a magyar jogi szabályozást az ügyvédi iroda jogi személy jellege kapcsán. Emellett, ezt megalapozva kutatást folytattam a hazai és angolszász ügyvédi szakmának és munkavégzésnek is. Kijelenthető, hogy az angolszász jogi berendezkedésű országokban – kiváltképp az Egyesült Államokban – az ügyvédi szakmát más keretek között gyakorolják, mint hazánkban. E jelenség, jóllehet magyarázható a kontinentális jogi és common law jogfelfogások közti különbséggel, azonban úgy hiszem árnyaltabbak a válaszok. Kutatásom ezen megfigyelés okainak feltárására, a magyar jogban felmerülő kérdések számbavételére, illetve az ügyvédség szervezetére vonatkozó jogszabályi alapok bemutatására és áttekintésére irányul. Céloom, hogy ezeket a részleteket felkutassam, és erre építkezve bemutassam az magyar ügyvédek, ügyvédi irodák munkáját szervezeti szemszögből.

A témaválasztásom egybefügg azzal a manapság fennálló igénnyel, hogy a munkamenedzsmentet az élet minden terén egyszerűsíteni kell. Tekintettel a mesterséges intelligencia használatában rejlő lehetőségekre, úgy gondolom meg kell és meg is lehet találni a módot, hogy az ügyvédi tevékenységet is rendszerezettebbé, szervezettebbé, mindenekelőtt hatékonyabbá lehessen tenni. Példaként említhetem a mai nagyvállalatok berendezkedését, irányítását és munkaszervezését. Mivel az elmélet és a gyakorlat nem választható el egymástól és egymásra épülnek, a gyakorlati fejlődés számára mindig az elméleti megalapozottság számít kiindulópontnak. Ehhez először is fel kell mérni a mai napig bevett gyakorlatot majd azt szintetizálni kell egy olyan produktummá, amit a gyakorlatban is lehet hasznosítani. Így tehát dolgozatom elméleti megközelítést alkalmaz, de a végső kifejtett hatását és eredményeit céljaim szerint a gyakorlatban is alkalmazni lehet.

A téma elméleti jelentőségét abban látom, hogy a magyar szabályozást is mindig lehet csiszolni és jobbá tenni annak érdekében, hogy minél inkább megfeleljen a kor igényeinek. Ezen állításomat arra a kifundált gyakorlatra alapozom, amit a középkori céhek alkalmaztak az inasaik kapcsán. Elküldték őket más országokba, hogy ott a legaktuálisabb, naprakész szakmai ismeretekkel gazdagodjanak majd azok mesterévé válva, a saját pátriájukban alkalmazzák őket, így vált fejlettebbé, modernebbé egy-egy régió. Írásom elkészítése során törekedtem arra, hogy a lehető legszélesebb spektrumból gyűjtsék forrásokat, és hogy a téma tárgyalása során csak a szükséges mennyiségben alkalmazzam a leíró módszert. Az ügyvédi szakmát és az ügyvédekkel érintő egyéb kötelezettségeket és érdekességeket – például az összeférhetetlenségi szabályokat, vagy az ügyvédi felelősségvállalást, mint nagyobb tárgyalásra érdemes résztémát, terjedelmi okokból nem foglaltam bele a dolgozatba.

Számos olyan részterület van, amely kutatásra érdemes, azonban túlmutat az itt tárgyaltakon. Ezek álláspontom szerint egy másik tudományos munkában nyerhet igazán helyet. A téma feldolgozása során az ügyvédi professzió összefoglalása (és bizonyos mértékben distinkciók megállapítása az angol joggal) után az ügyvédek 'munkaállomását' mint jogi konstrukciót, azaz az ügyvédi irodát veszem górcső alá. Összefoglalom a feladatait és a gyakorlatban hangsúlyos vagy tipizálható ügycsoportokat. A dolgozatom magvaként az

ügyvédi iroda, mint jogi személy szemléletet követem végig. Az ügyvédi hivatásgyakorlás szervezeti formái említésre kerülnek. Hogy lehetne, mik azok a magyar szervezetre vonatkozó jogi megoldások, amelyeket alkalmazva, az ügyvédi munkavégzésnek során - az amerikai hatékonyság-felfogást alapul véve - a magyar ügyvédi kar és ügyvédi irodák fejlődését szolgálják?

1. AZ ÜGYVÉDI SZAKMA

A jogtudomány gyakorlati vonatkozásai és alkalmazása már a kezdetleges jogrendszerek megjelenésétől igen fontos hivatások létrejöttét eredményezték. Már a Római Birodalom jogrendszere és jogintézményei is nagy előrelépést jelentettek az addigi törzsi-hatalmi berendezkedéshez képest. Amint azonban ezen szabályoknak a professzionális művelői is megjelentek az állami- és közéletben egyúttal egy új társadalmi réteg is kialakult. Az ókori Rómában jelent meg először mintegy az állam által szervezett intézményesült formában az ügyvédség.⁸¹ A patronátus⁸² intézménye vezetett el a megbízásos ügyvédség kialakulásához. A kliens kiválasztott magának egy született római polgárt (patriciust), aki mintegy örökbe fogadva őt, képviselte érdekeit a bíróság előtt. A patrónus törvényt magyarázatokkal, afféle jogi tanácsokkal is ellátta kliensét, természetesen ezért ajándék járt a patrónusnak. A patronátus fejlődése során volt, aki csak jogi tanácsadással (juris consulti, vagy juris prudentes) foglalkozott, míg mások pedig csak bírósági védelmet láttak el (patroni causarum). Tulajdonképpen csak a bírósági védelmet ellátók számítottak ügyvédnek, azaz advocatus-nak.⁸³ A manapság is alkalmazott ügyvédi lajstrom is a római jogból ered, ezt akkoriban a magistratus vezette. Ezek a római jogi előzmények jobbra átalakultak az idők során, azonban mindenképpen ezen említettek tekinthetők a kontinentális jog alapjainak. Egyébiránt olyannyira meghatározóak, hogy az angol jogfelfogás is ezen jogintézményekből indult ki. Az alábbi pár sorban, történelmileg az amerikai jogi berendezkedést megalapozó angliai ügyvédi szakmát részletezem.

Természetesen a különütasság, ami általánosságban véve jellemző az angol népre, más eredményre vezetett (és más úton). Egy példát említve, (hosszas jogfejlődést követően) napjainkban az ügyvédkedés is két típusra tagolódik ellentétben a hazai joggal.⁸⁴ A tárgyalóügyvédek (barristers⁸⁵) lehetnek önálló, szakosodott jogi tanácsadók és bírósági védőügyvédek. Általában önfoglalkoztatóak, és „chamber” elnevezésű irodák tagjaiként dolgoznak⁸⁶, összességében egy kereteit tekintve kötöttebben végezhető ügyvédi munkáról van szó. Ezen chamber nem összekeverendő az 'ügyvédi irodával' (law firm), mivel két különálló szerveződésről van szó⁸⁷. A tárgyalóügyvédek képzése főként az ügyfelek magasabb szintű bíróságok előtti képviseletére terjed ki. A fő különbség a következőkben kifejtett solicitorok-hoz képest az, hogy a barrister-ek többnyire a perben, peres képviseletet látnak el. Érdekesség, hogy a gyakorló tárgyalóügyvédek mintegy tíz százaléka királyi jogtanácsosi (ún. Queen's Counsel vagy QC)⁸⁸ címmel rendelkezik; ők foglalkoznak a legjelentősebb és legösszetettebb ügyekkel. A másik csoport a jogtanácsosoké (solicitors, legal advisers). Ők szakértő jogi tanácsot nyújtanak az ügyfeleknek (magánszemélyeknek, vállalkozásoknak stb.), és általánosságban ellátják a képviseletüket. Munkájuk ennek köszönhetően rendkívül változatos. A legtöbb jogtanácsos magánpraxist folytat, amely az ügyfeleknek szolgáltatásokat kínáló jogtanácsosok, jogászok közös költségeket megosztó társulása. Lehetséges, hogy általános praxist folytatnak, de az is előfordulhat, hogy egy bizonyos területre

⁸¹ A történetiségről részletes kifejtést lehet találni Patyi Gergely: *Ügyvédség a köz- és a magánjog határán* c. doktori értekezésében (Budapest, 2012) melyre magam is támaszkodtam.

⁸² GRELLET-DUMAZEAU, ÉTIENNE ANDRÉ THÉODORE: *Le Barreau romain*. Paris: Moulins, 1851, 42.

⁸³ A köztársaság idejében olyan magánember, aki, mint jogismerő valamely peres felet tanácsával támogatott, vagy az ügyét a törvény előtt személyes megjelenése tekintélyével előmozdította.

⁸⁴ https://e-justice.europa.eu/content_legal_professions-29-ew-hu.do (Letöltés ideje: 2021. 02. 23.)

⁸⁵ Észrevételeim szerint, az ügyvédi kamara („bar”) mint szervezet angol neve, etimológiailag a *barrister* szóra vezethető vissza, abból rövidült. Ennek a folyamatnak a mélyebb vizsgálódása egyébiránt tudományterületileg eltérne jelen munka személyjogi-cégjogi alapjától.

⁸⁶ Az angol jogi zsargon úgy hivatkozik rájuk, mint „tenants” azaz bérlők. Ebből is jól lehet következtetni arra, hogy kötöttebb a tevékenységük.

⁸⁷ SLAPPER, GARY AND KELLY, DAVID: *The English Legal System*, 7th ed. London: Cavendish Publishing Ltd., 2004, 685.

⁸⁸ DRAKE, JAYNE: What is Queen's Counsel? 2021.02.08. Elérhető: <https://www.stpaulschambers.com/what-is-queens-counsel/> (Letöltés ideje: 2021. 09. 30.)

szakosodnak. Mások különböző cégeknél vagy állami szerveknél látnak el hasonló jogtanácsosi munkát⁸⁹. Habár általánosságban úgy tűnik, hogy élesen elkülönül e két ügyvédi (általánosságban lawyers vagy attorneys) csoport (ami fő szabály szerint így is van), azonban a megfelelő képzettségű jogtanácsosok a magasabb szintű bíróságok előtt is jogosultak ügyfelek (perbeli) képviselőre. E két elkülönülő ügyvédi pályát természetesen érdekképviselői és kisebb részben szabályozó szerepet felvevő betöltő szervezetek is támogatják. Kiemelem a Law Society-t, aminek céljai közt szerepel a szakmai szabályozókkal, a kormánnyal és másokkal való tárgyalás és a lobbitevékenység.⁹⁰ Ugyanígy a solicitor-oknak is megvan a quasi felügyeleti szervezete, ez pedig a Jogtanácsosok Szabályozó Hatósága (Solicitors Regulation Authority, SRA)⁹¹. Ez a közérdekből működő szervezet többnyire szabályozó feladatokat lát el és fegyelmi ügyekkel foglalkozik, hiszen a chamber-ök nagy önállósággal bírnak. Megfigyelhető, hogy a fentiekkel ellentétben a hazai szabályozás nem disztingválja az ügyvédi szakmát, a magyar jog szerint az ügyvéd elláthatja mind a barrister-i, mind a solicitor-i feladatokat.

1.1. Az amerikai ügyvédek

Ha a tengeren túli bevett szabályozást vesszük szemügyre, akkor azt alapvetésként kell kezelni, hogy az amerikai jogalkotó (hasonlóan Magyarországhoz) nem bontja ketté az ügyvédi szakmát. Tehát egy személy láthatja el a peres képviselőt és az általánosságban vett jogi tanácsadást. Sőt, ha valaki olyan szaktudásra, képzettségre tesz szert, akkor ügyvédként, egyes további területeken is dolgozhat,⁹² ami hazai jogfelfogásunk szerint már összeférhetetlen lenne. Kiemelem azt a bevett gyakorlatot amikor az ügyvédek pénzügyi, könyvelési munkát látnak el.⁹³ Ez a lehetőség is jól szemlélteti az amerikai felfogásnak a mindent átható liberalizáltságát. Meglátásom szerint e jogi rugalmasság szolgálja a gazdasági élet lüktetését is, hiszen így a jogi-pénzügyi ügyek intézése az ügyfél számára egyablakos-kiszolgálássá válhat. Az amerikai ügyvédek megnevezése általában counselor, vagy attorney-at-law. Érdekesség, hogy ellentétben Nagy-Britanniával, az USA-ban a jogászok használhatják a juris doctor megnevezést, illetve némely jogász vagy ügyvéd az Esq. rövidítést használja a neve után, mintegy társadalmi megbecsültség kifejezése céljából. Népszerű módja a tevékenységük és praxisuk gyakorlásának, hogy az ügyvédek egy-egy területre specializálódnak. Így léteznek például baleseti-kártérítési ügyekre szakosodott ügyvédek, vagy mások csak felperesi pozíciót vállalnak, esetleg kizárólag a tárgyalóteremben foglalkoznak az üggyel stb. Ez utóbbi csoport nézőpontom szerint számos barrister-i vonást hordoz magán. Ugyanakkor az állami kontroll és közrehatás is megjelenik néhány tekintetben. Példaként említhetem az ún. patent attorney státuszt (ami tulajdonképpen a szabadalmi jogi ügyekkel foglalkozó ügyvéd), amihez az amerikai Szabadalmi és Védjegyhivatal előtti vizsgát kell letenni⁹⁴.

Akárcsak a jelenlegi magyar jogi környezetben - ahol e jogintézmény alapját az ügyvédi rendtartásról szóló, 1874. évi XXXIV. törvénycikk⁹⁵ jelentette, ami felállította az ügyvédi kamarákat, és a kamarai tagságot kötelezővé tette⁹⁶ - az USA-ban is az ügyvédi praktizálás feltétele a kamarai tagság. Azonban ehhez egyéb

⁸⁹ Meglátásom szerint, a hazai jogtanácsosok is merőben hasonló keretek között végzik munkájukat, azonban Magyarországon megnevezésében is elválnak a jogtanácsos, az ügyvédtől.

⁹⁰ Ezekből is látható, hogy tulajdonképpen az 1825-ös alapítású Law Society látja el a hazai ügyvédi kamarák feladatait, Angliában és Walesben. További részletek az alábbi weboldalon: <https://www.lawsociety.org.uk/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)

⁹¹ Több információ elérhető az alábbi weboldalon: <https://www.sra.org.uk/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)

⁹² POKOL BÉLA: Jogászság és jogrendszer elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol48.html> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)

⁹³ Ez az úgynevezett „ügyvédi expanzió”, amely számos jogszociológiai kutatás alapjául szolgál(hat).

⁹⁴ Erről a Hivatal közölt is egy kézikönyvet, amely részletesen leírja a követelményeket, a vizsga menetét és az egyéb szükséges tudnivalókat, hasznos információkat a vizsgáról. A kézikönyv elérhető:

https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/OED_GRB.pdf (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)

További részletes leírás található a Hivatal honlapján, elérhető: <https://www.uspto.gov/learning-and-resources/patent-and-trademark-practitioners/becoming-patent-practitioner> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)

⁹⁵ E törvény tulajdonképpen a mai napig terjedő hatállyal lefektette a hazai ügyvédi tevékenység alapvető, függetlenségén és az önkormányzatiság elvén alapuló szervezeti struktúráját.

⁹⁶ Az ügyvédi rendtartás tárgyában hozott 1874. évi XXXIV. törvénycikk felütéseként mutatja, hogy mennyire időtállóan fontos attribútum a kamarai tagság az ügyvédek számára.

feltételek mellett⁹⁷, sikeres többlépcsős felvételi vizsgát kell tenni, ennek esetén mindig az adott államban lesz a jelölt kamarai tag és ott gyakorolhatja a szakmáját. Államonként változnak a vizsga formái, illetve követelményei,⁹⁸ de egyebekben léteznek olyan vizsgafajták is, amelyek által több államban is működési engedélyt (kamarai tagságot) szerezhet a sikeresen vizsgázó jogász. Praktikus megfontolásokból és a gazdaság előmozdításának céljából olyan ügyvédek is praktizálhatnak egy adott államban, ahol nem rendelkeznek kamarai tagsággal, azonban ebben az esetben nem minden ügyet vihetnek, korlátozottabb a tevékenységi körük⁹⁹. Egyebekben a tagállami igazságügyi minisztériumokhoz és azok különböző ügynökségeihez delegálta a jogalkotó az ügyvédekkel kapcsolatos ellenőrzési jogköröket. Ezekkel együtt azonban a föderális és tagállami ügyvédi kamarák is látnak el ellenőrző funkciót. De a kontinentális jogi szabályozás technikai különbségeivel (amik mögött persze a jogfelfogás-beli okok rejlenek) ellentétben, generikusan nem érvényesül akkora és olyféle állami kontroll az Egyesült Államokban.

Az ügyvédi karierról szólva néhány szót, ha az átlagos amerikai ügyvédi pályát nézzük, akkor két utat lehet felfedezni. Az egyik a hagyományos és ezért tömeges ügyvédi karrierút, amely során a klasszikus peres ügyvédi munkát látják el a pályájuk egészében. A másik pedig, amikor az ügyvédi pályát sok év munkája után, mintegy szögére akasztva, a bírói pulpitusra lép. De hogy lehetséges ez? Mérvadó különbség összeférhetlenségi szempontból a magyar és amerikai-angolszász szabályozásban, hogy az egyes hivatásrendek valamennyire átjárhatók. Itt a mérték a fontos, ugyanis a magyar szabályozás is rugalmas annyira, hogy a hivatásrendek között biztosít valamennyi átjárhatóságot, ellenben az amerikai szabályozás éppen erre alapoz, az átjárhatóságnak nagymértékben kedvez. Az amerikai bírói kar utánpótlását hazai gyakorlattal ellentétben nem a frissdiplomás jogászok, hanem a tapasztalt sokat megélt ügyvédek alkotják. Ebből is látszik, hogy az ügyvédség expanzív törekvései hatásosak. Viszont ez káros-e a jogalkalmazásra nézve? Meglátásom szerint nem, mivel a folyamat logikájából adódik, hogy az ügyvédből lett bírók sokkal tapasztaltabbak és sokkal többet láttak mire a bírói pulpitusra lépnek. Belülről ismeri az amerikai ügyvédek 'trükkjeit' és mint tapasztalt bírót, nem hagyja az eljárás irányítását vindikálni egyik counselor-nak sem. Mivel az ügyvédi praxis felfogható egyfajta vállalkozásnak is, ez szükségképpen feltételezi a versenyt. Nézőpontom szerint, ha egy bírót sokéves piacon szerzett versenytapasztalattal rendelkezik az segíti az ítélkezését, pusztán a való életbeli tájékozottsága miatt.

2. AZ ÜGYVÉDI IRODA

Ebben a fejezetben fogom tárgyalni azokat a lényegi elemeket, amelyek az ügyvédi irodára, mint szervezetre vonatkoznak. Hipotézisként megjelölöm az ügyvédi irodáról, mint gazdasági társaságról való gondolkodás-felfogásomat. Bemutatom a rendeltetését, a tipizálható feladatait, és számba veszem az iroda lehetséges típusait. Kitérek azokra a szervezeti megoldásokra, amelyeket a jog lehetővé tesz és szabályoz, valamint azon részletekre, amely az ügyvédi irodának, mint munkaszervezetnek keretet adnak. Azonban ez mégsem lehet pejoratív értelmű vagy negatív hangvételű, hiszen nagy jelentősége van az összeférhetlenségi, megkülönböztethetőségi és azon szempontoknak, amelyek miatt minden ország¹⁰⁰ jogalkotója különálló szabályozás alá vonja az ügyvédkedést, az ügyvédi irodát. Jelen fejezet megállapításai akként is felfoghatóak, hogy a kamarai tagsággal rendelkező, és a további feltételeknek megfelelő ügyvéd, a munkáját hogyan láthatja

⁹⁷ Természetesen alapvető a jogi diploma, és az amerikai társadalombiztosítás megléte. Részletesen, például a kaliforniai szabályozásról az alábbi weboldalon lehet tájékozódni: <http://www.calbar.ca.gov/Admissions/Requirements> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)

⁹⁸ A vizsgázókat könnyítendő, a tagállami legfelsőbb bíróságok, egységes dokumentumokban foglalják össze a kamarai felvételi vizsgáról (ún. bar examination) a tudnivalókat. Példaként említtem a Georgia államban érvényes szabályokat összefoglaló dokumentumot, mely elérhető az alábbi weboldalon: <https://www.gabaradmissions.org/rules-governing-admission> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)

⁹⁹ Federal Judicial Center, The U.S. Legal System: A Short Description elérhető: <https://www.fjc.gov/sites/default/files/2015/US-Legal-System-A-Short-Description-2014-08-04.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)

¹⁰⁰ Példaként említhetem a később tárgyalandó magyar, illetve amerikai szabályozáson kívül, az indiai jogi berendezkedést, amely külön törvényben szabályozza az ügyvédi szakmát: ACT NO. 25 OF 1961 [19th May, 1961.] THE ADVOCATES ACT, 1961. elérhető: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1961-25.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 04. 06.)

el, melyek a praktizálás keretei. Ám mindezt megalapozandó, elsősorban számba veszem az ügyvédi tevékenység mibenlétét, és az ügyvédi feladatok ellátására vonatkozó szabályokat.

2.1. Az ügyvédi tevékenység magyar szabályozása

A magyarországi ügyvédi működés szabályozását a jogalkotó egy átfogó jogszabályba, az Az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvénybe (a továbbiakban: Üttv, ügyvédi törvény) foglalta. Ezt övezik azok a miniszteri és kormányrendeletek, amik a kiegészítő-technikai szabályozásról szólnak, többnyire a perek kapcsán történő ügyvédi díjmegállapításról.¹⁰¹ Külön kiemelem a Magyar Ügyvédi Kamara (a továbbiakban: MÜK) Alapszabályát (a továbbiakban: Alapszabály), amely az Üttv-ben kapott felhatalmazáson¹⁰² alapulva került megalkotásra. Ezen Alapszabály ugyan közvetlen jogi kötőerővel nem bír az ügyvédekre, ügyvédi irodákra, mégis mint az érdekképviselőt megalapozó és a szervezetet leíró dokumentum, úgy gondolom jelentőséggel bír. Továbbá a szabályanyag részét képezik azok a MÜK által kiadott szabályzatok¹⁰³ amelyek a technikai kérdéseket szabályoznak, és részletszabályokat tartalmaznak, az ügyvédi karra nézve kógens jelleggel. A szabályanyag részét képezik továbbá az állásfoglalások és ajánlások, amelyek 'vezetik' a hazai ügyvédi kart, nagyobb jelentőségű szakmán belüli vitás kérdések esetén.

2.2. Az ügyvédi tevékenység

Az Üttv. deklarálja az ügyvédi tevékenység kereteit. A két fő forma, amiben az ügyvéd praktizálhat¹⁰⁴ az egyéni ügyvédi praxis, illetve az ügyvédi iroda tagjaként való tevékenység¹⁰⁵. Ez a szabály egyúttal útelágazás is, hiszen ügyvéd nem lehet egyidejűleg egyéni ügyvéd és ügyvédi iroda tagja¹⁰⁶. Az ügyvédi iroda keretei között gyakorolt ügyvédi tevékenység is további altípusokra bontható a szervezeti keretek okán. Így alapítható egyszemélyes ügyvédi iroda, és továbbá többekkel együtt társas ügyvédi iroda is. Akár tagként is lehet csatlakozni egy már létező társas ügyvédi irodához. Végezetül lehetősége van arra, hogy alkalmazott ügyvédként kíván a továbbiakban dolgozni, leggyakrabban egy nagy nemzetközi ügyvédi irodánál. Egy különös rendelkezés¹⁰⁷ is megfigyelhető, amely szerint az ügyvédi tevékenység a közérdekű önkéntes tevékenységről szóló törvény¹⁰⁸ szerinti önkéntes jogviszony keretei között is folytatható. Azonban ez esetben az ügyvédi díjazásra és egyéb szabályokra az ügyvédi törvény az irányadó.

Tehát megfigyelhető, hogy ügyvédi tevékenység tulajdonképpen három fő formában gyakorolható. A téma tárgyalása során terjedelmi és téma-koncentrációs okok miatt eltekintek a jogtanácsosi tevékenységtől, amely ugyan értelmezhető ügyvédi tevékenységként, de nem szükséges hozzá ügyvédi iroda, hiszen nem megbízási, hanem munkaviszonyban látja el a(z) (ügyvédi) feladatait. Az említettek közül a vizsgálódásaim fő tárgyát az ügyvédi irodán belüli tevékenység képezi. Ténylegesen három *conditio sine qua non* -elem figyelhető meg az ügyvédi tevékenység gyakorlása során. Az első az üzletszerűség azaz, hogy rendszeres haszonszerzési céllal, a gazdasági folyamatokat szolgálva fejt ki az ügyvéd a tevékenységét. A második a saját gazdasági kockázatvállalás követelmény; a tevékenysége során a gazdasági-pénzügyi kockázatokért és felmerülő károkért az ügyvéd saját maga (egyéni praxis) vagy az ügyvédi iroda a felelős. Ebből egyenesen következik az ügyvédi tevékenységgel okozott károk megtérítésére vonatkozó kártérítési felelőssége¹⁰⁹, ám ennek tárgyalása nem képezi a dolgozat tartalmát. A harmadik feltétel, hogy az ügyvédi munka – habár gyakori a kirendeléses ügyek vállalása is - mindig egy megbízási szerződésen¹¹⁰ alapul, amelyet az ügyfél köt az ügyvéddel vagy az ügyvédi irodával, a jogi munka¹¹¹ elvégzése céljából. A megbízási szerződés szabályaiból következik, hogy az ügyvédi munkavégzés ellenérték fejében történik. Az ügyvéd dolgozhat állandó

¹⁰¹ Például a bírósági eljárásban megállapítható ügyvédi költségekről szóló 32/2003. (VIII. 22.) IM rendelet

¹⁰² Üttv 157. § (2) bek. d) pont

¹⁰³ Szabályzatok kiadására az Üttv. 157. § (2) bekezdés e) pontja hatalmazza fel a MÜK-t.

¹⁰⁴ Latin eredetű ige, melynek jelentése: az orvosi vagy ügyvédi pályán gyakorlatot folytat, illetve szellemi foglalkozást űz.

¹⁰⁵ Üttv. 57. § (1) bek.

¹⁰⁶ Uo. 57. § (3) bek.

¹⁰⁷ Uo. 57. § (4) bek.

¹⁰⁸ A közérdekű önkéntes tevékenységről szóló 2005. évi LXXXVIII. törvény

¹⁰⁹ BOROS GYÖRGY: Az ügyvédi kártérítési felelősség és korlátozása az Üttv. hatálya alatt MJ,2019/1. szám, 25-39.

¹¹⁰ További lényeges különbség a jogtanácsos és ügyvéd között, hogy a jogtanácsos nem fogadhat el megbízást. (Üttv. 68. § (3) bek.)

¹¹¹ Értsd: okiratszerkesztés és -ellenjegyzés, peres vagy általános képviselő, büntetőjogi védelem stb. Kifejtésre kerülnek a dolgozat későbbi szakaszában az Üttv. Harmadik rész VII. fejezete alapján.

megbízásban, illetve sikerdíjért is, meghatározhatják a szerződésben a bevételarányos díjazást, de létezik még időráfordítás-alapú díjszámítás és egyedi díjmegállapodás is. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az ügyvédi díj meghatározása minden esetben a felek akaratától függ, tehát egy konszenzust igénylő feltétel, amiben egyértelműen meg kell állapodni¹¹². Dolgozatomban a továbbiakban ezt a megbízási jogviszonyt veszem alapul és nem tárgyalom a kirendelésen, vagy a közérdekű önkéntes jogviszony alapján történő feladatellátást.

Hasonlóan az amerikai jogi (és tulajdonképpen a világban mindenhol érvényesülő) szabályokhoz, Magyarországon is kamarai tagsággal kell rendelkezni az ügyvédi tevékenység jogszerű¹¹³, legális¹¹⁴ gyakorlásához. Ezt a feltételt, *expressis verbis* az Üttv. 57.§ (2) bekezdése állapítja meg. A Magyar Ügyvédi Kamarát az Üttv. intézményesíti¹¹⁵, és kifejezi, hogy az területi kamarákra tagozódik, amelyeket az említett Alapszabály I.8. pontja állapítja meg megyék szerinti bontásban. Az ügyvédi tevékenységet csak egy területi kamara tagjaként lehet végezni¹¹⁶. A kamarába való felvételi kérelemben igazolni kell az összeférhetetlenség hiányát¹¹⁷, az egyéb felvételi feltételek fennállását és adatszolgáltatási kötelezettség is terheli a felvételt kérőt. Az ügyvédi tevékenység végzéséhez a következő elengedhetetlen feltételek szükségesek: a munkavégzéshez szükséges irodahelyiség, az ügyvédi felelősségbiztosítás megléte, az jogi egyetemi végzettség és magyar jogi szakvizsga.¹¹⁸ Továbbá, a kamarai felvételi kérelem előterjesztését megelőzően legalább egy évig ügyvédi joggyakorlatot folytatott, rendelkezik az elektronikus ügyintézéshez szükséges feltételekkel, illetve helyettesítésére megnevezett egyéni ügyvédet vagy ügyvédi irodát, ami megállapodáson alapul¹¹⁹. Ebből következik, hogy a magyar jog szerint az ügyvédi tevékenység a fenti feltételek konjunktív megléte esetén folytatható.

2.2.1. Az ügyvédi irodáról egy más értelemben

Az Üttv. VII. fejezete meghatározza azokat a feladatokat, amelyeket ügyvéd láthat el, illetve ügyvédi közreműködés szükséges. ezen tevékenységeket kell érteni, amikor a dolgozat 'ügyvédi tevékenység'-et említ. Az általános vagy eseti jogi képviselő ellátása, a büntetőeljárás védői szerep általi védelem ellátása, általános vagy specifikus jogi tanácsadás, az okiratszerkesztés és okirati ellenjegyzés, elektronikus okirat elkészítése, letéttevékenység végzése, pénz, dolog, iratok átvétele és kiadása, és az ügynyilvántartás és ügyiratkezelés. Kiegészítő tevékenységét egy magyar ügyvéd végezhet egyebek mellett pl. szabadalmi ügyvivői tevékenységet, vagy munkaügyi tanácsadást.¹²⁰ Mint említettem ezek kifejezetten az ügyvéd feladatai és tevékenységei, azonban felmerül a kérdés, hogy az ügyvédi irodának is ugyanezek-e, ha vannak egyáltalán kifejezetten neki rendelt feladatok. Azt fontos látni, hogy az ügyvédi iroda csak a tevékenységnek működési kereteket adó szervezet, azt az ügyvéd(ek) munkája tölti meg tartalommal, így az ügyvédi irodának elkülönült tevékenysége nincs. Jóllehet a feladatokat az ügyvéd látja el és az iroda a kereteket adja ehhez, azonban az ügyfelet az ügyvédi iroda képviseli¹²¹. Az Üttv. az ügyvédi tevékenységet gyakorló szervezetek néven említi az ügyvédi irodát és az ügyvédi társulást, azonban álláspontom szerint elkülönül az ügyvédi tevékenység gyakorlója (ügyvéd), és az annak keretét adó szervezet (ügyvédi iroda). Emiatt észrevételem szerint a jogalkotó megtévesztően alkotta meg a negyedik és ötödik részt.

Az Üttv. 87. §-a deklarálja az ügyvédi iroda fogalmát: Az ügyvédi iroda olyan **jogi személy**, amelyet egy vagy több ügyvéd, illetve európai közösségi jogász tag **üzletszerű közös ügyvédi tevékenység folytatására** alapít, és amelynél a tag kötelezettsége az ügyvédi irodával szemben az **alapító okiratban**

¹¹² Üttv. 30. § (1) bek.

¹¹³ A jogosulatlanság bírói mérlegelés kérdése. Ezt, mint büntethetőségi feltételt a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) állapítja meg a 286. § (1) bekezdésében.

¹¹⁴ Ha a joggal ellentétesen végez valaki ügyvédi tevékenységet, azt a jogalkotó a zugírászat tényállásában rendeli büntetni. (Btk. 286.§)

¹¹⁵ Üttv. 144. § (1) bek.

¹¹⁶ Uo. 145. § (1) bek.

¹¹⁷ Uo. 22. § (1) bek.

¹¹⁸ A magyar ügyvédi szakvizsgák lebonyolítása és szervezése az Igazságügyi Minisztérium hatáskörébe tartozó feladat.

¹¹⁹ Megjegyzendő, hogy a társas ügyvédi iroda tagja kivételt képez, hiszen itt az iroda többi ügyvédje tudja a helyettesítést ellátni.

¹²⁰ <http://www.bpbar.hu/az-on-ugyvedje/az-ugyvedei-munka-feltetelei/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 20.)

¹²¹ Ennek a kettősségnek tárgyalását a dolgozatomban későbbi részében teszem meg.

meghatározott vagyon szolgáltatására és egyéb az alapító okiratban meghatározott vagyoni értékű szolgáltatásra terjed ki.

Tehát az ügyvédi irodára vonatkozik a Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: Ptk.) jogi személyek része¹²², így elmondható, a hazai jogunk az ügyvédi iroda esetében nem zárkózik el attól, hogy az irodát mintegy gazdasági társaságként lehessen értelmezni, hiszen azonos szabályokat rendel rá alkalmazni főszabály szerint, mint a gazdasági társaságokra. Ezt támasztja alá, hogy ügyvédi irodai tagokat említ a fogalom, illetve tagi kötelezettség a vagyoni szolgáltatás, akár csak a cégeknél. A jegyzett tőke mértéke a fenti szakasz harmadik bekezdés alapján alapítói jogkör, azonban, ha az a hárommillió forintot eléri, az iroda kötelezettségeiért a tag nem köteles helytállni. Ez egy éles határvonal az ügyvédi iroda felelősségszabályozásában, ugyanis hárommillió forintot meg nem haladó jegyzett tőke esetén, a tagok felelőssége korlátlan és egyetemleges. Persze, az elkülönülő felelősség elve szerint a hitelezők elsősorban az ügyvédi iroda vagyonából nyernek kielégítést, a tagi felelősség csak ennek eredménytelensége esetén érvényesül. Az ügyvédi iroda alapvetően erősen személyegyesítő jellegű¹²³, mivel a tevékenysége tulajdonképpen a személyes közreműködést jelent, még annak ellenére is, hogy a nagy ügyvédi irodák jelentős tőkével is rendelkeznek.

Gondoljunk az ügyvédi irodára, mint gazdasági társaságra: felfogható akként a működése, hogy termelő és üzletszerű, bevétel céljából végzett munkát (ügyvédi tevékenység) látnak el az alkalmazottak és vezetőik (vezető és alkalmazott ügyvédek és kiszolgálószemélyzet) ezek felett pedig a vezetői és/vagy tulajdonosi kör diszponál akár csak a gazdasági társaságoknál. Hiszen, ha összehasonlítjuk az ügyvédi iroda és egy korlátolt felelősségű társaság (a továbbiakban: kft.) szervezetét, kiviláglanak a hasonlóságok. Itt lehet gondolni a vezető tisztségviselőre (vagy bizottsági formájú vezetésre)¹²⁴, a tagok gyűlésére és számos egyéb szervezeti hasonlóságra. Ugyanilyen fontos a munkavégzés elosztásának a hasonlósága, a termelés megszervezése, csak éppenséggel a megtermelendő „áru” különbözik. Elkülönül továbbá a szervezeten belül a dolgozói réteg, a vezetés és az egyéb kiszolgáló személyzet. Ezekben belül is lehet megkülönböztetéseket tenni az adekvát példa a dolgozók, akikből csoportokat lehet alakítani, vagy tapasztalati idő szerint lehet disztingválni. Ha minden ilyen csoportot irányító személyt részessé tesszük vagy az egész iroda vagy a cég, vagy csak a szűk területe közvetlen vezetésében, és a struktúra ilyen módon kialakul, az valósítja meg végső soron az említett board-irányítást. Az ügyvédi törvény meghatároz még pár részletszabályt.¹²⁵ Kiemelem például a tagi iratbetekintési jogot (könyvekbe, dokumentumokba) aminek a kizárása semmis, illetve, hogy az iroda székhelye maga az iroda címe.

Az ügyvédi iroda belső felépítéséről jogunk annyit deklarál, hogy az ügyvédi irodának egy döntéshozó jogkörrel rendelkező szerve van, az iroda tagjaiból álló taggyűlés. Társasági jogi szemszögből, ez *quasi* a legfőbb szervnek feleltethető meg. Az iroda vezetését a tagok közül választott egy vagy több irodavezető látja el, ő(k) tulajdonképpen a hagyományos társasági-modell szerinti vezető tisztségviselő(k). Ebben a relációban¹²⁶ azonban a segédszemélyzet (pl. titkárnók stb.) nincs benne és a csak a tagokra¹²⁷ szűkül a felépítés. Itt azt kell megállapítani, hogy a jogalkotó szűkre szabta a jogi környezet kialakítását, ezért úgy gondolom lehetne a jogalkotó felé javaslattal élni e téren. A belső felépítés minden esetben az iroda méretétől függ.¹²⁸ Ha egy nagy iroda sok jogterülettel foglalkozik és szakosodott ügyvédeket foglalkoztat, akkor célszerű külön csoportokba szervezni őket, így a szervezet is bővül. Az ügyvédi iroda más típusú jogi személlyé nem alakulhat át, csak egy másik ügyvédi iroda lehet az átalakulás utáni jogutódja. Ebből következik, hogy ügyvédi iroda csak ügyvédi irodával egyesülhet és csak ügyvédi irodákra válhat szét. Felmerül a kérdés, hogy a magyar jogi szabályozás milyen típusú ügyvédi irodákat nevesít.

¹²² A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) Harmadik könyve

¹²³ BARKASSY-GRÜNFELD LORÁND: Az ügyvédi iroda, mint a személyegyesítési jog sajátos formációja elérhető: <https://arsboni.hu/az-ugyvedei-iroda-mint-a-szemelyegyesitesi-jog-sajatos-formacioja-2/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 20.)

¹²⁴ Kft, de kiváltképp részvénytársaságok esetében alkalmazzák az összetett működés egyszerűbb, átláthatóbb vezetése miatt a bizottsági irányítást vagy a board rendszert. Ez már feltételezi az irányítás felaprózódását is a különböző szinteken.

¹²⁵ Üttv. 89. § (4) (5) bek.

¹²⁶ Uo. 91. §

¹²⁷ Vagyoni hozzájárulást teljesítő ügyvédek.

¹²⁸ Itt eltekintek az egyszemélyes ügyvédi irodákra való kitéréstől, hiszen ott minden belső szervezeti hatáskört az az egy egyéni ügyvéd gyakorol.

2.3. A magyar ügyvédi iroda típusok

Az ügyvédi törvény rendelkezéseiből kiindulva tárgyalom az ügyvédi irodát, mint főtípust, majd ennek az altípusát. Ezeket követően a speciális alakzatokat – az ügyvédi társulást és irodaközösséget – lehet említeni. Megjegyzem a törvény nem klasszifikációként kezeli ezeket, hanem az ügyvédi tevékenységnek a gyakorlására szolgáló formákként.

2.3.1. Az egyszemélyes iroda

Ezen ügyvédi iroda forma tulajdonképpen teljesen hasonló, mint a hagyományos, azonban minden területen meghatározó különbség, hogy ebben az irodában – mint a neve is mutatja – egy ügyvéd tevékenykedik. Szervezeti kuriózum, hogy az egyszemélyes ügyvédi iroda esetében a döntéshozó szerv hatáskörét az egyedüli tag gyakorolja, és hatáskörébe tartozó kérdésekben írásban határoz.¹²⁹ Egyszemélyessége okán, az iroda jogutód nélküli megszűnése esetén, az ügyvéd valamennyi megbízásából fakadó jogait és kötelezettségeit, egyéni ügyvédként való bejegyzése hatályával - ügyfelei hozzájárulása nélkül is - átruházhatja az egyszemélyes iroda tagja (tehát ő maga). Így a tevékenysége folytonos, habár jelentős szervezeti változások történtek. A helyettesítésről is szólva, egyszemélyes iroda alapításakor helyettesítő ügyvédet kell megbízni – ellentétben az ügyvédi irodával hiszen ott a többi ügyvéd el tudja látni a helyettesítést. A szervezeti specialitásból fakadóan sokkal több teherrel szembesül ez az ügyvédi irodatípus, például a marketing, a megbízásszerzés vagy az ezzel összefüggő pénzügyi stabilitás terén. E szervezeti altípus¹³⁰ véleményem szerint a társas ügyvédi iroda altípusa, amely jobban ki tudja szolgálni az egyéni munkálkodást és nem támaszt olyan kötelezettségeket az ügyvéd felé, amely túlzóan terhes lenne számára. Tehát alkalmasabb például kisebb települések életében történő jogi feladatok ellátására, ebből következik, hogy az egyszemélyes irodák többnyire egyszerűbb ügyekkel foglalkoznak nagy számban, mivel például egy számos vádlottas büntetőügy képviselőjére nincsenek meg az erőforrásai.

2.3.2. A speciális ügyvédi munkavégzési alakzatok

A következő két jogalkotói nívum, nevesítve az ügyvédi irodaközösséget és az ügyvédi társulást, egyszerűsítette az ügyvédi tevékenységellátást, mindazonáltal szervezetenként további kapukat nyitott meg. E két alakzat nagy érdeklődésre tart számot az ügyvédi karban, ha csak az egyéni ügyvédek nézzük, akik számára megnyitják a lehetőséget, hogy partneri viszonyt alakítsanak ki egymással. Deklarálni kell, hogy mindkettő formát egyéni ügyvéd, ügyvédi iroda, európai közösségi jogász vagy speciális szaktudással rendelkező külföldi jogi tanácsadó veheti igénybe. Tehát e négy csoport alkothatja mind az irodaközösséget, mind az ügyvédi társulást.

2.3.2.1. Az ügyvédi társulás

Elsőként kiemelem, hogy az ügyvédi társulásnak a célja a tartós ügyvédi tevékenység folytatása. Így ezt a célt szolgálja az összes speciális megoldás, s szervezeti 'előny', amit a jogalkotó biztosít. Az illetékes területi kamarának veszi nyilvántartásba a társulást, és hozzá kell bejelenteni az összes szervezeti változást (ügymint név és annak használatának módja, létrejöttét, megszűnését, személyi változások¹³¹) mindezt persze írásban. A társulás, társulási megállapodáson alapul. A társulásban nagy szerepe van a társulást vezető, vagy a képviselő ügyvédnek,¹³² vagy ügyvédi irodának. E körben a társulás tagjai megbízhatják a vezető személyt a megbízások elfogadására a társulás nevében.¹³³ Ellenben a feladatellátás során a résztvevő, együttműködő ügyvédeknek és tagoknak azonos a helyzetük. A társulás azonban nem jogi személy, így az együttműködés – tulajdonképpen a társulás értelme – csak a feladatellátás megkönnyítését, az ügyfelek teljesebb körű kiszolgálását segíti elő. A benne résztvevő jogi vagy természetes személyek önállóságukat minden területen (kiváltképp felelősségi, ügyviteli stb.) megtartják. Ezt szolgálja az a lehetőség is, hogy a társulás tagjai különböző kamarákba bejegyzett személyek is lehetnek.¹³⁴ Ezen felül a társulásnak lehetnek nem ügyvéd tagjai

¹²⁹ Üttv. 91.§ (2) bek.

¹³⁰ Dolgozatom tárgyalása során a társas ügyvédi irodát veszem a fókuszpontba.

¹³¹ A nyilvántartó kamara törli s ezzel meg is szűnik az a társulás, amelynek létszáma egy főre csökken.

¹³² Ez általában azonos személy, azonban a két feladatot más-más személy is elláthatja.

¹³³ 8/2017. (XI. 20.) MÜK szabályzat az ügyvédi társulásról és az ügyvédi irodaközösségről 3.1. pont a) alpont

¹³⁴ 8/2017. (XI. 20.) MÜK szabályzat 1.1. pont

is, ezek szokásosan valamely speciális (akár külföldi jogi) szaktudással rendelkező személyek.¹³⁵ Az ügyvédi társulás nevével kapcsolatban, az általános névviselési elvek és szabályok mellett, az ügyvédi iroda nevére vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni azzal, hogy az ügyvédi társulást kell megjeleníteni.¹³⁶

2.3.2.2. Az irodaközösség

Jelen pontban kifejtett együttműködési forma néhány cél tekintetében divergál a társulásnak a céljaitól. Ugyan, ez is az ügyvédi tevékenység közös s tartós folytatására szolgál, azonban annyiban szorosabb kooperációt testesít meg, hogy az infrastruktúra és erőforrások igénybevétele során részleges vagy teljes módon, kötelezően közös költségviselés készül a részt vevő tagok között. Az infrastruktúra és erőforrás-igénybevétel akkor minősül közösnek, ha annak igénybevételére feljogosító tulajdoni-, bérleti, vagy egyéb jogviszonynak az irodaközösség valamennyi tagja az alanya. Tehát ez esetben az anyagi vonzatok viselésének kötelezettségei egyesülnek – hasonló módon a társas ügyvédi irodánál - de minden más tekintetben önállóak és függetlenek az ügyvédi tevékenységet végzők. Sajátosság, hogy míg az ügyvédi tevékenységből származó bevételeket az azokat ellátó ügyvéd szerzi meg, ellenben a nem ügyvédi tevékenységből származó bevételek szükség szerint felosztásának módját és arányát az alapító megállapodásban kell szabályozni. Egyébiránt közös pont a társulással, hogy hasonlóan írásbeli megállapodással és kamarai nyilvántartásba vétellel jön létre, és önálló jogalanyisággal nem rendelkezik. Az irodaközösségről elmondható, hogy saját név alatt nem működtethető, így névviselésileg elkülönülnek az irodaközösség tagjai.

Összességében az irodaközösségről kijelenthető az, hogy szorosabb és rugalmasabb együttműködést feltételez ez a forma, a következő szegmensekben:

- a) a munkavégzés helyszíne (szükségképpen egy irodahelyiségben kell történnie, hiszen annak a költségeit is közösen viselik),
- b) az ezzel összefüggő minden kiadás közös viselése,
- c) az ügyvédi tevékenység egyéni jellegének biztosítása (különös figyelemmel az ügyvédi titok védelmére).

Egybefoglalva e két speciális alakzatot, meglátásom szerint a jogalkotó a társulás szabályainak lefektetésekor, inkább a feladatok ellátásának a hatékonyságát szándékozta emelni azzal, hogy sajátos szaktudást vonhat be a társulás a működésébe. Azonban az irodaközösség a hatékonyságot egy másik oldalról közelíti meg, mégpedig az anyagi vonzatok elosztásának lehetőségének megadásával. Konzekvenciaként azt lehet megállapítani, hogy a társulás azt a célt szolgálja, hogy az ügyfeleknek széles jogterületi spektrumú és teljeskörű szolgáltatást nyújtson, tehát a társas ügyvédi irodáknak lehet a munkavégzésébe és munkaszervezésébe applikálni e formát. Az egyéni ügyvédek számára pedig az irodaközösséget tartom észszerűnek, a költségeknek a csökkentése érdekében. Megjegyzem, az egyéni ügyvéd és ügyvédi iroda mellett, az említett speciális alakzatok szervezetei is foglalkozhatnak munkaviszonyban egy vagy több általános képviseleti joggal rendelkező ügyvédasszisztenssel. Az ügyvédasszisztens képviseli az ügyvédet vagy az ügyvédi irodát, illetve a vezető ügyvéd delegálhat számára feladatokat is, az ügyvédi törvényben meghatározott keretek között és kivételekkel.¹³⁷ Egyszóval, az ügyvédasszisztens tevékenységének célja a munkáltató tehermentesítése elsősorban adminisztratív jellegű ügyekben és nyilatkozatok megtételében.¹³⁸

ÖSSZEGZÉS, ZÁRÓ GONDOLATOK

Az itt olvasható dolgozatomban igyekeztem bemutatni és számba venni – központi témaként – a magyar jog által felállított keretrendszer, ami azt szabályozza, hogy az ügyvédi tevékenység hazánkban milyen szervezeti s társasági jogi keretek között folytatható. Hipotézisemről, az ügyvédi iroda gazdasági társaságként való felfogásáról, amit a kutatás elején kijelöltem, számos új aspektust tudtam meg, amik minden bizonnyal további kutatásokat feltételeznek, az angol-amerikai jogra való szélesebb rálátás és elmélyedés céljával. Összességében a hazai jogi környezet támogatja az ügyvédek tevékenységét, lehetőséget biztosít a piac tágabb

¹³⁵ Tipikusan előfordul, hogy az ügyvédi társulásnak vannak egy-egy sajátos területnek a szakértői, így például felelős akkreditált közbeszerzési tanácsadó, vagy adatvédelmi szakértő.

¹³⁶ Erre kötelezett, mint írtam maga a társulás, de egyúttal jogosult a társulási tagsága megjelenítésére külön a tag is.

¹³⁷ Üttv. 105. § (1) bek.

¹³⁸ MÁTYÁS FERENC: Új szereplők az ügyvédi törvényben 2017. elérhető: <https://jogaszvilag.hu/szakma/uj-szereplok-az-ugyvedei-torvenyben/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 22.)

értelemben vett kiszolgáltatására például egyedi szakismeret, vagy integráltabb ügyfélkiszolgálás tekintetében. Gondoljunk csak a speciális ügyvédi irodai alakzatokra, melyeket meglátásom szerint a jogalkotó épp ezért kodifikált. Az biztosan kijelenthető, hogy számos olyan speciális lehetőséggel szolgál a jogalkotó az ügyvédek számára, amelyekkel élve a lehető legjobban és legcélrányosabban végezhetik a tevékenységüket. Az egyszemélyes ügyvédi iroda alkalmasabb kisebb praxis vitelére, vagy adott esetben speciális szaktudással rendelkező ügyvéd számára, a hagyományos társas iroda pedig a megtestesíti azt az integrációt, amely szükséges a nagy, akár céges ügyfelek számára vagy bonyolultabb ügyek ellátására. Jogunk meglehetősen erős és áthatolhatatlan bástyákkal övezi azt a területet, amelyen az ügyvéd praktizálhat. E területen túl már a szigorú összeférhetlenségi és egyéb (etikai, büntetőjogi stb.) szempontok és szankciók jelennek meg. Ezek tárgyalása szétfeszítette volna a dolgozatom kereteit, de tervezem a kutatásom folytatását hasonló irányokba is.

A felvetésemre választ keresve, azt a választ kaptam, hogy az ügyvédi iroda társaságszerű értelmezése helytálló és szükségszerű a mai világban elvárt tulajdonságok miatt. Ezek egyrészt a versenyképességet szolgálják, másrészt a belső fejlődés sem állhat meg az iroda életében, végső soron pedig az ügyfél érdekei is ezeket kívánják. Azonban kijelenthető, hogy minél nagyobb az adott iroda, annál jobban érvényesül(het) ez a fajta gondolkodásmód. Így mindig át kell gondolni, hogy a praxist és az irodát milyen irányokba lehet fejleszteni, hiszen a haladási szükségesség egyértelmű, de az iroda rendeltetésére a legfontosabb figyelemmel lenni.

FORRÁSJEGYZÉK:

Szakirodalmi források:

- [1] BARKASSY-GRÜNFELD LORÁND: *Az ügyvédi iroda, mint a személyegyesítési jog sajátos formációja* elérhető: <https://arsboni.hu/az-ugyved-iroda-mint-a-szemelyegyesitesi-jog-sajatos-formacioja-2/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 20.)
- [2] BOROS GYÖRGY: *Az ügyvédi kártérítési felelősség és korlátozása az Üttv. hatálya alatt* MJ, 2019/1. szám
- [3] GRELLET-DUMAZEAU, ÉTIENNE ANDRÉ THÉODORE: *Le Barreau romain*, Paris: Moulins, 1851.
- [4] MÁTYÁS FERENC: *Új szereplők az ügyvédi törvényben 2017.* elérhető: <https://jogaszvilag.hu/szakma/uj-szereplok-az-ugyved-i-torvenyben/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 22.)
- [5] PATYI GERGELY: *Ügyvédség a köz- és a magánjog határán* (Budapest, 2012)
- [6] POKOL BÉLA: *Jogászság és jogrendszer* elérhető: <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol48.html> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)
- [7] SLAPPER, GARY and KELLY, DAVID: *The English Legal System*, 7th ed. London: Cavendish Publishing Ltd., 2004.

Internetes források:

- [1] https://e-justice.europa.eu/content_legal_professions-29-ew-hu.do (Letöltés ideje: 2021. 02. 23.)
- [2] <https://www.lawsociety.org.uk/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)
- [3] <https://www.sra.org.uk/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)
- [4] https://www.uspto.gov/sites/default/files/documents/OED_GRB.pdf (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)
- [5] <https://www.uspto.gov/learning-and-resources/patent-and-trademark-practitioners/becoming-patent-practitioner> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)
- [6] <http://www.calbar.ca.gov/Admissions/Requirements> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)
- [7] <https://www.gabaradmissions.org/rules-governing-admission> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)
- [8] Federal Judicial Center, *The U.S. Legal System: A Short Description* elérhető: <https://www.fjc.gov/sites/default/files/2015/US-Legal-System-A-Short-Description-2014-08-04.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 04. 05.)
- [9] <http://www.bpbar.hu/az-on-ugyvedje/az-ugyved-i-munka-feltetelei/> (Letöltés ideje: 2021. 04. 20.)

Jogszabályi és jogi források:

- [1] Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
- [2] A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- [3] Az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény
- [4] A közérdekű önkéntes tevékenységről szóló 2005. évi LXXXVIII. törvény
- [5] 1874. évi XXXIV. törvénycikk az ügyvédi rendtartás tárgyában
- [6] A bírósági eljárásban megállapítható ügyvédi költségekről szóló 32/2003. (VIII. 22.) számú IM rendelet
- [7] 8/2017. (XI. 20.) MÜK szabályzat az ügyvédi társulásról és az ügyvédi irodaközösségről
- [8] ACT NO. 25 OF 1961 [19th May, 1961.] THE ADVOCATES ACT, 1961. elérhető: <https://legislative.gov.in/sites/default/files/A1961-25.pdf> (Letöltés ideje: 2021. 04. 06.)

AZ ERŐSZAKOS JELLEGŰ SZEXUÁLIS BŰNCSELEKMÉNYEK SZABÁLYOZÁSA, VALAMINT AZ ELKÖVETŐK KEZELÉSÉNEK KÉRDÉSE

Absztrakt

Az utóbbi években mind hazai, mind nemzetközi szinten egyre nagyobb figyelmet kapnak a szexuális jellegű bűncselekmények, amelyekkel szemben a társadalom részéről erősen elutasító hozzáállás figyelhető meg. Jelen bűncselekményi kategóriák vonatkozásában azonban nem csupán a büntetendő cselekmény, hanem a sértetti oldal, illetve az elkövetők társadalomba való visszailleszkedése - vagy annak megengedhetősége - is vizsgálándó. Ennek okán tanulmányomban a vonatkozó bűncselekmények szabályozása mellett az elkövetői oldal vizsgálatára helyezem a hangsúlyt.

Kulcsszavak: szexuális erőszak, szexuális cselekmény, elkövetők kezelése

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Szexuális bűncselekmények valamennyi korban léteztek, annak megítélése azonban, hogy mely szexuális viselkedés engedélyezett és melyik tilalmazott, az koronként és kultúránként változó volt. Ezt igazolhatja többek között a – ma is széles körben, inkább politikai megfontolásból tárgyalt – homoszexualitás kérdése, de gondolhatunk itt akár a házasságon belüli szexualitásra is. Az azonban bizonyosan megállapítható, hogy az e téren megjelenő erőszak régóta tilalmazott: már László király is rendelkezett róla, és akkoriban az ilyen bűncselekmények az emberöléssel azonos súllyal bírtak, így az elkövetőket is hasonló büntetésekkel sújtották: „Valaki hajdon lányon vagy asszonyon, egyik faluból a másikba menő útjában erőszakot teszen, úgy bánja meg, mintha embert ölt volna.”¹³⁹

Véleményem szerint a jelen korban egyre hangsúlyosabbá válnak az ilyen jellegű cselekmények, habár sajnálatos módon még mindig túl nagy a látencia a kérdésben. A híreket nézve talán azt gondolhatjuk, hogy az elkövetések száma növekvő tendenciát mutat, de ez csupán a gyorsabb, gördülékenyebb információáramlásnak köszönhető, valamint a téma iránti magas fokú társadalmi érdeklődésnek. A statisztikákat elemezve azonban láthatjuk, hogy évről évre megközelítőleg ugyanakkora arányú az elkövetések száma, az azonban riasztó adat lehet, hogy – az Országos Kriminológiai Intézet által végzett kutatás eredményei alapján – 100 esetből átlagosan csupán 4 kerül a hatóságok látószögébe.

1. A KORÁBBI SZABÁLYOZÁSSAL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK

Korábbi Büntető Törvénykönyveink a mai rendelkezésekhez képest némiképp eltérően szabályozták a nemi élet elleni, valamint a nemi erkölcs elleni bűncselekményeket, ezen eltérések közül azonban nem csupán a bűncselekmények felosztása volt jelentős. Megdöbbentő lehet, hogy a passzív alanyiság tekintetében a férfiak egészen az 1997. évi LXXIII. törvény hatályba lépéséig ki voltak zárva, addig ugyanis a szóban forgó bűncselekmények esetén nem beszélhettünk férfi sértettéről.¹⁴⁰

További problémát jelentett a házastársak közötti elkövetés kérdése. A fent említett törvény a tekintetben is újnak minősült, hogy ugyan a korábbi törvénykönyvek a házasságon belüli erőszakot nem büntették, ez már megteremtette a bűncselekmény megvalósulásának lehetőségét ilyen tekintetben is. Több ellenérv is megjelent, azonban egy sem adhat okot arra, hogy a házastársak közötti elkövetés ne legyen büntetendő. Egyesek azzal érveltek, hogy egy büntetőeljárás sok esetben nagyobb érdeksérelemmel járó beavatkozás egy család életébe, mint maga az erőszak. A családi élet szentségére hivatkozni azonban ilyen esetben nem egészen helytálló, így ez az érv könnyen cáfolható, hiszen a bűncselekmény megvalósulása alapjaiban rányomja a bélyegét a családi életre. Emellett az is erős érvként merült fel, hogy az érdeksérelem azért nem jelenik meg,

¹³⁹ Nagy Gyula (szerk.): *Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár*, 1000-1526. évi törvénycikk, 1899, Budapest, 61. A nemi erőszak szabályozásának történetéről, lásd: Fehér László – Virág György: A nemi erőszak büntetőjogi szabályozása, in *Állam és Jogtudomány*, 2006/1. szám, 31-53.

¹⁴⁰ Tóth Áron László: A nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekmények hatályos szabályozásával kapcsolatos néhány problémáról, in *Iustum Aequum Salutare III*, 2007/4. szám, 242-243.

mert az egymással házasságban élők esetén olyan felek között kerül sor az erőszakra, akik egymás számára nem idegenek, sőt, a nő olyasvalakivel kerül szexuális kapcsolatba, akivel azt amúgy is megtenné házastársi kötelezettségeiből adódóan. A szabályozás ellen kardoskodók jellemzően az ilyen cselekmények alacsony számával is érveltek, azonban ez sem helytálló, hiszen a látencia mértéke e tekintetben sem elhanyagolható, és attól, hogy egy bűncselekményi kategóriában látszólag kevés az elkövetések száma, a szabályok megteremtése semmiképp sem mellőzhető.

Mindezek miatt különösen fontos volt a szabályozás bizonyos szintű átalakítása, amelyre több nemzetközi dokumentum is alapot adott, melyek a teljesség igénye nélkül a következők:

- Az emberkereskedés és mások prostitúciója kihasználásának elnyomása tárgyában, New Yorkban, 1950. év március 21. napján kelt nemzetközi egyezmény,
- Az Európai Parlament 2011. április 5-i állásfoglalása a nők elleni erőszakkal szembeni fellépést célzó, új uniós politikai keret prioritásairól és körvonalairól (2010/2209(INI)),
- A nőkkel szembeni erőszak és a családon belüli erőszak megelőzéséről és leküzdéséről szóló Egyezmény (Isztambuli Egyezmény),
- A Miniszterek Bizottságának R (2002) 5. sz. ajánlása a tagállamok felé a nőknek az erőszakkal szembeni védelméről.

2. SZEXUÁLIS CSELEKMÉNY FOGALMA

A bűncselekmények törvényi tényállásának megértéséhez fontos definiálni a szexuális cselekmény fogalmát, amely mind a Btk. keretein belül, mind pedig a Kúria döntéseiben meghatározásra került

A Btk. definíciója szerint szexuális cselekmény „a közönség és minden súlyosan szeméremsertő cselekmény, amely a nemi vágy felkeltésére, fenntartására vagy kielégítésére alkalmas, vagy arra irányul”¹⁴¹

A Kúria BH 2018.240. számú döntésében kifejtette, hogy „bár a sértett nemi szervének megérintése nem történt meg, ellenben a terhelti cselekmény folyamatát tekintve a sértett intim szférájába fokozatosan, kitarthatóan, egyre jobban beavatkozó terhelti magatartás nyilvánvalóan a nemi vágy felkeltésére irányult, ilyen körülmények közepette a sértett mellének megsimogatása súlyosan szeméremsertőnek tekintendő, azt bagatellizálni nem lehet.”¹⁴²

Bfv.II.119/2017/11. számú döntésében pedig kimondta, hogy „a tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorú sértettek csekély élettapasztalatukból a sorsukat irányító felnőttkori cselekményeiket alapvetően kötelezően elfogadó helyzetükből és az ellenállás lehetetlenségéből, vagy korlátozottságából fakadóan, vitát nem tűrően nem lehet egy kiskorú sérelmére végrehajtott cselekményt a felnőttkoriak közötti cselekvősséggel azonosan értékelni. Ami a felnőttkoriak tekintetében a szexualitás terén nem tekinthető súlyosan szeméremsertőnek, az más értékelést igényel a kiskorúakat illetően. A szeméremsertő cselekmény súlyossága tehát relatív fogalom, és eltérő életkorban eltérő értékelést igényel.”¹⁴³

Mindezek alapján láthatjuk, hogy esetenként eltérően kell értelmezni az elkövető által megvalósított cselekményt, hiszen annak súlya a körülmények elemzéséből állapítható meg. Ilyen körülmény lehet akár a sértett és elkövető közötti viszony, a sértett életkora, de természetesen az elkövető szándéka is, amellet, hogy az adott cselekmény beleegyezésen alapult vagy sem. A beleegyezés kardinális kérdés a bűncselekmény megvalósulása szempontjából, hiszen az - a gyermekkorú sértett beleegyezése kivételével - önmagában kizárja a bűncselekmény megvalósulásának lehetőségét. Ennek meghatározó volta miatt valamennyi elkövető azzal védekezik, hogy az aktusra a sértett beleegyezésével került sor (vagy legalábbis az vélelmezhető volt), vagy pedig, hogy a sértett kifejezetten nem tiltakozott ellene.

3. A NEMI ÉLET ÉS A NEMI ERKÖLCS ELLENI BŰNCSELEKMÉNYEK RENDSZERE A BÜNTETŐ TÖRVÉNYKÖNYVBEN

Jelenlegi Büntető Törvénykönyvünk: a 2012. évi C. törvény XIX. fejezetében szabályozza a nemi élet elleni és nemi erkölcs elleni bűncselekményeket, melyek az alábbiak:

- Szexuális erőszak
- Szexuális kényszerítés

¹⁴¹ Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 459.§ (1) bekezdés 27. pont.

¹⁴² Kúria, BH 2018.240.

¹⁴³ Kúria, Bfv.II.119/2017/11.

- Szexuális visszaélés
- Vérfertőzés
- Kerítés
- Prostitúció elősegítése
- Kitartottság
- Gyermekprostituáció kihasználása
- Gyermekpornográfia
- Szeméremsértés

Tanulmányom szempontjából az erőszakos jellegű szexuális bűncselekmények bírnak relevanciával, tehát a szexuális erőszak és a szexuális kényszerítés, így ezek bemutatására kívánok kitérni.

A szexuális kényszerítés kapcsán a Btk. 196.§ így fogalmaz:

„(1) Aki mást szexuális cselekményre vagy annak eltűrésére kényszerít, büntett miatt egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki a szexuális kényszerítést

a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére,

b) a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyási viszonyával visszaélve követi el.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha a szexuális kényszerítést tizennegyedik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el.”¹⁴⁴

Habár a Btk. nem nevesíti, a szexuális kényszerítés olyan tipikus elkövetési módokkal valósulhat meg, mint:

- fenyegetés, amely nem közvetlen,
- élet vagy testi épség elleni fenyegetés,
- vis compulsiva.

Ha azonban ezek az elkövetési módok már közvetlen fenyegetésként, élet, illetve testi épség elleni fenyegetésként, valamint akaratot bénító erőszakként jelennek meg, ott már átlépünk egy másik bűncselekmény tényállásába:

„(1) Szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki

a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el,

b) más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.

(2) Szexuális erőszakot követ el az is, és öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel büntetendő, aki tizenkettedik életévét be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt

a) tizennyolcadik életévét be nem töltött személy sérelmére követik el,

b) az elkövető a hozzátartozója, vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése, illetve egyéb módon a hatalma vagy befolyása alatt álló személy sérelmére követi el, vagy

c) azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el.

(4) Öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő,

a) * aki a (2) bekezdésben meghatározott bűncselekményt

aa) az (1) bekezdésben meghatározott módon,

ab) a (3) bekezdés b) pontjában meghatározott sértett sérelmére, vagy

ac) a (3) bekezdés c) pontjában meghatározott módon követi el, vagy

b) ha a (3) bekezdés a) pontjában meghatározott bűncselekmény a (3) bekezdés b) vagy c) pontja szerint is minősül.

(4a) A büntetés öt évtől húsz évig terjedő szabadságvesztés, ha a (4) bekezdés a) pont aa) alpontjában meghatározott bűncselekmény a (4) bekezdés a) pont ab) vagy ac) alpontja szerint is minősül.

(5) Aki szexuális erőszak elkövetéséhez szükséges vagy azt könnyítő feltételeket biztosítja, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”¹⁴⁵

Ahogy az (1) bekezdésből kiolvashatjuk, a szexuális erőszak tényállása felöleli a szexuális kényszerítést.

¹⁴⁴ Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény, 196.§ (1)-(3) bekezdés.

¹⁴⁵ Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 197.§.

Az említett bűncselekmények kapcsán kijelenthetjük, hogy jogi tárgyuk a nemi élet szabadsága, valamint, hogy ezek a deliktumok a passzív alany beleegyezésének hiányában valósulnak meg, aki – ahogy tettes is - bárki lehet.

Mindkét bűncselekményi tényállás központi eleme a „szexuális cselekmény”, amelyet a fentiekben határoztam meg. Az elkövetési módok szintjén az erőszakon és fenyegetésen túl a szexuális erőszak kiegészül a védekezésre, illetve akarattylévitésre képtelen személy szexuális cselekményre történő felhasználásával, valamint annak tizenkettedik életévet be nem töltött személlyel való végzésével, végeztetésével.

Minősített eseteket mindkét esetben a sértett életkora, valamint az elkövető és a sértett között fennálló viszony alapozhat meg. Ennek megfelelően szexuális kényszerítés minősített esetéért felel az, aki tizennyolcadik életévet be nem töltött személy sérelmére, valamint, ha hozzátartozója vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyásolási viszonyával visszaélve valósítja meg a delictumot. (Egyéb hatalmi/befolyási viszonyra példaként szolgálhat a munkajogi alá-fölérendeltség.) Ezen bűncselekmény tekintetében további súlyosító körülményt jelent a sértett tizennegyedik életév alatti életkora.

Az előzőekben meghatározottak a szexuális erőszak tényállásában is minősítő körülményként jelennek meg, valamint kiegészülnek az „azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el” fordulattal. Hasonló büntetési tételt állapított meg a jogalkotó arra nézve is, aki tizenkettedik életévet be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet. Ennél súlyosabb, öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztés a büntetése annak, aki a tizennyolcadik életévet be nem töltött személy sérelmére történő elkövetést hozzátartozója vagy nevelése, felügyelete, gondozása, gyógykezelése alatt álló személy sérelmére, illetve a sértettel kapcsolatban fennálló egyéb hatalmi vagy befolyásolási viszonyával visszaélve, vagy ha azt azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el. Látható, hogy mind a minősített esetek, mind az elkövetési magatartás és mód viszonylatában megjelenik bizonyos hasonlóság a két bűncselekmény között, a különbségek azonban jelentősek.

Fontos eltérés továbbá az áldozatok szempontjából, hogy míg a szexuális kényszerítés magánindítványra üldözendő, addig a szexuális erőszak – annak súlyosabb volta miatt – már hivatalból üldözendő.

Szexuális erőszak és a szexuális kényszerítés egymással látszólagos alaki halmazatban állhatnak, rendbeliségük a sértettek számához igazodik.

Pár évvel ezelőtt került a győri bíróságok látószögébe az az eset, amelynél mind a szexuális erőszak, mind a kényszerítés kérdése felmerült. A tényállás szerint a vádlott élettársa testvérenek kiskorú gyermekéhez közeledett a törvény által nem megengedett módon. Az elkövetés időpontjában a vádlott megkérte a sértettet, hogy menjen be hozzá a konyhába, majd őt hátulról magához húzta, átkarolta, benyúlt a sértett alsóneműje alá és simogatni kezdte a fenekét, közben a nyakát megpuszította, illetve mellét megfogta. Rokonuk ekkor lépett be a helyiségbe, rákiabált a vádlottra, aki ennek következtében abbahagyta az addigi magatartást (sértett azonban a nyomozás során előadta, hogy nem ez volt az első ilyen alkalom, korábban többször is tanúsított vele szemben ilyen magatartást a vádlott).

A pszichológus szakértői vizsgálatok alapján a vádlott szexuális beállítottsága heteroszexuális, nála a szexualitás vonatkozásában frusztrációt, kisebbségi érzést jeleztek a tesztek. A szakértő kiemelte továbbá, hogy a szexuális jellegű bűncselekmények esetében hasonló szexuális beállítottság és viselkedés tapasztalható, illetőleg nem állapítható meg vele kapcsolatban az elmeműködés olyan kóros állapota, amely korlátozta/képtelenné tette volna arra, hogy cselekménye következményeit felismerje és hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen. A kiskorú sértett vonatkozásában megállapításra került, hogy a sérelmére elkövetett cselekmény benne visszatetszést keltett, értelme pedig azt fogta fel, hogy ami vele történt, az nem helyénvaló dolog. A vizsgálatok alapján a szexualitással kapcsolatos fogalom szintje életkorának megfelelő.

A magánindítványban a Btk. 197.§ (2) bekezdésében foglalt fordulatra hivatkoztak („Szexuális erőszakot követ el az is, és öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés büntetéssel büntetendő, aki tizenkettedik életévet be nem töltött személlyel szexuális cselekményt végez vagy végeztet.”). Az elsőfokon eljáró bíróság rámutatott a Btk. 459.§ 27. pontjában kifejtett szexuális cselekmény fogalomra, amely a közönségesen túl a súlyosan szeméremszértő cselekményeket foglalja magába. A korábban hasonló tényállást mérlegelő bíróság nem látta súlyosan szeméremszértő cselekménynek a tizenkettedik életévet be nem töltött személy megcsókolását (BH2007.108), vagy a kiskorút magához szorító, őt szájon csókoló és a mellét megfogó vádlott cselekményét (BH193.216). A bíróság továbbá megállapította, hogy a vádlott magatartása a sértett női becsülete ellen intézett szeméremszértő, a sértett testének célzatos érintésében megnyilvánuló cselekedetként értékelhető (BH 1206). Mindezek alapján az eljáró bíróság a terheltet nem szexuális erőszak büntette, hanem 1 rendbeli, Btk. 227. § (2) bekezdése szerint meghatározott, az (1) bekezdés szerint minősülő és büntetendő becsületsértés vétségéért miatt marasztalta.

A másodfokú bíróság értékelése során felvetette, hogy a tényállásban meghatározott cselekmény jellege inkább a szexuális kényszerítés szintjét üti meg, azonban az azért nem a Btk. 196.§ (3) bekezdés szerint minősül, mert 12 év alatti a sértett, aki akaratnyilvánításra képtelennek tekintendő. Indokolásában arra is kitért, hogy a vádlott által tanúsított magatartás igenis súlyosan szeméremsértő magatartásnak minősül, hiszen a sértettet közvetlen testi kontaktusba vonta több alkalommal is, ez pedig nem irányulhat semmi másra, csak a nemi vágy felkeltésére saját magában és a kiskorúban. Látható tehát, hogy a bűncselekmény meghatározása során kiemelt jelentőséggel bír a szeméremsértő cselekmény értékelése.

4. AZ ELKÖVETŐK KEZELÉSE

Az elmúlt években látványosan megnövekedett a szexuális bűncselekményekkel kapcsolatos információáramlás és érdeklődés. Fontos megemlíteni, hogy az ilyen cselekményt megvalósító elkövetőkkel szemben a társadalom többi tagja részéről megjelenő negatív diszkrimináció, kirekesztés, sőt, adott esetben fizikai agresszió gyakori jelenség. Ez az elutasító magatartás nem csupán a hétköznapi életben, hanem a büntetés-végrehajtás keretei között is megnyilvánul: amellett, hogy az elkövető letölti a bíróság által kiszabott büntetést, a fogvatartott társai további büntetésekben részesítik.

Az Egyesült Államokban készült dokumentumfilmekből hallhatunk arról, hogy az ott hatályos jog előírja a szexuális jellegű bűncselekmények elkövetőinek nyilvános adatbázisba történő felvételét, amely minden állampolgár számára elérhető.¹⁴⁶ Hazánkban ugyan ilyen életre szóló különbségtételről nem beszélhetünk, mégis tapasztalható bizonyos mértékű megkülönböztetés a büntetés-végrehajtás során az elkövetőkkel szemben.

A 2013. évi CCXL. törvény 132.§ kimondja, hogy a szexuális jellegű bűncselekmények elkövetői tekintetében vizsgálni kell a visszaesési kockázatot, valamint annak valószínűségét csökkentő foglalkozáson való részvételét kell megszervezni, biztosítani. Fontos kiemelni, hogy a szexuális jellegű bűncselekmények egyes kategóriáinál különböző kezelésre lehet szükség, hiszen a szexuális zavarok is három különböző alcsoportra oszthatók¹⁴⁷:

- szexuális diszfunkciók
- paraphiliák
- nemi identitás zavarok

Ezen szexuális zavarok kialakulásához sokféle tényező hozzájárulhat, így például a korábbi szexuális traumák - amikor az elkövető maga is áldozat volt -, önértékelési zavarok, korlátozó nevelés, vagy az érzelmi viszonyok zavarai.

A kezelési programba való csatlakozást megelőzően a pszichológus vizsgálja a bevonás lehetőségét. Ha a szükséges feltételek fennállnak, akkor 10 napon belül felkeresik és tájékoztatják a program céljáról, majd nyilatkoztatják arról, hogy kíván-e részt venni a kezelésen. A program minimális időtartama 8 hónap, maximális ideje 10 hónap. A részvételhez szükséges feltételeknek együttesen kell fennállniuk, ezek a 71/2020. (XII.18.) BVOP utasítás értelmében a következők:

- „írásbeli nyilatkozatban vállalja az intenzív programban való részvételt és az ehhez kapcsolódó elhelyezési feltételeket;
- a bűncselekmény elkövetéséért legalább részlegesen képes felelősséget vállalni;
- motivációja a programban való részvételre megfelelő;
- esetében a csoportmunkát súlyosan nehezítő vagy kizáró pszichopatológia nem diagnosztizálható;
- intellektuális színvonala a csoportmunkára alkalmassá teszi;
- egészségügyi szempontból a csoportba helyezésre alkalmas;
- a magyar nyelvet legalább társalgási szinten ismeri és használja szóban és írásban”¹⁴⁸

Ha a terhelt nem kéri a programba való bevonását - vagy ha nem állnak fenn a speciális részlegben való elhelyezés feltételei -, úgy egy 10 alkalmas foglalkozássorozaton való részvétel lehetőségét kell számára

¹⁴⁶ Az adatbázis itt érhető el: <https://www.fbi.gov/scams-and-safety/sex-offender-registry>

¹⁴⁷ A börtönpszichológia fogalma, elhelyezése, a börtönpszichológus tevékenysége a mai magyar büntetés-végrehajtásban, 56., elérhető: https://rtk.uni-nke.hu/document/rtk-uni-nke-hu/BV-pszichologia_RSZervezo_2020.pdf, letöltve: 2021. 03.19.

¹⁴⁸ 71/2020. (XII.18.) BVOP utasítás a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményt elkövetők visszaesési valószínűségének csökkentésére irányuló feladatok végrehajtásáról, 12. pont.

biztosítani, valamint állapot-és visszaesési kockázati szintfelmérésen kell részt vennie. A foglalkozásokon olyan feladatokon dolgoznak, amelyek segítik többek között:

- a bűnelkövetői viselkedés kontrollálását,
- az agresszív érzelmek nyílt és elfogadható kifejezését,
- az énkép javítását,
- felelősségteljesebb magatartás kifejlesztését, és
- a konfliktuskezelést, erőszakmentes kommunikációt.

A szexuális jellegű bűncselekmények elkövetői számára nem csupán a társadalomba való visszailleszkedés miatt lehet fontos a büntetés-végrehajtás keretein belül megvalósuló kezelés, hanem azért is, mert jellemzően ezen bűncselekményi kategória elkövetői körében jellemző leginkább az öngyilkosságra való hajlam. Ezt az általuk elkövetett cselekmények súlya, a szégyenérzet, de a BV intézet falain belüli kitaszítottság is indokolhatja. A szexuális bűnelkövetők közül is azok részesülnek a leginkább megkülönböztetett bánásmódban, akik családon belül, illetve fiatalkorúak ellen követték el a bűncselekményeket. Az ilyen elítéltek között pszichológusok minden ötödiknél megállapították az öngyilkosságra való hajlamot, amely természetesen nem minden esetben vonja magával az életük tényleges kioltását.

FORRÁSJEGYZÉK

- [1] FEHÉR LÁSZLÓ – VIRÁG GYÖRGY: A nemi erőszak büntetőjogi szabályozása, in *Állam és Jogtudomány*, 2006/1. szám
- [2] NAGY GYULA (szerk.): *Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár*, 1000-1526. évi törvények, 1899, Budapest
- [3] TÓTH ÁRON LÁSZLÓ: A nemi erkölcs elleni erőszakos bűncselekmények hatályos szabályozásával kapcsolatos néhány problémáról, in *Iustum Aequum Salutare III*, 2007/4.szám
- [4] Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
- [5] 71/2020. (XII.18.) BVOP utasítás a nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekményt elkövetők visszaesési valószínűségének csökkentésére irányuló feladatok végrehajtásáról
- [6] Kúria, BH 2018.240
- [7] Kúria, Bfv.II.119/2017/11
- [8] <https://www.fbi.gov/scams-and-safety/sex-offender-registry>
- [9] A börtönpszichológia fogalma, elhelyezése, a börtönpszichológus tevékenysége a mai magyar büntetés-végrehajtásban, 56., elérhető: https://rtk.uni-nke.hu/document/rtk-uni-nke-hu/BV-pszichologia_RSZervezo_2020.pdf, letöltve: 2021. 03.19.

